

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra školní a sociální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Řezníčková

PRAHA 2010

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra školní a sociální pedagogiky

RODINA OČIMA DĚTÍ

THE FAMILY CHILDRENS' A VIEW

Bakalářská práce

KATEŘINA ŘEZNÍČKOVÁ

Vychovatelství

Kombinované studium

Vedoucí práce: PaedDr. Eva Marádová, CSc.

PRAHA 2010

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní PaedDr. Evě Marádové, CSc. za odborné vedení, rady a konzultace. Také za nadhled, který jsem s přibývajícím textem ztrácela a za konstruktivní připomínky k jeho nedostatkům. Zároveň bych chtěla poděkovat 11. ZŠ v Plzni a ZŠ Msgre. B. Staška v Domažlicích za umožnění realizace orientačního šetření pro praktickou část práce. Poděkování patří také mé rodině, zejména bratrovi Adamovi za pomoc při konečných úpravách formální stránky práce a příteli Lukášovi za trpělivost a emoční podporu, kterou mě během psaní práce zahrnoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PaedDr. Evy Marádové, CSc. V práci jsem použila informační zdroje uvedené v seznamu.

V Praze dne 10. 5. 2010

.....

vlastnoruční podpis

Anotace

Bakalářská práce „Rodina očima dětí“ se zabývá problematikou současné rodiny s přihlédnutím k historickým souvislostem. Cílem je analýza české rodiny z pohledu dětí a srovnání zjištěných výsledků se závěry národních výzkumů.

Práci tvoří dvě stěžejní oblasti. Jedná se o část teoretickou, která pomocí zpracování literárních pramenů a internetových zdrojů popisuje trendy ve vývoji rodiny. Mapuje rodinnou strukturu, funkce, výchovné styly a přístupy rodičů k dítěti. Praktická část zjišťuje pomocí metody dotazníku rodinnou situaci u vybrané skupiny žáků základních škol.

Výsledky ukázaly, že funkční rodina je nezastupitelnou primární sociální skupinou, která pozitivně ovlivňuje své členy v jejich představách o budoucím rodinném životě, a vyústily v konkrétní navrhovaná řešení pro další možná orientační šetření.

Za největší přínos práce vzhledem k řešené problematice je možné považovat získání subjektivních výpovědí respondentů, které umožnily nahlédnout do soukromí jejich rodin, a přináší tak mnohé podněty k zamyšlení nad současnou situací české rodiny.

Klíčová slova

Rodina, funkční rodina, rodiče, dítě, výchova, potřeby, výzkumné orientační šetření

Summary

My bachelor thesis, "The family childrens' a view" focuses on the problem of the contemporary type of family regarding to the historical context. The aim of the work is to analyse a family from the children's point of view and to compare the result with the national research conclusions.

The thesis contains two parts. The theoretical part describes the tendencies in the development of a family, using the literary and internet sources. It studies a family structure, functions, types of education and parents' attitudes to a child. The practical part elicits a family situation concerning the determined group of pupils, using the questionnaire method.

The results confirmed the presumption, that the functional family is the type of a social group that cannot be represented by any other. The family influences its members concerning their image of their future family life. The results lead to the concrete suggested solutions for further possible research work.

What can be considered as the biggest contribution to the solution to the problem is probably gaining answers from the respondents, that allowed the access to private lives of their families and therefore let us think about the contemporary family situation in the Czech Republic.

Keywords

Family, a functional family, parents, a child, education, exigencies, research work

Souhlasím s půjčováním diplomové práce v rámci knihovních služeb.

Věnování

Svoji bakalářskou práci bych chtěla věnovat svojí babičce, Anně Řezníčkové, která vždy byla a je srdcem naší rodiny, kterou svojí láskou a starostlivou péčí držela i v těžkých časech při sobě.

Učila mě tomu, jak moc je rodina v životě člověka důležitá, a že jen a jen pouze my můžeme ovlivnit, v jaké rodině žijeme, a jak dobře nebo špatně se v ní cítíme. Nejlepším receptem na šťastnou rodinu je prý tolerance, úcta a schopnost odpouštět chyby, kterých jsme se vůči sobě či druhým dopustili.

„Zdárná rodina je ten nejkrásnější dar Boží. Já bych ji přirovnala k naladěné lyře: každá struna jiný tón, a přece vspolku nejčistší soulad.“

Božena Němcová

Obsah

1 Úvod	10
TEORETICKÁ ČÁST	11
2 Vymezení pojmu - rodina jako primární jednotka společnosti	11
3 Historie rodiny	14
3.1 Rodina v Evropě	14
3.2 Rodina v českých zemích	15
4 Současná rodina	19
4.1 Funkce rodiny	21
4.2 Potřeby dítěte	26
4.3 Výchova	31
4.3.1 Výchovné styly	34
4.3.2 Rodič ve výchovné funkci	37
5 Problematika genderových rolí	40
5. 1 Identifikace dítěte s rolí muže/ženy	42
6 Fungující rodina	44
6.1 Patologie rodiny	46
7 Dítě a rozvod	48
PRAKTICKÁ ČÁST	51
8. Orientační výzkumná sonda – „Rodina mýma očima“	51
8.1 Cíl orientační výzkumné sondy	51
8.2 Předpoklady	51
8.3 Metoda – dotazník	53
8. 4 Popis výběrového vzorku respondentů a průběh průzkumu	56
8. 5 Získaná data a jejich interpretace	57
8.6 Ověřování předpokladů	84
8.7 Shrnutí výsledků praktické části	89
8.8 Navrhovaná doporučení	92
8.8.1 Plánované aktivity pro výchovně-vzdělávací seminář	92
9 Závěr	99

10 Seznam použitých informačních zdrojů	101
10.1 Odborné zdroje a literatura	101
10.2 Internetové zdroje	103
11 Seznam příloh	104
11.1 Přílohy	

1 Úvod

Téma bakalářské práce jsem volila s přihlédnutím ke svým dvěma studijním oborům (vychovatelství na UK, učitelství pro 1. stupeň na ZČU) a snažila jsem se vybírat mezi tématy, která jsou mi blízká a zároveň využitelná pro moji budoucí praxi.

Po dobu svého studia na střední i vysoké škole se zajímám o pedagogické a psychologické disciplíny, tudíž jsem se chtěla pohybovat v okruhu obou těchto věd a moci tak zúročit své znalosti. Po té, co jsem se rozhodla pro rodinnou problematiku, jsem musela najít úhel pohledu, ze kterého bych rodinu, pro mě nezastupitelnou sociální skupinu, mohla zkoumat a stanovit si cíle, ke kterým bych chtěla dospět.

Impulesem pro konkretizaci mé práce byla především otázka: Co se změnilo oproti historii v současné rodině, v jejím fungování a v přístupu k dětem? Proč se hovoří o tzv. rodinné krizi? Má vůbec panika způsobená strachem o budoucnost rodiny a její stabilitu faktické opodstatnění?

Zajímala jsem se proto o trendy v současném rodinném životě, které ovlivňují charakter rodiny, rodinné vztahy, výchovu a mimo jiné také utváření osobnosti dítěte. Studovala jsem změny, které do rodinného života a životního stylu jejích členů přináší moderní doba, a jak se tyto změny promítají do intimních a rodinných vztahů.

Cílem předložené práce „Rodina očima dětí“ je zmapovat, jak dnešní děti vnímají rodinu, ve které vyrůstají. Jak se v ní cítí, čeho si na své rodině a rodičích cení a co by na ní změnily.

Základem bude studium příslušné odborné literatury a její zpracování. Bude připraveno orientační šetření, realizované se žáky šestých a sedmých tříd zakládáních škol. Výsledky budou v závěru práce analyzovány a diskutovány se současnými statistikami.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Vymezení pojmu – rodina jako primární jednotka společnosti

Rodina je definována jako primární¹ společenská skupina o relativně malém počtu členů. S charakteristikou rodiny a tím, co od ní společnost očekává, korespondují funkce, které by rodina měla zastávat, a ke kterým by měla svědomitě přistupovat.

Přestože jsou na rodinu kladeny určité obecné požadavky, jednotlivé rodiny se od sebe v mnohém liší. Jedná se o rozdíly v oblasti rodinné historie, národnosti, příslušnosti k určitému náboženství, ale také o rozdíly v materiálním zabezpečení, v dosaženém vzdělání členů rodiny a mimo jiné také v uznávaných hodnotách. „*Ideálem je rodina tvořená soužitím muže, ženy a dětí, při zachování vztahu k rodinám nukleárním, tvořených prarodiči a sourozenci obou partnerů.*“²

Rodina má silný formativní vliv na vývoj osobnosti. Formuje jedince po stránce fyzické, psychické i sociální. Rodiče dávají dítěti genetický základ a významně se podílí na jeho celkovém rozvoji. To, jací lidé jsou, jak se projevují a jak reagují, má zpravidla svůj základ v rodině, ve které vyrůstali. V zásadě platí, že člověk vychází z toho, co bezpečně zná, z toho, čeho byl součástí. Odborníci proto konstatují (ČÁP, 1996), že většina lidí ve své sekundární rodině nejčastěji používá výchovný model, který zažila v rodině primární a to i v případech, kdy s ním vědomě nesouhlasí. „*Nápodoba může být vědomá, nevědomá, až programová.*“³ Důvodem jsou především obavy z neznámého. Modely, které se jeví být jako efektivnější, ale které člověk zná pouze z knih či z jiných rodin, jsou nejisté a riskantní. Člověk je nemá šanci uchopit tím nejpřirozenějším způsobem lidského učení, kterým je nápodoba, protože je na vlastní kůži nezažil.

V některých případech se však dítě s vychovatelem neztotožní a nechce ztotožnit. Považuje rodiče za negativní model a v roli rodiče se snaží vychovávat své

¹ **Primární** = Jsoucí na prvním místě (v pořadí, z hlediska vzniku, významu aj.), prvotní, základní hlavní. (KRAUS, 2007)

² HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice : JU ZF České Budějovice, 1998. s. 6. ISBN 80-7040-315-2.

³ ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Příbram : ISV, 1996. s. 168. ISBN 80-85866-15-3.

potomky zcela jinak, dostává se k úplnému opaku. Z autokraticky vychovávaného jedince se stane vychovatel uplatňující liberální výchovu. Nejhorší varianta ohrožující vývoj vychovávaných je oscilace mezi oběma krajnostmi, protože dvojznačná výchova je pro dítě velice nepřehledná a stresující. (ČÁP, 1996)

Vlivem rodiny se utváří sebevědomí a sebeúcta. „*Dítě přicházející na svět nemá minulost, nemá za sebou žádnou zkušenost, žádnou stupnici, již by mohlo měřit svou vlastní cenu.*“⁴ Spoléhá na své zážitky s lidmi a na jejich chování, ze kterého čte, jak je ostatními hodnoceno. Do 5 – 6 let utváří sebeúctu dítěte především rodiče a další členové rodiny. Nastavují dítěti tzv. sociální zrcadlo, které ovlivňuje jeho smýšlení o sobě samém. Ovlivňuje pocit jeho vlastní hodnoty a také to, jak chápe svoji pozici a roli ve společnosti. (SATIROVÁ, 1994)

Rodina je vnímána také jako významný socializační faktor. Obvykle je první sociální skupinou, se kterou se dítě po svém narození setkává. Pomáhá mu orientovat se a adaptovat se na změny a nároky společnosti. Pro většinu dětí představuje první kontakt se světem. V rodině dítě získává potřebné zkušenosti, učí se určitým pravidlům, normám, základním návykům a dovednostem, které pak přirozeně aplikuje do budoucích interpersonálních⁵ vztahů. „*V kontaktu s realitou i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči „předkládána“, do jakého světa je jeho rodiče uvádějí.*“⁶

Existence a kvalita rodiny do jisté míry ovlivňují charakter společnosti. Kapitola „Historie rodiny“ poukazuje však také na existenci určité zpětné vazby, kdy naopak společenské změny ovlivňují rodinu a její fungování.

Součástí fungující rodiny je vzájemná náklonnost a láska. Mezi členy, kteří rodinu tvoří, existují silné emoční vazby, jež jim poskytují emocionální jistotu, že do tohoto komplexu vztahů neodmyslitelně patří, a že jsou jeho neoddělitelnou součástí. V ideálním případě si přijímání a dávání lásky neklade podmínky a každý z rodiny představuje plnohodnotnou bytost s určitými individuálními vlastnostmi, které

⁴ SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha : Nakladatelství PRÁH, 1994. s. 30. ISBN 80-901325-0-2.

⁵ **Interpersonální** = mezosobní vztahy uvnitř skupiny. (SILLAMY, 2001)

⁶ DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1986. s. 15.

ostatní členové respektují. Taková rodina je považována za bezpečný domov a zdroj osobní stability, což jsou podmínky nezbytné pro zdravý vývoj člověka.

Jako další nezbytnou složkou pro fungování rodinného komplexu je v odborné literatuře uváděno stabilní ekonomické postavení, kdy rodiče svým dětem a také partneři sobě navzájem poskytují alespoň základní materiální zázemí nezbytné pro plnohodnotný a kvalitní život.

3 Historie rodiny

Charakter a způsob, kterým žila rodina v minulosti, se odráží v její současné podobě. Rodinná struktura prodělala několik změn, avšak podstatné znaky a funkce rodiny přetrvávají i do současnosti.

3.1 Rodina v Evropě

V pravěku žil člověk ve skupinách a mezi jeho hlavní úkoly patřilo uchránit svůj život a přežít. Člověk si obživu zajišťoval především lovem a sběrem přírodních plodin. Skupiny, které vytvářel, byly podle historiků zřejmě i tehdy pokrevně spjaté, obývaly stejná území a zastávaly tutéž víru. Skupiny byly organizovány, jejich nejmenší jednotkou byla rodina. Díky historickým nálezům tehdejšího umění – Venuším, lze usuzovat, že se jednalo o tzv. matriarchát, kdy za nejdůležitějšího člena skupiny byla označována žena, jakožto nositelka nového života. Zajišťovala nejpodstatnější funkci rodiny, za kterou naši předci považovali funkci reprodukční⁷. Pravěké rodiny nebyly početné. Matka měla zpravidla 1 – 2 děti. „*Ve společenství, které se často stěhuje za zdrojem obživy, nemůže mít matka na starosti více než jedno dítě.*“⁸

V období neolitické revoluce došlo ke změně způsobu života a zajišťování potravy. Lidé už po vyčerpání půdy nepřecházeli z místa na místo, ale naučili se o půdu pečovat, a tak se stal ze sběratele pěstitel a z lovce chovatel. Tato převratná změna se samozřejmě odrazila i v rodinném životě. Matriarchát vystřídalo patriarchální uspořádání, vedoucí pozici získal muž – jakožto živitel rodiny. Díky dostatečnému množství potravy a stabilnějšímu domovu stoupl počet narozených dětí na jednu rodinu, a tudíž i hustota obyvatel na daném území.

Řekové se spojovali do tzv. rodových skupin. Rod byl seskupením dílčích rodin. V 8. a 7. století př.n.l. byla na řeckém území rodina silně orientovaná na muže, na hlavu rodiny. Žena se nacházela v podřízené pozici, měla omezená osobní práva – mimo jiné také právo na vzdělání. V literatuře se často setkáváme s pojmy polis a oikos. Polis

⁷ **Reprodukční** = příd. jméno od slova reprodukce – rozmnožování. (KRAUS, 2007)

⁸ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. s. 15. ISBN 80-901424-7-8.

charakterizoval sféru veřejného života, oikos sféru rodinnou. Tento termín zastřešoval nejen členy rodiny, ale také dobytek, otrocky, pozemek a stavení jako takové. Důvodem sňatků nebyla láska. Hlavním cílem bylo zplození mužského potomka, který by zajistil pokračování rodu. Některá manželství se dokonce uzavírala po racionální dohodě v rámci příbuzenských vztahů a to především proto, aby se majetek (věno ženy) udržel v rodině. Věno mělo ženu uchránit před rozvodem či před existenčními problémy v případě manželova umrtí. Neméně známý je způsob, kterým Řekové regulovali velikost rodiny, aby odpovídala jejich možnostem a prostředkům (odkládání dětí, jejich ponechání dravé zvěři či jejich nelítostné shazování ze skály). Řekové považovali dítě za plnohodnotnou bytost teprve tehdy, když dostalo jméno (cca 10. den po narození), proto usmrcení novorozence nebylo zločinem zabití člověka. Podle historických odhadů bylo odložených a nelítostně usmrcených dětí kolem 20 – 40 %. (GOODY, 2006)

Římané taktéž jako Řekové zastávali patriarchát. Rodinu pojímali jako základní společenskou jednotku, a dokonce ji ukotvili i ve svém právním kodexu „Dvanáct desek“. Základy kodifikovaného rodinného práva se tudíž nachází již ve starověku. V literatuře je uváděno, že v Římě bylo běžné, aby děti zůstávaly u matky pouze v raných stádiích svého vývoje. Později jejich výchova přecházela do rukou otce či otcovy rodiny. (GOODY, 2006)

3.2 Rodina v českých zemích

Ve středověku žili Slované v patriarchálních rodinách, v malých vesnicích. Křesťanství uznávalo pouze čistý, nevěrou neposkvrněný manželský svazek jednoho muže a jedné ženy. Jak církev kodifikovala role v rodině, je dochováno v Bibli. Ve jménu křesťanské víry měly ženy ctít své muže a u dětí se vyžadovala především poslušnost, slušnost a zbožnost. Rodina měla být zasvěcena Kristu, měla v ní panovat vzájemná úcta. Křesťanství se stavělo do opozice⁹ k tradičnímu modelu antické rodiny. Zakázalo příbuzenské sňatky, rozvody a incesty. Odsuzovalo mnohoženství a stejně tak jako byla zapovězená nevěra, tak i antikoncepce a potraty. Sex, jehož cílem nebylo

⁹ **Opozice** = protiklad, odpor vůči něčemu, zprav. veřejně hlásaný (vůči názorům, činům, politice aj.). (KRAUS, 2007)

početí, byl považován za hřích. „*Církev také zavedla své vlastní pojetí sexuality „prosazujíc přísnou kontrolu nad touhou a rozkoší“.*“¹⁰

Církev si uvědomovala, že je nutné oslabit širší příbuzenské vazby, aby měla větší šanci na získání majetkové pozůstalosti, a proto podporovala především jednoduchou (nukleární) rodinu. Církev byla dokonce zahrnuta mezi platné dědice a připojila se tak k rodině, na kterou měla podstatný vliv. (GOODY, 2006)

K rozpadům manželství docházelo i přes již zmíněný zákaz rozvodů. Jednalo se o určitou formu odluky, kdy manžel odešel od rodiny a přestal ji finančně zaopatřovat. Zákaz formálních rozvodů navíc přispěl k četnějším nevěrám, domácímu násilí i sexuálnímu zneužívání. (GOODY, 2006)

Způsob rodinného života se odrážel od nízké ekonomické úrovně rodin. Zvláště na vesnicích bylo běžné soužití dvou až tří generací. Životem na vesnici či ve městě byla determinována i doba vstupu do manželství. Ve městě se muži ženili ve vyšším věku, aby byli schopni finančně zajistit svoji budoucí rodinu. Oproti tomu na vesnici se sňatky uzavíraly i o několik let dříve z důvodu přispění nových potřebných sil pro hospodářství.

Křesťanství také usilovně brojilo proti odkládání dětí. V rámci řešení tohoto sociálního problému byly zřizovány církevní nalezince a dětské útulky. Jejich vznik však v zásadě způsobil u otců nemanželských dětí absenci odpovědnosti. Situace svobodné matky byla natolik stigmatizující, že tyto ženy měly jedinou možnost a to svěřit své dítě do péče sirotčince.

Dětství ve středověku jako vývojová etapa takřka neexistovalo. Děti byly nucené pracovat od školního věku na polích a v hospodářství. Neměly čas na učení, natož na hru, a tudíž nebyly uspokojovány jejich základní potřeby. Rodiče si od svých dětí udržovali určitý odstup, což bylo pravděpodobně způsobeno vysokou dětskou úmrtností a strachem před morem. Církev rodičům radila pokorně se smířit s boží vůlí, tedy i se smrtí dítěte.

¹⁰ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha : Lidové noviny, 2006. s. 57. ISBN 80-7106-396-7.

Zlom ve smýšlení lidí a také ve stylu rodinného života nastal s příchodem novověku. Novověká rodina musela čelit četným společenským změnám, které způsobily především revoluce. Citelně se jí dotýkal boj o emancipaci¹¹ žen, kdy úspěšná a pracující žena otřásla sebevědomím muže a jeho vedoucí pozicí v základech. Hlavním cílem emancipace byla rovnoprávnost před zákonem, ve vzdělání a taktéž v pracovních příležitostech. Ženy se dožadovaly práva volit a práva na svobodné vyjadřování se k politickým a společenským záležitostem. Mezi již zmíněnými právy stál také požadavek na svobodnou volbu partnera, která nemůže být podmíněna majetkovými ani jinými veřejnými záměry, nýbrž jen vzájemnou láskou snoubenců. Avšak požadavky boje za emancipaci žen nebyly nikdy zcela vyslyšeny. „*Ještě dlouho v novověku byla erotická zamilovanost považována teology a moralisty u lidí nižšího původu za nemoc. A ještě Michel de Montaigne ztotožňuje projevy lásky mezi manžely s incestem a prohlašuje, že rodina nemá jiné poslání než plození dětí.*“¹² V roce 1789 se vlivem francouzské revoluce stalo manželství světskou institucí, sňatek už nevyžadoval posvěcení církví. Rok 1792 přinesl možnost požádat o rozvod. Využilo ji přibližně třikrát více žen než mužů. (GOODY, 2006)

Pro 19. století byla typická tzv. měšťanská rodina. Jednalo se o rodinu, kde otec pracoval zpravidla jako drobný obchodník, matka zastávala roli hospodyně. Movitější rodiny si najímaly služebnou, která se jim starala o domácnost a děti. Vztahy v rodině byly uspořádány patriarchálně. Muž, hlava a především živitel rodiny, byl posvátnou a nedotknutelnou osobou. Žena k němu a jeho práci chovala hlubokou úctu a stejně tak děti k oběma svým rodičům, což dávaly najevo bezvýhradnou poslušností a uctivým vykáním.

Poklidný měšťanský život v letech 1830 – 1847 narušila epidemie cholery, která způsobila zvýšení úmrtnosti dětí a žen při porodu. Dalším faktorem, který se na růstu mortality¹³ podílel, bylo absolutní fyzické vyčerpání vlivem zapojení dětí a žen do celodenního průmyslového provozu. Závislost na dětské práci zároveň s mortalitou

¹¹ **Emancipace** = osvobození, vyproštění, zrovnoprávnění získání nezávislosti společenské aj. (KRAUS, 2007)

¹² MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. s. 22. ISBN 80-901424-7-8.

¹³ **Mortalita** = úmrtnost. (KRAUS, 2007)

zvýšila také porodnost a velikost průměrné rodiny, která čítala 5 – 9 dětí. Dítě pracující v průmyslu představovalo pro rodinu spolehlivý zdroj financí a mělo tak větší ekonomickou hodnotu, než tomu bylo v předchozích obdobích.

Muž definitivně ztratil své výsady plynoucí z role živitele a ochránce rodiny. Celá rodina pracovala v továrnách za nelidských podmínek. Času pro rodinný život a utužování vzájemné lásky zbylo málo. Ztratilo se soukromí a intimita.

Ve 20. století se také české ženy aktivně zařadily do pracovního procesu, ale ve skutečnosti zastávaly především místa, která pro muže nebyla dostatečně imponující a finančně výhodná. Výsledkem emancipace byla žena jako levná pracovní síla, žena vyčerpaná, pracující na dvou frontách – v zaměstnání i v domácnosti, neboť plat muže na rodinné výdaje už nestačil.

V první polovině 20. století zasáhly významně do rodinného života dvě světové války. Nepochybně ho ovlivnily a změnily rodinnou strukturu. Vlivem války bylo rozděleno mnoho manželských párů. Muži byli v boji vystaveni riziku smrti a osamocené ženy znásilnění a prostituci. Válka způsobila dlouhodobé odloučení manželů, odkládání doby sňatků a zakládání nových rodin. V době, kdy muži bojovali, musely ženy zastávat jejich pracovní místa, a získaly tak ve společnosti lepší pozici. Se zvětšováním pole působnosti a pracovních možností pro ženy se však zároveň nadále snižovala úloha muže v rodině. (GOODY, 2006)

V době socialismu¹⁴ se sňatek, manželství a rodičovství staly významnými hodnotami a pro mnohé páry i smyslem života. Mladá česká generace se vyznačovala především brzkým věkem při vstupování do manželství a plození dětí. První potomek se zpravidla narodil už krátce po svatbě a druhý záhy po něm. (HELUS, 2007)

Mladí rodiče se proto museli potýkat s mnoha starostmi a materiálními problémy, na jejichž řešení neměli dostatek zkušeností. Vlivem této situace pocítovala střední generace tzv. „sendvičová rodina“ velkou zátěž, protože se musela postarat nejen o mladou rodinu svých potomků, ale věnovat také určitou péči rodině svých rodičů.

¹⁴ **Socialismus** = teorie o sociálně spravedlivém uspořádání společnosti: utopický, marxistický, národní. (KRAUS, 2007)

4 Současná rodina

Současná rodina se v mnohém liší od svých historických podob. Změny, které přinesla industrializace¹⁵ a vědecko-technický pokrok, zanechaly nevratné stopy. Emancipace žen se podepsala na destabilizaci mnoha rodin a rolí v ní. Velká část mužů ztratila status živitele a společně s ním také sebevědomí a sebeúctu. Takoví muži si přestali věřit a mnozí nedokážou převzít podstatnou část zodpovědnosti za svoji rodinu a její fungování. Jsou dezorientovaní a marně hledají sféru, ve které by své ženě mohli imponovat. (KOVAŘÍK; ŠMOLKA, 1996)

Lze konstatovat, že stoprocentní rovnoprávnosti mezi ženou a mužem nikdy nebylo dosaženo. Ženy 21. století sice předstihly muže v úrovni vzdělání, jelikož mnoho z nich má střední i vysoké školy, paradoxně však zpravidla nedostávají příležitost uplatnit se na vedoucích pracovních pozicích. Jejich pohlaví a především předpoklad mateřství je stále, a to i ve vyspělých zemích, handicapem. „V roce 2008 genderová sonda týkající se vysokého školství dokázala, že 55 % studentů VŠ jsou ženy. Stejně tak mezi absolventy vysokých škol je oproti mužům větší procentuální část žen, a sice 57 %.“¹⁶

V publikaci „Rodina jako instituce a vztahová síť“ jsou popisovány obecné trendy, které charakterizovaly rodinu na konci 20. století. Poukazují na růst jedince a jeho individuálních potřeb, které jsou často stavěny nad zájmy rodiny jako celku. Podle dnešních statistik se však tyto tendence promítají i do charakteru současné rodiny.

- Odkládání sňatků a plození dětí.
- Tendence neformálních sňatků tzv. „život na psí knížku“.
- Růst rozvodovosti a menší ochota vstupovat do dalších manželství.
- Redukce počtu dětí, plánované rodičovství.

¹⁵ **Industrializace** = proces přeměny agrární země v zemi průmyslovou, zavádění, zavedení strojní techniky, průmyslu. (KRAUS, 2007)

¹⁶ Ústav pro informace ve vzdělávání. [online databáze]: Statistické údaje o školství v ČR, aktualizace 14. 1. 2010 [cit. 2010-03-27]. Dostupné na Internetu: <http://app.edu.cz/portal/page?_pageid=33,273922&_dad=portal&_schema=PORTAL&cid=177&instance_id=146308>.

- Prodloužení doby, kdy děti žijí s rodiči – proces osamostatňování.
(MATOUŠEK, 1993)

V publikaci (KOVÁŘÍK; ŠMOLKA, 1996) se hovoří o trendech, které již formuloval v roce 1988 J. Alan. Stejně jako Matoušek upozorňoval na pokles porodnosti a zvyšující se počet rozvodů, avšak zároveň se domníval, že se přímo úměrně zvyšuje i počet opětovně uzavíraných sňatků. Jako další uváděl vysokou zaměstnanost žen a její negativní promítání do manželských a rodičovských vztahů, závislost rodin na obou příjmech a přibývání rodin s jedním rodičem.

Výsledky sociologických studií potvrzují také změny reprodukčního chování v posunu vstupu do manželství a rození dětí ve vyšším věku. Důsledkem tohoto posunu jsou větší mezigenerační věkové rozdíly, celkové snížení počtu uzavřených manželství i narozených dětí a zvýšení procentuální části manželství bez dětí. (FIALOVÁ, 2000)

Mnoho mladých párů v současnosti neuzavírá manželství, ale preferuje partnerské soužití, které má mnohem volnější charakter, a tudíž s sebou nese méně právních povinností vůči druhému partnerovi. Zatímco v roce 1991 byl počet nesezdaných soužití 85 tisíc, v roce 2001 jich čítalo 125 tisíc. (PELIKÁN, 2007)

Pokud dojde k uzavření manželství je současná rodina popisována jako rodina nukleární, manželská a dvougenerační, protože její jádro je tvořeno obvykle pouze mužem, ženou a jejich dětmi. Dále je rodině připisována vztahová intimita, jelikož jsou manželství ve většině případů uzavíraná na základě citové náklonnosti partnerů a mezi jednotlivými členy v rodině existují intimní vazby. Méně pozitivní dopad má na rodinu tendence k privátní individualizaci jedinců. Lidé se ve společnosti vyvíjí jako samostatné osobnosti, vymanili se z církevních i kulturních tradic, z majetkových i profesních předurčeností. Individualizace s sebou tudíž přináší i jistá nebezpečí. Může se projevit jako bezohlednost, sobectví a neústupnost ze svých požadavků, často na úkor druhého. (HELUS, 2007)

Helus mimo jiné také potvrzuje pokles porodnosti, odkládání mateřství, zvýšení procentuální části neúplných rodin a růst rozvodovosti. „*Z dostupných údajů lze vyvodit*

45% pravděpodobnost, že dnes uzavírané manželství skončí rozvodem¹⁷.“ Navíc upozorňuje na trend manželství bez soužití, kdy partneři společně neobhospodařují jednu domácnost a jen se vzájemně navštěvují.

4.1 Funkce rodiny

Fungující rodina plní několik základních funkcí, které spolu úzce souvisejí. Jedná se o funkci biologickou a reprodukční, materiální, socializační, výchovnou a funkci emocionální. Nelze hovořit o větším významu jedné z nich, protože jsou vzájemně provázány a jedna druhou významně ovlivňuje v jejím úspěšném či neúspěšném fungování. (HINTNAUS, 1998)

Nejzákladnější funkcí, bez které by nebylo možné pokračování lidského druhu, je funkce biologická a reprodukční. Jejím primárním cílem je rozmnožování, zplození potomka při zachování určité genetické informace. Sekundárně pak lidé sexuálním chováním uspokojují své základní potřeby. Prožívají při něm libé pocity, které jsou tak silné, že vyvolávají fyzické i psychické nutkání k dalšímu takovému konání.

Fenomémem současné doby je tzv. plánované rodičovství. Páry, které již žijí sexuálním životem, ale zároveň se ještě nechtějí stát rodiči, brání oplození vajíčka spermií pravidelným užíváním mechanické či hormonální antikoncepce. V důsledku takového chování ubylo nechtěných těhotenství a potratů. „V roce 2004 bylo uskutečněno na 100 živě narozených dětí 28,16 uměle přerušovaných těhotenství, v roce 2006 byl zaznamenán pokles na 23,89.“¹⁸ Klesla také celková porodnost, která přímo souvisí s odkládáním početí a s přibývajícím neplodností (viz. příloha č. 1, příloha č. 2). Zvyšuje se počet rodin pouze s jedním potomkem, objevují se rodiny programově bezdětné a rodiny tvořené homosexuálními partnery. Velký posun nastal rovněž v počtu dětí narozených mimo manželství. „V roce 1995 bylo mezi novorozenci 15,55 % dětí z nemanželských rodin. V roce 2004 jich bylo již 30,55 % a v roce 2008 dokonce 36,34 %.“¹⁹

¹⁷ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007. s.148. ISBN 978-80-247-1168-3.

¹⁸ Ústav pro informace ve zdravotnictví. [online databáze]: Statistický ukazatel, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na internetu <<http://www.uzis.cz/cz/dps/index.html>>.

¹⁹ Ústav pro informace ve zdravotnictví. [online databáze]: Statistický ukazatel, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na internetu <<http://www.uzis.cz/cz/dps/index.html>>.

Mladí lidé odkládají založení rodiny na pozdější věk a plánování porodu přizpůsobují svým kariérám. Prvorodičky se často blíží k věkové hranici třiceti let, ba ji dokonce mnohé přesahují. S přibývajícími léty však přibývají problémy a komplikace, které ztěžují početí, a tak mnohé ženy, které se v pozdějším věku rozhodnou otěhotnět, už dítě mít nemohou. Nakonec je touha po vlastním dítěti přivádí do center asistované reprodukce.²⁰

Dalším faktorem, který můžeme v současné rodině zaznamenat, je prodlužování péče o potomky. „*Rodičovská povinnost biologicky končí až osamostatněním dítěte. Biologický úkol zachování rodu je naplněn až nástupem nové populace reprodukce schopné.*“²¹ Avšak doba, kdy dochází k osamostatnění jedince, se odsouvá stále na později a společně s časem stráveným v těsné blízkosti rodičů rostou i nároky, které děti na rodičích uplatňují.

Materiální funkce představuje ekonomické fungování rodiny a finanční zabezpečení všech jejích členů. Nejedná se pouze o hmotné zajištění, ale také o dostatek podnětů, který stabilní a bezpečný domov poskytuje. Lidé s vysokými příjmy tráví s rodinou zpravidla podstatně méně času, avšak podle výzkumů jsou se svým rodinným životem spokojenější než lidé ze sociálně slabé vrstvy. S honbou za nadstandardem vyrůstá skupina workholiků, která je ohrožená pracovním stresem. Na druhé straně se v České republice v současnosti setkáváme u části populace s druhým extrémem, s lidmi trpícími tzv. „posttotalitním syndromem“, který se vyznačuje především odmítáním vlastní odpovědnosti a takovým způsobem života, kdy je jedinec totálně ekonomicky závislý a spoléhá na sociální jistoty, které mu nabízí stát. Velkou finanční podporu stát sociálně slabým rodinám poskytuje v podobě sociálních dávek, příspěvků na děti a na bydlení. Přesto existují rodiny, které materiální funkci nejsou schopny zastávat ani s podporou státu, což je dostatečně závažnou příčinou k odebrání dětí do ústavní péče. Tíživá finanční situace postihuje především rodiny s více dětmi a rodiny se ženou na mateřské dovolené, což se odráží v tendenci zmenšování rodin.

²⁰ Gennet s.r.o.; centrum pro léčbu neplodnosti <<http://www.gennet.cz/>>, Centrum reprodukční medicíny a reprodukční genetiky – 2. LF UK a FN Motol <<http://www.ivf-motol.cz/>>)

²¹ HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice : JU ZF České Budějovice, 1998. s. 5. ISBN 80-7040-315-2.

Rodina je primární jednotkou společnosti a vytváří určitý sociální prostor, který podstatně ovlivňuje socializaci osobnosti. Jejím úkolem je úspěšně své členy začlenit do širší společnosti, pomoci jim v adaptaci na její podmínky a požadavky – funkce socializační. „Člověk je společenský tvor, jehož hlavním cílem v životě je někam patřit.“²² Dítě se prostřednictvím rodiny a vzorů, které mu rodina poskytuje, učí podílet na společenských činnostech, při nichž rozvíjí své schopnosti a dovednosti. Zároveň je v tomto procesu ovlivňováno kulturními vlivy, přijímá všeobecně uznávané hodnoty a morální normy společnosti, do níž patří.

Rodina se v posledních letech jeví oproti minulosti jako více uzavřená a izolovaná. Znepokojující je odtržení nově vzniklých rodin od rodin původních, distancování se od péče a zodpovědnosti za své rodiče a příbuzné, jejich odkládání do domů pro seniory či jiných rezidenčních zařízení. Omezeny jsou nejen příbuzenské a sousedské vztahy, ale také vztahy přátelské a vrstevnické. Tímto omezením mezilidských vztahů se mění frekvence a kultivovanost běžné komunikace.

Komunikaci a její formy výrazně mění také média. Mnoho dětí bez potíží komunikuje prostřednictvím mobilního telefonu či Internetu, avšak běžné dorozumívání jim mnohdy dělá problémy. Média navíc využívají určité manipulační techniky a dokážou ovlivnit postoje, názory a hodnoty člověka. Mění kvalitu intimních rodinných vztahů a významně zasahují do způsobu trávení volného času. (PELIKÁN, 2007)

Mnoho dětí tráví prakticky téměř celý den v prostředí mimo domov. Nejprve ve školní třídě, pak v družině, mnozí jsou až do večera na mimoškolních akcích a zájmových aktivitách, aby o ně bylo postaráno v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání. Když se vrátí domů, zbývá čas pouze na večerní hygienu a spánek. O víkendech mnoho dětí sedí ve svém pokoji u televize, videoher nebo u počítače. Na párovou či skupinovou hru a na komunikaci s rodiči nezbývá příliš času. Lidé v rodině se mohou cítit vzájemně izolovaní. Vztahy se ochlazují. (SATIROVÁ, 1994)

²² DINKMAYER, D.; MCKAY G. *Efektivní výchova krok za krokem*. Praha : Portál, 1996. s. 29. ISBN 978-80-7367-445-8.

Odborníci upozorňují na pozvolné vyhasínání rituálů²³ a rodinných tradic. (PELCÁK, 2001) Rituál je činnost, či řada aktivit, které se za daných podmínek či v daném čase provádějí určitým způsobem a v určitém sledu. Jejich hlavním cílem je stmelení a utužení vztahů. Každá rodina má jiné rituály, které si předává a dodržuje je. Bohužel v současné době zvyků znatelně ubývá. Rituálem může být například stravování, kdy se celá rodina sejde k jídlu u jednoho stolu. V současných rodinách je však takový okamžik vzácný. Většina lidí si zvykla na komfort, který jim dnešní svět nabízí a uplatňuje konzumní životní styl. Namísto vaření si jídlo vozí ze závodní kuchyně, v horším případě z nezdravých „fastfoodů“. V nejhorším případě, a není to ojedinělé, v rodině nefungují žádná pravidla týkající se stolování. Pod záminkou individuálního životního tempa se stravuje každý sám. S oslabením tohoto základního rituálu však zároveň mizí také prostor pro vzájemnou komunikaci.

Dalším ohroženým rituálem je čtení pohádek na dobrou noc. Mnozí rodiče to považují za zbytečné zdržení, a tak místo knížky pustí dětem televizi. O vhodnosti a výchovném momentu vybraných pořadů už mnoho nepřemýšlejí.

Část rodin již nedodržuje ani vánoční a velikonoční rituály. Vytratil se u nich duch sváteční atmosféry. Vánoce jsou pak namísto duchovního svátku svátkem komerčním. Takové rodiny se už tolik netěší ze vzájemné přítomnosti, ale počítají dárky a jejich hodnotu. V rámci úspornosti a pohodlí často upouští i od tradiční štědrovečerní večeře.

Další funkcí je funkce výchovná. Rodiče jsou kompetentní k tomu, aby své dítě vychovávali a to podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Vychovávat znamená cílevědomě a efektivně působit na objekt výchovy, všestranně ho rozvíjet a pozitivně ovlivňovat jeho chování a jednání. Dítě je v rodině vychováváno aktivním působením rodičů, ale především se už od raného dětství uplatňuje učení nápodobou. Dítě přejímá vzory, které jsou mu představovány, a identifikuje²⁴ se s nimi bez ohledu na to, zda jsou správné a žádoucí. Chování rodičů k dětem a k sobě navzájem velice významně ovlivňuje životní styl dětí.

²³ **Rituál** = slavnostní zvyk, zvyklost, obřad či soubor předpisů a zvyklostí. (KRAUS, 2007)

²⁴ **Identifikovat** = považovat za totožné, ztotožňovat, ztotožnit. (KRAUS, 2007)

Od slova **identifikace** = nevědomý psychologický mechanismus, jímž jedinec řídí své chování, aby se podobal jiné osobě. (SILLAMY, 2001)

V současné době se hovoří o tzv. institucionalizaci a profesionalizaci výchovy. Mnozí rodiče výchovu i zájmové aktivity svých potomků ponechávají v kompetenci školních a dalších vzdělávacích či výchovných institucí. Na existenci profesionálů, kteří se angažují ve sféře rodinného života, jako specifikum naší doby poukazuje I. Možný. (MOŽNÝ, 1990)

Výchovní poradci, rodinní a dětské psychologové jsou připraveni pomoci v případech životních problémů každému, kdo o pomoc požádá a kdo si tuto službu zaplatí. Mnozí se na tuto podporu spoléhají dříve, než se pokusí zmobilizovat své vnitřní rezervy a najít vlastní řešení. Profesionalizace s sebou přináší demobilizující účinek. Lidé ztrácí jistotu v soukromých záležitostech. Nejsou rozhodní ve výchově dětí, natož v jednání s partnerem. Mají obavy řešit vlastní problémy, a tím se připravují o právo svobodně se rozhodnout a nést za svá rozhodnutí zodpovědnost. V historii se naši předci radili především s širší rodinou nebo blízkými přáteli. Nyní vliv těchto lidí klesá a nahrazují je média.

Rodina je specifickou sociální skupinou především proto, že mezi členy existují silné emoční vazby. Fungování emocionální funkce je předpokladem pro zdravý psychický vývoj dětí v rodině. Dítě potřebuje cítit lásku, empatii a pocit bezpečí. Lásku, která je bezpodmínečná a díky níž dítě ví, že je přijímáno ve své individualitě takové, jaké je. Bez podmínek a nároků. Absence lásky působí dítěti psychickou deprivaci²⁵, na kterou upozornil už Matějček a Langmaier (1968). Dítě, které není v dětství součástí stabilních a vřelých vztahů, má podle odborníků problémy s navazováním a udržováním intimních přátelství a zakládáním vlastní rodiny. V citové sféře se projevuje jako deformovaná osobnost, která v důsledku svého emocionálního neuspokojení zraňuje blízké ve svém okolí. „*Všemu se lze prakticky naučit mimo rodinu, kromě utváření vztahu k druhým lidem....*“²⁶

²⁵ **Deprivace** = strádání z nedostatku (smyslových, citových, sociálních apod.) podnětů k činnosti určitého druhu (KRAUS, 2007)

²⁶ JANIŠ, K. ; SVATOŠ, T. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. s. 45. ISBN 80-7041-842-7.

Znepokojující je „ochlazování“ intimních vztahů mezi jednotlivými členy. Mnozí rodiče jsou plně zaměstnaní a na děti jim zbývá stále méně času, s čímž souvisí hodnotová orientace a osobní preference.

V minulosti byla hlavní kariérou ženy domácnost a samozřejmě péče o potomky. Dnes ženy zahlceny prací a touhou po kariéře na trhu práce dávají mnohdy přednost společenskému uplatnění před vytvářením rodinné pohody a láskyplné atmosféry klidu a bezpečí. Je to pochopitelné. Prestiž mohou získat především díky úspěchům v zaměstnání, kdežto úspěšný rodinný život nijak zvlášť společnost nehodnotí a pokládá jej za samozřejmost. Průměrný dnešní člověk je ovlivněn dobou, která je zaměřená na silné, soběstačné, sebevědomé a možná i do jisté míry sobecké jedince. Jedince dávající přednost svým zájmům a potřebám, kteří chtějí dosáhnout vlastních cílů, bohužel často bez ohledu na svého partnera a děti.

Psychologové se shodují, že jedny z předních příček žebříčku lidských hodnot obsazuje volnost, svoboda a materiální zabezpečení. Přibývá nesezdaných párů, svobodných matek a dětí žijících vlivem rozvodů pouze s jedním z rodičů. Bohužel se objevují také rodiny s narušenými vztahy mezi partnery, ale i mezi rodiči a dětmi. Je v zájmu společnosti, aby byly tyto problémy řešeny již ve svém počátku či v raných stádiích a předcházet tak situaci, kdy rodina přestane plnit všechny své podstatné funkce.

4.2 Potřeby dítěte

„Potřeba je subjektivně pociťovaný nedostatek něčeho, co je pro život jedince nezbytné.“²⁷ Potřeby jedince výrazně subjektivně prožívá. Nejčastějšími pocity je nelibost, strádání a nepříjemné napětí. Potřeba funguje jako poplašný signál a vede jedince k vykonání určité činnosti, která potřebu uspokojí. Uspokojování potřeb se děje v sociálních podmínkách a společnost také udává přijatelnou formu tohoto uspokojování. (VÝROST; SLAMĚNÍK, 2008)

²⁷VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Havlíčkův Brod : Grada, 2008. s. 150.
ISBN 978-80-247-1428-8.

Respekt k potřebám dítěte a jejich uznávání je nezbytnou součástí partnerské výchovy a předpokladem pro optimální rozvoj každého jedince. Znalost potřeb pomáhá rodičům porozumět svým dětem a usnadňuje jejich vzájemnou komunikaci a interakci.

Potřeby lze různým způsobem klasifikovat. Základní kategorie potřeb jsou rozděleny z hlediska vzniku potřeb a z hlediska jejich zaměření. Potřeby jsou tudíž rozdělovány na ty, které jsou dané fyziologicky a ty, které ovlivňují především sociální podmínky.

Fyziologické potřeby jsou nazývány také jako primární. Jsou fylogeneticky nejstarší a ontogeneticky nejmladší. Jejich uspokojení je nezbytné pro zachování životních funkcí a má cyklický charakter. Cílem uspokojení těchto potřeb je přežít. Patří sem potřeba potravy a tekutin, spánku, vzduchu, tepla, vylučování odpadních látek a odstranění bolesti. Platí, že jestliže některá z těchto primárních potřeb není delší dobu uspokojována, stává se ústředním motivem a ovlivňuje chování člověka i jeho celkové hodnocení situace, v níž se nachází. Čím déle je potřeba neuspokojena, tím více se zvyšuje její intenzita a naléhavost. Mezi primární potřeby řadíme i základní psychické potřeby, které se rozvíjejí z vrozených dispozic, ale významně se formují v procesu učení. (VÁGNEROVÁ, 2005)

Biologické potřeby jsou označovány také jako pudy. „*Pudové tendence nejsou u všech lidí stejné, přestože je jejich základ dán geneticky. Mívají různou intenzitu a různé místo v individuální hierarchii potřeb*“. ²⁸ Základním principem fungující rodiny je zajistit dítěti takové vnější podmínky, které neohrožují jeho život a umožňují mu optimální vývoj.

Psychosociální potřeby jsou nazývány také jako potřeby sekundární (druhotné), jelikož na jejich uspokojení nezávisí přežití člověka. Přesto jsou velmi významné. Naplnění sekundárních potřeb rozvíjí osobnost člověka a příznivě ovlivňuje jeho psychiku. Tato skupina potřeb je rovněž rozvíjena na vrozeném základě, avšak jejich vývoj je především podněcován působením vnějšího prostředí – hlavně vlivem sociálních vazeb. Patří mezi ně potřeba bezpečí a jistoty, potřeba lásky, potřeba

²⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha : Karolinum, 2005. s. 179. ISBN 80-246-0841-3.

stimulace, potřeba sociálních kontaktů, potřeba seberealizace a potřeba smyslu vlastní existence. (SILLAMY, 2001)

V roce 1943 Abraham Harold Maslow rozřídil lidské potřeby. Uspořádal je do pomyslných pater pyramidy (viz. příloha č. 3) podle toho, jak se postupně vyvinuly a také podle hodnoty, kterou mají pro existenci člověka. V základech pyramidy se nachází potřeby biologické (fyziologické), na jejichž uspokojení závisí pocítění sekundárních tzv. vyšších potřeb. Další patra pyramidy tvoří potřeba bezpečí a jistoty, potřeba sounáležitosti a lásky, potřeba uznání a sebeúcty, kognitivní potřeby, estetické potřeby a na samém vrcholu se nachází potřeba seberealizace. Maslow navíc tyto potřeby rozdělil na nedostatkové (od fyziologických po uznání a sebeúctu) a růstové, které vedou k rozvoji člověka a dosahování jeho vyšších cílů. (ŘÍČAN, 2008)

Zaměření psychosociálních motivů a způsoby jejich uspokojování závisí na normách a hodnotách, které daná společnost uznává. Jsou kategorizovány do různých skupin a pro svoji četnost u každého autora s jistými obměnami. V zásadě jsou však zachovány určité základní kategorie, které zohledňuje ve své knize také Marie Vágnerová (2005).

Potřeba bezpečí je zacílena na uchování existence, vyhnout se ohrožení. Její psychosociální složka je uspokojována dobrými vztahy mezi lidmi, které jedinci poskytují emoční oporu a jistotu. Uspokojení této potřeby je naléhavé již v raných fázích vývoje dítěte (novorozenec, kojenec), s čímž souvisí tendence k pozitivnímu či naopak spíš k negativnímu očekávání. Potvrzení bazální důvěry se zpravidla uskutečňuje prostřednictvím vztahu matky a dítěte. Zkušenost z dětství významně ovlivňuje schopnost navazovat a udržet intimní vztah s druhými lidmi. Potřeba bezpečí a jistoty se projevuje obecnou tendencí člověka eliminovat negativní pocity, především úzkost, strach a bezmoc.

Potřeba stimulace má stejně tak jako potřeba bezpečí vrozený základ. Vývoj člověka vyžaduje působení určitých podnětů, které ho aktivizují. Nedostatek podnětů je nazýván senzorickou (smyslovou) deprivací. V bezpodnětné situaci člověk prožívá dlouhodobou nudu, je apatický. Míra intenzity a novosti podnětů je různá, a tak existují lidé, kteří vyhledávají vzrušení v adrenalinové zábavě a také ti, již si libují v činnostech

stereotypních. Potřeba vzrušení je závislá na úrovni dopaminového²⁹ metabolismu v mozku. Působení podnětů a dostatečný prostor pro aktivitu je velmi důležitý především v období batolete, kdy dítě začíná poznávat svět a jeho podmínky, na které se musí adaptovat. Potřeba podnětů a aktivity velmi intenzivně přetrvává ještě v období předškolního věku, v jehož konečné fázi bývá redukována sociálním působením a povědomím o přijatelnosti lidského chování. (VÁGNEROVÁ, 2005)

Je nutné, aby rodiče své děti podněcovali k žádoucí míře aktivity, pro niž je nezbytný přívod podnětů, které zajišťují, aby se jedinec nenudil a zároveň nebyl přetěžován.

Mezi další potřeby je řazena potřeba poznání, která je typická touhou po nových informacích. Člověk je motivován k tomu, aby pochopil určité zákonitosti a souvislosti ve společnosti a dokázal se v této spleť síti vztahů bezpečně orientovat. Batole je zvědavé, poznává pravidla a řád, který mu poskytuje pocit bezpečí. Manipuluje s předměty a objevuje nové věci ve svém okolí. Aby tato potřeba byla uspokojena, rodiče musí batoleti vymezit určitý bezpečný, ale ne sterilní, prostor, který mu poznávání umožňuje. Je v zájmu poznávání dítěte potřeba obrnit se určitou dávkou trpělivosti a ochotně odpovídat na nepřetržité otázky dítěte („A proč?“).

Potřeba sociálních kontaktů, je charakterizována motivem někam a k někomu patřit. Mezilidské vztahy jsou zdrojem bezpečí, lásky, ale také specifické a nenahraditelné zkušenosti. Člověk se s lidmi dostává do interakce a v jeho chování se při tom projevují jisté tendence např. dominance – submise, hostilita³⁰ – láska, egocentrismus – altruismus³¹, autonomie – sounáležení. (VÁGNEROVÁ, 2005)

Do tří let jsou hlavními společníky dítěte rodiče. Potřeba širšího sociálního kontaktu se výrazně poprvé objevuje zpravidla v předškolním věku, především ve vztazích s vrstevníky. Výrazně se uplatňuje také v období dopívání jako potřeba sounáležitosti s vrstevnickou skupinou. Pro rodiče a efektivní výchovu je nutná znalost

²⁹ **Dopamin** = chemická látka přirozeně vznikající v mozku, hraje rozhodující roli v motorických funkcích mozku. (KRAUS, 2007)

³⁰ **Hostilita** = sklon k nepřátelským agresivním impulzům navenek, tendence ublížit jiné osobě, nebo skupině osob, nepřátelství. (KRAUS, 2007)

³¹ **Altruismus** = nesobecký způsob myšlení a cítění, nezištné jednání ve prospěch druhých jako mravní princip. (KRAUS, 2007)

vývojové psychologie a preference určitých potřeb v jednotlivých vývojových obdobích, aby se nestalo, že je dítěti vrstevnický kontakt odpírán a znemožňován.

Stejně jako Maslow Vágnerová poukazuje na potřebu seberealizace a rozvoj individuálních předpokladů jedince. Každý jedinec má určitou míru potřeby vlivu, moci, výkonu a prestiže. Rozvíjí své schopnosti se zacílením získat obdiv, úctu a veřejné ocenění. Hodnocení, které mu okolí poskytuje, významně ovlivňuje jeho sebehodnocení a sebeúctu, proto by rodiče v rámci svého výchovného působení měli využívat především prvky pozitivního ovlivňování (pochvaly, ocenění, různé formy odměn apod.).

Potřeba výkonu je zároveň s potřebou společenského uznání a pozitivního hodnocení aktivována nástupem dítěte do 1. třídy základní školy. Dítě se dostává do nového a více organizovaného prostředí, kde je nucené podávat určitý výkon, který je zpravidla srovnáván s ostatními spolužáky. Potřeba výkonu má dvě různá zaměření. První se vyznačuje potřebou úspěchu. Dítě chce být nejlepší a vyvíjí úsilí podat maximální výkon. Druhé zaměření je typické potřebou vyhnout se neúspěchu. Obtížné úkoly v dítěti vyvolávají pocit úzkosti, potřeba výkonu je relativně malá, a proto je dítě spokojené i s nižšími výkony. Potřeba seberealizace je také spojena se školou a s tím, zda jsou požadavky na dítě smysluplné a pro žáky reálně dosažitelné.

Poslední kategorii psychosociálních potřeb podle Vágnerové představuje potřeba smyslu vlastní existence (otevřené budoucnosti). Jedná se o potřebu se vší pravděpodobností pouze lidskou. Člověk potřebuje dát svému životu určitý smysl a směřovat svoji aktivitu nejen ve vztahu k přítomnosti, ale také k minulosti a budoucnosti, tudíž uspokojení této potřeby mu dává možnost časového rozpětí. Pochopení minulosti dětem nejlépe mohou zprostředkovat prarodiče či staří příbuzní a přátelé rodiny. *“Jsou živým svědectvím dějin nejvlastnějších, nejbližších a pro každého jednotlivce nejdůležitějších.”*³² Kontakt s prarodiči je proto psychologicky velmi důležitým činitelem ve vývoji dítěte. (MATĚJČEK, 2007)

³² MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha : Portál, 2007. s. 43. ISBN 978-80-7367-272-0.

4.3 Výchova

*„Výchova je záměrné působení na jedince s úmyslem utvářet jeho osobnost podle představ vychovatelů, např. rodičů. Tyto představy jsou však ovlivněny kulturními vzory a normami.“*³³ Pro odborníky představuje výchova věčné téma k diskusi a polemice, proto na ni a její podobu doposud neexistuje jednotný názor. Ještě nebyla sepsána žádná pevná pravidla pro výchovu dětí. Existují jen návody, které je třeba u každého dítěte a vychovatele modifikovat. (SATIROVÁ, 1994)

Mýtus, že výchova je pouze instinktivní záležitostí, a že pokud je člověk schopný zplodit dítě fyziologicky, stejně tak je schopný svého potomka kvalitně vychovat, je dnes již naštěstí překonán. Je v povědomí, že vychovávající musí mít potřebné znalosti, dovednosti a samozřejmě také osobnostní předpoklady, aby jeho výchovné působení bylo efektivní. Výchova je činnost poměrně náročná, a tak v ní i po sebelepší přípravě rodiče chybují. *„Rodiče musí dělat chyby, k chybám se hlásit a zase je opravovat. Při tom by děti měly mít příležitost pozorovat vědomě jejich chování.“*³⁴

Nikdo není neomylný, avšak základním předpokladem efektivního výchovného působení je jednotnost rodičů a jasná představa, čeho chtějí výchovou u svého potomka dosáhnout. Zároveň však, a to především, nesmí opomíjet jeho vlastní potřeby, které je třeba respektovat. Především je důležité přijímat dítě, takové jaké je. *“Děti jsou takové, jaké jsou. Můžeme některé jejich vlastnosti podpořit, jiné potlačit, ale žádnou výchovou nemůžeme dítě změnit úplně.“*³⁵

Odborníci varují před perfekcionismem ve výchově, jehož výsledkem bývá nadměrná stimulace a permanentní přetěžování dítěte. Rodiče vynakládají extrémní úsilí, aby jejich dítě bylo dokonalé, vyvíjejí nátlak, aby podávalo maximální výkony a vykazovalo perfektní výsledky. Vkládají do svého potomka vlastní nesplněná přání a manipulují ho do aktivit, pro které oni sami neměli dostatek talentu či objektivních možností. Dítě a jeho úspěchy mají kompenzovat jejich vlastní frustraci. Je vyčerpané a pociťuje úzkost, že není schopno dosáhnout požadovaných očekávání. Jeho

³³ MARÁDOVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha : Portál, 1998. s. 9. ISBN 80-7178-229-7.

³⁴ PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha : Grada, 2001. s. 69. ISBN 80-247-9063-7.

³⁵ MARÁDOVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha : Portál, 1998. s. 76. ISBN 80-7178-229-7.

neúspěchy jsou prezentovány jako katastrofická selhání, čímž je ohrožena jeho sebedůvěra a sebeúcta. (ŘEZÁČ, 1998)

Dítě nemá být prostředkem k uspokojení ambicí a životních cílů rodičů. Vnímavý rodič zná své dítě, jeho schopnosti a možnosti. Bohužel jsou tací, kteří to nedokážou a je pro ně velmi těžké vyrovnat se se školními neúspěchy dítěte, protože školní prospěch přináší celé rodině určitou prestiž. Každý rodič se rád chlubí svým dítětem a být rodičem úspěšného a chytrého žáka je zajisté příjemnější. Dítě intelektově průměrné či dokonce podprůměrné zažívá pocity úzkosti a nejistoty. Trápí se tím, že mu rodiče dávají najevo své zklamání. Ambiciózní přístup rodičů dítě ohrožuje stejně jako perfekcionistická výchova v oblasti vytváření sebevědomí. Absence pochval, povzbuzení a odměn v něm utlumí jakoukoliv ctižádost, což se negativně odráží i v jeho budoucích výkonech. (MATĚJČEK, 2000)

Autoritářský přístup znemožňuje dítěti samostatně rozhodovat a projevit svou dětskou spontaneitu. Důsledky dlouhodobě deprivované realizační potřeby mohou být nevratné. Dítě přestane být iniciativní, propuká ve výbuchy vzteku a v nenávistnou agresi z nahromaděné averze vůči autoritářské výchově svých rodičů a obecně vůči všem autoritám. (HELUS, 2007)

Opakem autoritářského vedení je přístup liberální a improvizující. Dítě trpí nadměrnou volností. V rodině neexistují pevná pravidla, což mu znesnadňuje základní orientaci. Nemá možnost naučit se obecným zásadám a principům, a proto je ohroženo sklony k lenosti, pohodlnosti, sobectví a různým patologickým jevům.

Dalším úskalím ve výchově je úzkostná až obtěžující péče, kdy rodiče dítěti organizují veškerý volný čas ze strachu, aby si neublížilo. Dítě nemá volnost a prostor pro vlastní iniciativu. Naopak je zahlceno podněty ze strany rodičů, které nestíhá vstřebávat, což v krajním případě může vést k neurotizaci³⁶, až k psychickému zhroucení.

Nežádoucí je také výchova zanedbávající, kdy rodiče na své dítě nemají z různých příčin čas. Nedostatečná péče může být způsobena například pracovní

³⁶ **Neurotizace** = proces vytváření neurotických příznaků u jedince vlivem dlouhodobě působících neurotizujících prvků. (KRAUS, 2007)

vytížeností a honbou za dosažením ekonomického standardu. Výsledkem nedostatku podnětů může být částečné či celkové opoždění ve vývoji dítěte.

Další variantou je přístup rozmazlující (protekcionistický), jehož příčinou je neadekvátní citová závislost rodičů na dítěti. Rodiče si podvědomě přejí, aby na nich bylo dítě co nejdéle závislé. Poskytují mu nepřetržitou pozornost a oporu, která mu brání v jeho osamostatnění se a převzetí určitého dílu zodpovědnosti za vlastní konání. (HELUS, 2007)

V některých rodinách je uplatňován přístup odkládající. Rodiče mají tendenci odložit svého potomka k prarodičům, k ostatním členům širší rodiny, ke svým známým či si najímají chůvy na hlídání. Takoví rodiče dítěti narušují osu citového zrání. Citové strádání narušuje harmonické utváření sociálních návyků.

Posledním ze základních typů je podle Heluse rodina disociovaná, kde jsou významně narušeny rodinné vztahy. Jednou z forem disociované rodiny je rodina izolovaná, která je charakteristická omezením sociálních kontaktů se širší rodinou, s jinými rodinami, s přáteli, institucemi atd. Druhou formu představuje konfliktní rodina. Zpravidla se jedná o rodiny, které udržují se svým okolím četné kontakty, které jsou však plné konfliktů a krizí. Disociované rodiny brání dětem poznat realitu vnějšího světa a budují v nich pocit, že svět mimo rodinu představuje nebezpečí, před kterým je třeba se uzavírat, nebo proti němu otevřeně bojovat. (HELUS, 2007)

Výchovným působením se formují charakterové vlastnosti a morální vývoj dítěte. „*Jaká je rodina, takový je i pozdější vývoj jedince, taková je jeho životní orientace, jeho normy, postoje, jeho systém hodnot.*“³⁷ Základními výchovnými prostředky jsou odměny a tresty, jejichž prostřednictvím dítě zjišťuje, co smí a nesmí. Obecně platí zásada častějšího využívání pozitivního formování osobnosti a vyzdvihování kladných aspektů³⁸ dítěte. Každý člověk cítí potřebu být chválen a zažívat pocit úspěšnosti. Uspokojení těchto tužeb by proto mělo být základem rodičovské výchovy. Tresty však z výchovy nelze zcela eliminovat. Důležité je, jak jsou děti trestány a za jaké prohřešky. Nevhodně zvolený a neadekvátní trest snižuje

³⁷ JANIŠ, K.; SVATOŠ, T. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové : Gaudemus, 1998. s. 13. ISBN 80-7041-842-7.

³⁸ **Aspekt** = hledisko, stanovisko při uplatňované při posuzování něčeho, zorný úhel. (KRAUS, 2007)

osobní důstojnost dítěte, podněcuje vztek a touhu po odplatě. Trest v dítěti vyvolává řadu negativních pocitů (nejistotu, neklid, úzkost, agresivitu, vzdor), navíc konflikt neřeší, ale stupňuje, proto by rodiče měli trestat své děti pouze v nezbytných případech tj. za jednání, které pramenilo ze zlomyslnosti s cílem porušit pravidla. Nevhodné jsou tresty fyzické, tresty, které odpírají rodičovskou lásku a trestání dítěte za špatné známky. Dítě, které ve škole neprospívá vlivem nervozity nebo rozumové nedostačivosti, se ve výkonech nezlepší. Trest v něm naopak vyvolá strach a ještě větší nejistotu. Pokud rodič trestá, měl by volit takovou formu trestu, která odsuzuje pouze špatné chování, ne celou osobnost dítěte. (MARÁDOVÁ, 1998)

4.3.1 Výchovné styly

Styl výchovy a přístupy k dítěti ovlivňují osobní vlastnosti a zkušenosti vychovatele, osobní vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí, jejich chování a působení na dospělé vychovatele a za významný determinant jsou považovány také společenskohistorické podmínky (ekonomické, kulturní aspekty, výchovné tradice atd.). (ČÁP, 1996)

Pro přehlednost a snadnou orientaci jsou pojmenovány tři základní výchovné styly, kterými rodiče mohou k výchově svého dítěte přistupovat: (autokratická, liberální a demokratická výchova). V praxi se samozřejmě spolu výchovné styly kombinují, tudíž existuje mnoho modifikací a obměn.

S jistotou nelze určit, který styl je vhodný, a který naopak vývoj dítěte ovlivňuje negativně, protože každá z těchto výchov v sobě skrývá pozitivní i negativní stránky. „*Záleží na situaci, na mentalitě a schopnostech dítěte, jeho rodičů, případně dalších zúčastněných osob, i na stylu rodinného soužití, jaký způsob výchovy a jaké metody budou vhodné a účinné.*“³⁹ Obecně se však usuzuje na účinnost a efektivnost demokratické výchovy, která respektuje osobnost dítěte, ale zároveň mu vytyčuje potřebné mantinely, podle kterých je dítě schopno orientovat se ve světě, jenž je založen na určitých zákonitostech a pravidlech.

³⁹ MARÁDOVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha : Portál, 1998. s. 26. ISBN 80-7178-229-7.

- Autokratická výchova

Jedná se o výchovu trestající. Vychovávající vyčítá, varuje a trestá. Je netrpělivý a svým jednáním oslabuje sebedůvěru vychovávaného. Mezi rodiči a dětmi je vztah asymetrický. Charakteristické je vymezení pravidel a trestů v případě jejich nedodržení. Rodič prosazuje svoji nadřazenost, autoritu a moc na úkor potřeb a přání vychovávaného. Dítě je figurkou na šachovnici, jejíž pohyb nemá samo šanci ovlivnit. V rodině panuje nepříznivé emoční klima. Dítě je ustrašené, deprivované, je neustále v ohrožení. Na manipulaci, příkazy a zákazy reaguje agresí, nebo se stáhne do své ulity. Je apatické, závislé a nesamostatné. Tento výchovný styl vychovává jedince pro podřízenou volbu. (ČÁP, 1996)

V budoucnu se přísně vychovávaný jedinec projevuje jako „staženější“, málo hybný a méně dynamický. Zároveň bývá emocionálně citlivější, výrazně prožívá napětí a situační tenze. Je konzervativnější, zakládá si na neměnných podmínkách a stabilním prostředí. Může mít sklony ke starostlivosti až k ustrašenosti. Raději ustupuje ze svých požadavků a přání, než aby o nich s druhými diskutoval. Typická je pro něj také snížená psychická odolnost a kompatibilita⁴⁰. (ŘEZÁČ, 1998)

- Liberální výchova

Liberální výchova je založená na svobodě jednání a svobodě dítěte. Rodič nepřikazuje, netrestá ani nepoučuje. Pouze dohlíží a snaží se naplnit veškeré potřeby dítěte. Přestože je hlavním cílem přirozený vývoj dítěte a šťastné nenásilné dětství, mívá se často tento výchovný styl svým účinkem, a dokonce se obrací proti příliš shovívavým vychovatelům. Vychovatelé kladou na dítě neúměrně nízké požadavky, nebo nedostatečně kontrolují, zda byly splněny. Z dítěte, které může všechno a nic nemusí, se stává sobec. Manipuluje a ovládá své rodiče a problémy ho čekají i v budoucím životě. Neumí respektovat společenské normy⁴¹, neumí se přizpůsobit, a tudíž není schopno dostát požadavkům, které jsou na něho kladeny.

Na první pohled se jedinci vychovávaní v dětství volnou výchovou jeví jako více dynamičtí a pohybliví, vyhovuje jim proměnlivé životní prostředí. Nemají však

⁴⁰ **Kompatibilita** = schopnost scelovat, slučovat, činit kompatibilním – slučitelným. (KRAUS, 2007)

⁴¹ **Norma** = závazné pravidlo (vynucované předpisy, zvykem apod.) (KRAUS, 2007)

dostatečně vyvinuté autoregulační zábrany, a tudíž nedokážou dostatečně ovlivňovat své projevy chování. Velmi snadno a rychle navazují kontakt s druhými lidmi, avšak mají problém s přizpůsobením se autoritám a jejich požadavkům. (ŘEZÁČ, 1998)

- Demokratická (kamarádská, partnerská) výchova

Výchova demokratická je výchova, která přistupuje k dítěti s respektem a úctou. „*Demokratické metody výchovy dětí jsou založeny na principech rovnosti a vzájemného respektu.*“⁴² Demokracie umožňuje dítěti volbu, samostatné rozhodování a tím se rozvíjí jeho sebedisciplina a autoregulace⁴³. Rodiče kladou na dítě přiměřené požadavky, jsou důslední a kontrolují dítě takovým způsobem, aby nenarušovali jeho sebedůvěru. Tento výchovný styl je postaven na přirozené autoritě rodičů, kteří přijímají dítě nejen ve chvílích úspěšných, ale také ve chvílích jeho selhání. Dítě má svá práva, ale je si vědomé i svých povinností. Díky této výchově a bezpodmínečné lásce, která je její součástí, vyrůstá sebevědomý jedinec, který si je vědom vlastní hodnoty. Umí se sám rozhodovat, je schopen asertivního⁴⁴ jednání a prosazování se, úspěšně odolává stresu a náročným životním situacím. Ví, že je zodpovědný sám za sebe a nespolehá pouze na pomoc ostatních.

Čáp ve svém výčtu výchovných stylů rozlišuje výchovu liberální a výchovu laskavou a liberální. Pro liberální výchovu je podle autora charakteristický nezájem o dítě a velmi slabé řízení. Pro laskavou a liberální je typický naopak kladný emoční vztah k dítěti, ale jedná se o výchovu bez potřebných pravidel a hranic. Navíc rozlišuje výchovu pesimální, která je charakteristická rozporným vedením ze strany rodičů a záporným emočním vztahem k dítěti. Výchovu s rozporným řízením, kdy rodiče nejsou ve výchově svého potomka jednotní, ale mají k němu kladný emoční vztah. Výchovu přísnou, ale laskavou, kterou vymezuje jako výchovu direktivní s kladným emočním vztahem. Optimální výchovu popisuje jako výchovu s přiměřeným řízením a vzájemným respektem. Nakonec upozorňuje na nebezpečí výchovy emočně

⁴² DINKMAYER, D.; MCKAY G. *Efektivní výchova krok za krokem*. Praha : Portál, 1996. s. 13. ISBN 978-80-7367-445-8.

⁴³ **Autoregulace** = samoregulace, proces úpravy a usměrňování svého chování. (KRAUS, 2007)

⁴⁴ **Asertivní** = nenásilné, vlídné, ale pevné, otevřené projevení svého názoru. (KRAUS, 2007)

rozporuplné, kdy jeden z rodičů dítě přijímá a druhý je dítětem pocíťován jako rodič odmítající. (ČÁP, 1996)

Autor varuje před styly vedení se záporným emočním vztahem k dítěti. Za zvlášť ohrožující považuje kombinaci záporného emočního vztahu s rozporným, slabým nebo silným řízením. Taková výchova dítěti ztěžuje, až narušuje interiorizaci⁴⁵ a exteriorizaci⁴⁶ společenských norem.

Podle Čápa má navíc silné výchovné řízení a kladný emoční vztah rodičů k dítěti pozitivní vliv na jeho školní prospěch. Pokud je však v rodině silné řízení, ale záporný emoční vztah, dítě je ve škole nejisté a jeho výsledky jsou problémové. (ČÁP, 1996)

4.3.2 Rodič ve výchovné funkci

V minulosti se přikládala hlavní role ve výchově výhradně matce a vztah matka – dítě byl považován za nenahraditelný, protože podle psychologů významně ovlivňuje nynější i budoucí život dítěte. V současnosti si jsou rodiče ve svých možnostech rovnocenní. Díky úpravě zákona, která vstoupila v platnost v roce 2001, mohou také muži zůstat se svým potomkem na rodičovské dovolené, což jim umožňuje být s dítětem v každodenním kontaktu a posilovat tak vzájemný emocionální vztah.

Rodiče ovlivňují citovou sféru dítěte, jeho osobnost, schopnost socializovat se, ale také jeho kognitivní⁴⁷ schopnosti, které se rozvíjí díky sociálnímu učení a jedinečné rodičovské komunikaci. Přesto jsou v lásce ze strany otce a matky určité rozdíly, které dítě dokáže dobře rozpoznat. Mateřská láska je zpravidla láskou nepodmíněnou, což je ovlivněno těhotenstvím a porodem, který je výlučně záležitostí matky a dítěte. Lásku otce si dítě obvykle získává svými úspěchy, inteligencí a schopnostmi. Ve více rodinách je také vztah matky a dítěte vřelejší než vztah mezi dítětem a otcem. Zřejmě je to tím, že pracující otec je častěji mimo domov, není s dítětem v těsném každodenním

⁴⁵ **Interiorizace** = převedení vnější (předmětové) činnosti do nitra osobnosti; proces, kterým jsou objekty, n. operace vnějšího světa zvnitřněny do psychických představ tak, aby bylo možno s nimi pracovat. (KRAUS, 2007)

⁴⁶ **Exteriorizace** = Projevování myšlenek, postojů, hodnot, sociálních norem navenek; přechod od vnitřní, psychické činnosti k činnosti vnější, předmětné, která se dá pozorovat. (PRŮCHA, 2009)

⁴⁷ **Kognitivní** = mající poznávací význam. (KRAUS, 2007)

kontaktu a pokud vychovává, je zpravidla stavěn do role přísnějšího a více trestajícího rodiče, který nastoluje doma řád, a tudíž i případné sankce za jeho nedodržení.

Vztah mezi dítětem a rodiči se vytváří od narození. Zvláště důležitá jsou vývojová období následující bezprostředně po porodu (novorozenec, kojenec, batole) a předškolní věk. Dítě se vymezuje ve vztahu k sobě samému i k ostatním. Profilují se jeho potřeby, které dostávají jasnou strukturu a formuje se základní životní postoj a náhled na svět, který je založen buď na bazální⁴⁸ důvěře či naopak na nedůvěře. To vše mohou rodiče svojí přítomností a přístupem k dítěti ovlivnit.

V 21. století je kladen důraz na práva dítěte a jeho ochranu. V moderních publikacích je preferována respektující a partnerská výchova, která je však často rodiči (vychovateli) nesprávně chápána jako výchova, kdy si jsou rodiče a děti rovni. To však není možné, protože obě skupiny mají jiná práva a povinnosti, tudíž i odlišnou míru zodpovědnosti. Dítě má být ctěno jako dítě a rodič má být respektován jako rodič. Dítě nepotřebuje dospělého, který se sníží na dětskou úroveň. Potřebuje rodiče jistého a pevného ve svých rozhodnutích, protože jen tak nachází potřebné bezpečí. Uspokojení potřeby bezpečí má zásadní význam pro vývoj osobnosti. Přirozená autorita spočívá v respektu k druhému a přijímání jeho skutečných potřeb. (PREKOP, 2001)

Prvním krokem k efektivní výchově je jednotnost rodičů ve výchovném působení a sladění metod, které využívají. Důležitým předpokladem je respekt a úcta k dětství jako plnohodnotné vývojové etapě. Dítě je osobností už od narození a rodiče by k dítěti měli přistupovat jako k individualitě a milovat ho i s jeho specifickými zvláštnostmi. Dítě musí vědět, že je milováno. „*Uspokojení potřeby po vztahu a bezpečí je předpokladem pro sebeuvědomění a pro uspokojení z toho plynoucí potřeby vůle, prosazení a osamostatnění.*“⁴⁹

Chování rodičů by mělo být jednoznačné a pro dítě snadno čitelné. Jedině jednoznačný vzor je dítě schopné vnímat a napodobovat. K napodobování a kopírování vzorů ze svého okolí je dítě nejvíce náchylné do sedmi let, proto je nutné, aby přítomné vzory byly v této době kvalitní.

⁴⁸ **Bazální** = základní (KRAUS, 2007)

⁴⁹ PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha : Grada 2001. s. 12. ISBN 80-247-9063-7.

Aby se dokázalo dítě orientovat v požadavcích svých rodičů, musí být pevně daná pravidla. Tatož pravidla by však měli dodržovat také rodiče. Pravidla se utužují v rituálech. Tím, že se opakují, vrývají se do paměti.

Respektující výchova uplatňuje především pozitivní formy výchovného ovlivňování. Jedním z vhodných prostředků je odměna. Odměna může mít různé podoby, které však nemají stejnou účinnost a nelze je zaměňovat. Např. Chvála je vnější odměnou a nemusí být dítětem vnímána pokaždé pozitivně. Obzvlášť pokud je dítě chváleno za věc, kterou považuje za maličkost či samozřejmost, ho chvála může urazit. Mimo jiné chvála podporuje soutěžení. Efektivnější formou pochvaly je povzbuzení, které bere v úvahu výchozí stav, který srovnává se stavem výsledným. Všímá si tudíž každého zlepšení, kterého dítě dosáhne. (DINKMAYER, 1996)

5 Problematika genderových rolí

Je nutné rozlišovat 2 rozdílná označení „pohlaví“ a „gender.“ Pohlaví je dáno přítomností mužských či ženských chromozomů a odlišným tělesným vývojem. Gender označuje rodový rozdíl mezi mužem a ženou z hlediska jejich postavení, uplatnění ve společnosti, na trhu práce a v kultuře. (KRAUS, 2007) *„Gender je tedy výsledkem toho, co se s člověkem stane působením sociokulturních vlivů: jak se rozvine, jakých femininních⁵⁰ či maskulinních⁵¹ vlastností nabude, jak se bude v životě orientovat, jaké možnosti se budou před ním otevírat či uzavírat.“⁵²*

Sociální psychologie se zabývá myšlenkou, že prožívání a chování jedince nezávisí pouze na biologickém pohlaví, proto by se od něj nemělo odvíjet ani postavení ve společnosti a role, které jsou jednotlivému pohlaví na základě primárních a sekundárních pohlavních znaků připisovány. (HELUS, 2007)

Studie mapující genderovou problematiku se snaží analyzovat pozici muže v dnešní rodině, především jeho participaci na výchově dětí a zapojení do činností týkajících se domácnosti. V 21. století byl bezesporu zaznamenán jistý posun ve vymezení rolí muže a ženy. Bylo odstraněno mylné přesvědčení, že jediným úkolem ženy je plození dětí, jejich výchova a péče o domácnost. Žena je ve vyspělých zemích považována za rovnoprávnou bytost, která není povinna starat se o svého muže, nebo mu dokonce poslušně sloužit jako hlavě rodiny. Změny nejsou pouze postojové a hodnotové, ale také institucionální. Zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku umožnil mužům pobírat rodičovský příspěvek bez ohledu na jejich rodinný stav. Novela Zákona o rodině 1998 zavedla institut souběžné nebo střídavé péče o dítě po rozvodu rodičů. V roce 2001 novela Zákoníku práce přiznala mužům právo rodičovské dovolené. *„Rodičovská „dovolená“ umožňuje narušit zavedené tradiční*

⁵⁰ **Femininní** = jsoucí ženského rodu. (KRAUS, 2007)

⁵¹ **Maskulinní** = jsoucí mužského rodu (KRAUS, 2007)

⁵² HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Havlíčkův Brod : Grada, 2007. s. 53. ISBN 978-80-247-1168-3.

*nastavení generových rolí a má napomoci ustanovit model sdíleného rodičovství.*⁵³
(MAŘÍKOVÁ; VOHLÍDALOVÁ, 2007)

Podstatným znakem demokratické společnosti je rovnost a rovné postavení muže a ženy by mělo platit také v soukromí, v rodinném životě. Partneři by si měli být rovni ve svých právech i povinnostech, měli by mít k sobě důvěru a být schopni otevřeně komunikovat. Takový vztah je postavený na vzájemné úctě, toleranci, respektu a oboustranně poskytované volnosti.

V historii fungovalo ve společnosti tradiční rozdělení rolí. Usuzovalo se, že ženy a muži mají vrozené rozdílné předpoklady pro vykonávání určitých činností. Domácí práce včetně péče o potomky byla výhradně povinností ženy.

V dnešní rodině se již více uplatňuje model univerzální, kdy jsou partneři schopni zastoupit jeden druhého v kterékoliv záležitosti týkající se chodu domácnosti, či model komplementární, jehož podstatou je spolupráce, vzájemné doplňování se a vyvážené rozdělení jednotlivých povinností mezi oba rodiče. Přesto se společnost zcela nevymanila z genderových stereotypů. Mnoho mužů se příliš identifikovalo s rolí živitele rodiny, což jim brání ve větším nasazení v péči o dítě. Velmi časově náročná práce však muže odvádí mimo rodinu, a tím ho od své ženy i dětí více či méně separuje. Většina domácích prací nadále zůstává v rukou ženy.

Nerovnoměrné zastoupení muže a ženy navíc přetrvává i v oblasti péče o dítě. Výzkum „Rodiče 2005“ (viz. příloha č. 4) přinesl důkazy, že matky stále se svými dětmi tráví v průběhu dne více času než otcové. Nejdelší dobu věnují svým dětem samozřejmě ženy na rodičovské dovolené (10,6 hodin denně), pracující ženy (3,3 hodin denně), u pracujících mužů je doba strávená s dětmi pouze necelé dvě hodiny. (1,9 hodin denně.) (MAŘÍKOVÁ; VOHLÍDALOVÁ, 2007)

Ve výzkumu „Rodiče 2005“ byla dětem předložena baterie činností, u nichž měly zvolit, kdo je s nimi obvykle vykonává (matka, otec). Potvrdilo se, že většina činností je v kompetenci matky. Zastoupení mužů se objevilo především v činnostech

⁵³MAŘÍKOVÁ, H. ; VOHLÍDALOVÁ, M. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání generových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha : Sociologický ústav, 2007. s.13. ISBN 978-80-7330-135-4.

sportovních a v podnikání výletů, přesto však i tyto aktivity ve většině domácnostech dělají s dětmi oba rodiče. (viz. příloha č. 5)

Přestože se společnost snaží odstranit diskriminaci ženské části populace, některé diskriminační mechanismy nadále přetrvávají. Následující údaje dokazují, že rovnost mezi mužem a ženou je stále pouze tíženým ideálem.

- V Evropě je cca o 3 % větší pravděpodobnost, že nezaměstnanost postihne častěji ženy než muže.
- Platy žen jsou obecně znatelně nižší než mzdy mužů.
(V ČR platy žen tvoří 73 % z platů mužů, ženy s vysokoškolským vzděláním pobírají pouze 68 % příjmu mužů, což odpovídá platu muže, který dosáhl středoškolského vzdělání s maturitou.)
- Ženy se oproti mužům na pozice managementu dostávají zřídka. (3,7 : 9,1).
- Žena se na péči o domácnost podílí z 63 %.
(HELUS, 2007)

5. 1 Identifikace dítěte s rolí muže/ženy

Na chování mužů a žen má nepochybně vliv kulturní a sociální působení. Děti vyrůstáním v určité rodině, působením školy a dalších institucí získávají představu, co znamená být dívkou nebo chlapcem. Prostřednictvím socializace se učí rodovým rolím, pozicím a identitě. (VÝROST; SLAMĚNÍK, 2008)

Rodiče představují dítěti mužský a ženský svět, který mu pomáhá orientovat se ve společnosti a ve vytváření vlastní identity⁵⁴. Děti se rodovým rolím učí především imitací⁵⁵ a modelováním. Identifikují se zpravidla s rodovými vzory, které jsou jim blízké, které vnímají jako sobě podobné, a které nějakým způsobem v prostředí dominují. Mimořádně silný rodový model pro dítě představují rodiče, zpravidla

⁵⁴ **Identita** = konkrétní celistvá ničím nezaměnitelná podstata, kterou se od sebe liší jednotlivá lidská individua. (KRAUS, 2007)

⁵⁵ **Imitace** = nápodoba především vnějších znaků a projevů. (KRAUS, 2007)

především rodič stejného pohlaví. Dítě pozoruje u sebe i ostatních, které chování je ze strany dospělých odměňováno, takové chování pak imituje. Rodová schémata jsou strukturována zkušenostmi z dětství až po dospělost a ovlivňují nazírání jedince na svět a svůj smysl v něm. „*Utvářejí způsob, kterým dospělé ženy a muži myslí, cítí a konají.*“⁵⁶

Děti jsou obecně náchylnější k rodovým stereotypům, které snadno přejímají od svých rodičů. Převzetí sexuální role závisí především na chování matky, otce, ale i na kvalitě jejich vztahu. Dívky se identifikují zpravidla s matkou. Přijetí ženské role u nich ovlivňuje hlavně vztah s matkou a míra, s jakou jejich matka přijímá roli ženy. Chlapci přejímají mužské formy chování především ve věku pěti let. Podstatné je, jak svého otce vnímají, zda k němu mají kladný vztah a vidí v něm vzor. Odborníci zdůrazňují, že to, jak dítě subjektivně vnímá své rodiče, výrazně ovlivňuje vývoj jejich osobnosti. Děti, které své rodiče hodnotí kladně, prožívají radost a vyvíjí se příznivěji. (ČÁP, 1996)

⁵⁶ VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Havlíčkův Brod : Grada, 2008. s. 163. ISBN 978-80-247-1428-8.

6 Fungující rodina

Fungující rodina plní své základní funkce. „*Funkční rodina, tzn. rodina plnící vůči dětem své poslání, vstřícně odpovídající na jejich potřeby a vývojové tendence, je optimálním primárním socializačním prostředím.*“⁵⁷ Předpokladem pro fungování rodiny je spojení dvou vyzrálých a zodpovědných jedinců, kteří ji zakládají. Výběr partnera je natolik důležitý, že je velice naivní spoléhat se na „velkou a věčnou lásku“. Vybírat si partnera intuitivně, je rovněž velmi riskantní. Partner, kterého si člověk volí jako manžela/manželku a zároveň také jako potenciálního otce/matku svých dětí, musí splňovat určitá kritéria a oplývat kvalitami, které jsou pro stabilitu rodiny nepostradatelné. Obzvláště důležité jsou osobnostní charakteristiky, zájmy, projevy chování a reakce v běžných problémových situacích, ale také rodinné zázemí, ze kterého partner pochází a odkud si přenáší mnoho zvyklostí.

Odborníci zdůrazňují důležitost partnerské kompatibility, která souvisí především s mírou slučitelnosti očekávání, s nimiž partneři do vztahu na začátku vstupují. (KOVAŘÍK; ŠMOLKA, 1996) Některá očekávání jsou vědomá, jiná si naopak člověk ani nemusí uvědomovat, přesto jsou velice podstatná a významně v budoucnu ovlivňují fungování vztahu.

Nevhodní jsou například jedinci, kteří jsou závislí na jednom či obou rodičích a nedokázali se osamostatnit. „*Fungující rodina musí mít možnost rozhodovat sama o sobě a nést sama za sebe odpovědnost.*“⁵⁸ Vysoce rizikové je také volit partnera z řad opilců, žárlivců a hysteriků.

I dobře fungující rodina se potýká s určitými problémy, ty však umí řešit a dokáže překonat krizové okamžiky rodinného života: 1. početí, těhotenství a narození dítěte, 2. doba, kdy dítě začne mluvit, 3. vstup dítěte do školy, 4. dospívání potomka, 5. dospělost dítěte a jeho odchod z domova = „syndrom prázdného hnízda“, 6. vstup dítěte do manželství – začlenění cizích elementů do původní rodiny,

⁵⁷ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada Publishing, 2007. s.179. ISBN 978-80-247-1168-3.

⁵⁸ HINTNAUS, L. *Člověk a rodina Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice : JU ZF České Budějovice, 1998. s. 22. ISBN 80-7040-315-2.

7. menopauza – období přechodu v životě ženy, 8. snížení sexuální aktivity ze strany muže, 9. prarodičovství, 10. smrt jednoho z partnerů. (SATIROVÁ, 1994)

Období krize⁵⁹ zpravidla nastává v situacích, kdy mají partneři problém adaptovat se na nové podmínky, které vyvstaly s určitou změnou v jejich životě. Z toho plyne, že funkční rodina je obvykle rodinou, která je schopná přizpůsobit se daným událostem a životním změnám.

Mnoho manželství se rozvádí už 1 – 2 roky po svatbě. Ze sondy z r. 2008, kterou zveřejnil Český statistický úřad, plyne, že se počet rozpadajících se manželství v této kategorii od 90. let 20. století mírně zvyšuje. „V roce 2008 činila jejich část 5 % z celkové rozvodovosti.“⁶⁰

Mladí rozvádějící se manželé zpravidla nejsou schopni vyrovnat se s vyprchávaní vášní a nedokážou docenit kvalit daleko stabilnější lásky – lásky manželské. Namísto řešení hledají onu vášň v náručí jiného partnera.

Další ohrožující změnu, jak uvádí Satirová, může pro některé páry představovat narození dítěte. Muž v tomto období často pociťuje nedostatek pozornosti ze strany manželky, později se navíc mohou objevit neshody ohledně výchovy potomků a uplatňování vlivu na dítě.

Podle výzkumů je hlavním předpokladem šťastného rodinného života dobrý zdravotní stav, trvalý a tolerantní citový vztah mezi mužem a ženou a standardní hmotné podmínky. (KOVAŘÍK; ŠMOLKA, 1996) Dalšími pozitivními aspekty jsou tolerance, vzájemná úcta, partnerský a respektující vztah k dětem, schopnost otevřeně komunikovat, vyjadřovat své pocity a přání. Fungující rodina si udržuje určitou míru soukromí a intimitu rodinných vztahů, přesto mají jednotliví členové i vazby mimo rodinu a realizují své pracovní, vzdělávací či zájmové aktivity v okruhu dalších lidí.

⁵⁹ **Krize** = náhlý projev porušení rovnováhy. (SILLAMY, 2001)

⁶⁰ Český statistický úřad. [online databáze]: Rozvodovost, aktualizace 15. 1. 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na Internetu: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

6.1 Patologie rodiny

Patologickou⁶¹ rodinou se rozumí rodina, která neplní některou ze svých základních funkcí, či rodina, jejíž člen nebo i více členů nezastává roli, která jim v rodinném společenství náleží. Z hlediska závažnosti problému a jeho dopadu jsou patologické rodiny rozděleny na problémové, dysfunkční a afunkční. (HELUS, 2007)

Problémová rodina čelí určitému problému, který narušuje plnění určité rodinné funkce, jež přímo souvisí s charakterem problému. Rodina se obvykle snaží krizi řešit vlastními silami, až v případě nezdaru využívá vnější pomoc, která je však účinná jen po určitou dobu. Pokud se podaří problém vyřešit, rodina je opět schopna naplňovat potřeby svých členů. (Např. krátkodobá nezaměstnanost jednoho z rodičů, kdy je rodina omezena ve finančních prostředcích. Po návratu rodiče do pracovního procesu se situace dostává do normálu.)

Větší ohrožení představuje rodina dysfunkční, kde je vážně a dlouhodobě narušeno více funkcí současně. Problém zde nebyl včas vyřešen, rozšířil se a negativně se promítnul do celkového „fungování“ rodiny. Dysfunkční rodiny zpravidla vyžadují zásah a pomoc ze strany vnějších institucí. Jejich radami a instrukcemi se však většinou důsledně neřídí, opatření proto nejsou účinná a situace rodiny se nadále zhoršuje. (Např. dlouhodobá nezaměstnanost; rodič je veden na pracovním úřadě. Sociální příspěvek v nezaměstnanosti pokrývá jen základní rodinné výdaje. Stres ze ztráty zaměstnání se po čase promítá také do oblasti sexuálního života a emocionální roviny mezilidských vztahů.)

Nejvíce obávanou je rodina afunkční. Jedná se o rodinu, která přestala fungovat ve všech oblastech rodinného života, a tudíž není schopna zastávat ani jednu ze svých funkcí. Takové rodinné prostředí je pro členy v rodině krajně ohrožující a je nutný vnější zásah. Rodič či oba rodiče přestávají fungovat jako vhodní a bezpeční vychovatelé pro své děti. V rodině se hromadí nejrůznější patologické projevy, rodiče dávají najevo svůj nezájem až nevraživost směrem k dítěti, které je jejich přístupem a chováním psychicky i fyzicky ohroženo. Řešení je nutné hledat mimo rodinu, zpravidla takové situace řeší soud, který po návrhu sociálních pracovníků zbaví rodiče

⁶¹ **Patologický** = více než abnormální, patologické je to, co způsobuje jedinci utrpení. (SILLAMY, 2001)

rodičovských práv a umístí dítě do některého ze zařízení náhradní rodinné péče. „*Takových rodin je v ČR evidováno méně než 1 %*“⁶² Státní orgány se zaměřují na ochranu dětí z afunkčních rodin, které se velmi často stávají oběťmi domácího násilí – syndrom CAN, dítě týrané, zanedbávané a sexuálně zneužívané. (HELUS, 2007)

Příčiny patologie rodiny lze dělit mimo jiné také z hlediska postoje rodičů k dané situaci. Jsou rodiče, kteří se mohou, ale nechtějí o dítě starat. Rodiče, kteří se nemohou o dítě starat, a také existuje skupina rodičů, která se starat o dítě pouze neumí.

Na závěr této kapitoly bych upozornila na několik faktorů, které mohou predisponovat patologické chování vůči dítěti. Rizikové jsou rodiče závislí na nějaké látce, či negativním chování, dále rodiče labilní, agresivní, necitliví, mentálně či fyzicky handicapovaní, s poruchou osobnosti a v neposlední řadě jedinci mladí a nezralí vychovávat své potomky. Typologie oběti vymezuje skupiny ohrožených dětí, mezi které patří především děti nechtěné, nedonošené, s metabolickými poruchami, s fyzickým či mentálním postižením, děti nehezké a také ty, které nedokážou dostát požadavkům a neadekvátním nárokům svých rodičů.

⁶² HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007. s. 153. ISBN 978-80-247-1168-3.

7 Dítě a rozvod

Současné statistiky poukazují na stoupající počet rozpadajících se manželství, které se uchylují k řešení manželské krize formou rozvodu. V době Československa jsme se blížili ke světové špičce v počtu rozvodů. Příčinou byl podle sociologů především nízký věk novomanželů, jejich osobnostní nezralost vychovávat potomky a finanční problémy, které mladé rodině nedávaly možnost žít samostatně bez podpory rodičů. Po dvaceti letech manželství a vyčerpávajícího rodinného života musel nutně nastat pocit prázdnoty a zbytečnosti. Snaha utéci stáří pak evokovala útěk k novému partnerovi, se kterým bylo možné prožít celý cyklus ještě jednou. Dalším predisponujícím faktorem rozvodovosti byla i vysoká míra sňatečnosti. Společnost neakceptovala fakt, že někteří jedinci se pro manželství díky svým vlastnostem a dalším významným osobnostním charakteristikám nehodí a jejich manželství má předurčený katastrofický závěr. „*Jen 5,4 % mužů a 3,7 % žen zůstávalo u nás v 70. a 80. letech trvale svobodných, zatímco v okolních zemích jich bývalo zhruba dvakrát tolik.*“⁶³

Zvýšení rozvodovosti bylo zaznamenáno v kategorii krátce trvajících manželství i u manželských párů, které spolu žily přes dvacet let. První skupina svým rozhodnutím bohužel podstatně mění životy nejen své, ale především svých nedospělých potomků, kterých se celá situace kolem rozvodu citelně dotýká. Některé děti na rozvod reagují agresivní formou, projevují se aktivním bojem, který demonstrují negativním chováním a zpravidla zhoršením výsledků ve škole. Druhou skupinou jsou děti tiché a uzavřené, jež utíkají od lidí do světa fantazijního snění.

Situace rozvodovosti v ČR nikdy nebyla a není natolik kritická, aby se mohlo hovořit o hluboké krizi rodiny. Dle výzkumu z roku 1994 85,5 % dotázaných rodin vypovědělo, že pro oba partnery je toto manželské soužití prvním. Dalším překvapivým výsledkem bylo nízké procento rodin nesezdaných partnerů - 6,7 %. V tomto ohledu nedosahovala Česká republika úroveň západních zemí, přesto je zde vidět jistá tendence, že těchto tzv. „faktických manželství“ přibývá. Příznivý byl také výsledek, že celé 2/3 respondentů chápe manželství jako posvátnou instituci a souhlasí

⁶³ KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina Problémy-konstanty-proměny-naděje*. Praha : PRINT Production s.r.o., s. 11. 1996.

s tvrzením, že manželský slib by měl platit po celý život. (KOVAŘÍK; ŠMOLKA, 1996)

Český statistický úřad potvrzuje zvýšení rozvodovosti. „V roce 1996 bylo oficiálně rozvázáno 33 113 manželství, v roce 1999 – 23 657, v roce 2004 – 33 060, v roce 2008 – 31 300.“⁶⁴ Na snížení absolutního počtu rozvodů v roce 1999 vzhledem k roku 1996 o téměř deset tisíc měla vliv novela zákona O rodině č.91/1998 Sb., která nabyla účinnosti dne 1. srpna 1998. Novela upravila podmínky, za kterých může být soud uskutečněn. Zpráva o rozvodovosti z roku 2008 uvádí mimo jiné také změny ve struktuře rozvodů z hlediska doby jejich trvání. „Od 90. let 20. století přibývá rozvodů déletrvajících manželství. V r. 1991 činila manželství trvajících do deseti let 60 % z celkové rozvodovosti. V r. 2003 se jejich procentuální část snížila na 40 %. Zpráva veřejnost informuje také o zvyšujícím se procentu rozvodovosti párů, které uzavřely manželství teprve před 1 – 2 lety (v r. 2008 – 5 %) a manželství, které se rozpadají do pěti let (v r. 2008 – 19 %). Průměrná délka trvání manželství při rozvodu činila v roce 2008 12,3 let.“⁶⁵

Statisticky jsou ženy konzervativnější, protože manželství a spokojený rodinný život považují za obzvlášť významnou hodnotu. Na druhé straně jsou však právě ženy častějšími iniciátory rozvodového řízení. „Nejčastější příčiny rozvodu jsou příčiny obecné. 87 % mužů i žen uvádí jako příčinu svého rozvodu rozdílnost povah a zájmů. Nejfrekventovanější konkrétní příčinou je nevěra (u 1442 případů na straně muže a u 921 u žen), alkoholismus a partnerův nezáměr o rodinu. Statistika prokazuje souvislost mezi rozvodovostí a stupněm dosaženého vzdělání. Nejohroženější skupinou jsou muži se základním vzděláním. V roce 2008 až ¼ z nich procházela rozvodem opakovaně. Nejméně se naopak rozvádějí jedinci v kategorii se středním vzděláním s maturitou.“⁶⁶

⁶⁴ Český statistický úřad. [online databáze]: Rozvodovost, aktualizace 15. 1. 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na Internetu<<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

⁶⁵ Český statistický úřad. [online databáze]: Rozvodovost, aktualizace 15. 1. 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na Internetu<<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

⁶⁶ Český statistický úřad. [online databáze]: Rozvodovost, aktualizace 15. 1. 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na Internetu: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

Jestliže je řazen pocit jistoty, bezpečí a lásky mezi bazální potřeby dítěte, pak je jasné, že rozvod negativně ovlivňuje dětskou psychiku a nepříznivě se odráží v jeho chování. Dítě vlivem rozpadu vztahu svých rodičů podle psychologů prožívá stavy úzkosti a strachu. Viníka traumatizující situace zpravidla shledává v rodiči, který z domova odchází. Dítě navíc odchod jednoho z rodičů často vnímá zároveň jako ztrátu lásky.

Čím bouřlivěji trvá soudní rozvodové řízení, tím více je narušena dětská psychika. Podstatné je, aby se rodiče po rozvodu snažili dítěti zachovat co možná nejvíce stabilní životní podmínky. Obzvlášť těžce dítě zvládá změnu trvalého bydliště, s čímž souvisí přestup na jinou školu, mezi nové spolužáky. *„Děti se někdy obtížněji přizpůsobují nové situaci než rozvádějící se rodiče, také proto, že je snazší ukončit citový vztah, než změnit příbuzenská pouta.“*⁶⁷

Po rozvodu se děti zpravidla musejí vypořádat s odchodem jednoho ze svých rodičů, ale velmi často také s příchodem nového člena, nevlastního rodiče. Původní rodina však nemůže být nikdy nahrazena, vytváří se zcela nový útvar tzv. rekonstruovaná (nejasná) rodina.

Nebezpečí pro dítě nastává ve chvíli, kdy se dostává do konfliktu tzv. „dvojí loajality“⁶⁸, kdy se rodič, který má potomka po rozvodu svěřeného ve své péči (v ČR většinou matka) snaží, aby dítě na svého druhého rodiče zapomnělo. To je nemožné, pokud bylo dítě vychováváno alespoň do jednoho roku věku oběma rodiči. Citový vývoj k vychovatelům se vytváří již v druhé polovině prvního roku života. Dalším senzitivním⁶⁹ obdobím je mladší školní věk. Kolem jedenáctého roku se upevňuje vědomí vlastní identity a pro dítě je velmi důležité vědomí, kdo jsou jeho rodiče a jací jsou, protože právě toto poznání jim pomáhá nalézt svůj původ.

⁶⁷ GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha : Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7.

⁶⁸ **Loajalita** = poctivost, upřímnost, snášenlivost v jednání s někým. (KRAUS, 2007)

⁶⁹ **Senzitivní** = velmi citlivé. (KRAUS, 2007)

PRAKTICKÁ ČÁST

8. Orientační výzkumná sonda – „Rodina mýma očima“

Praktickou část jsem zaměřila na analýzu rodiny z pohledu dětí. Zajímaly mě jejich subjektivní názory, postoje, pocity a to, zda se jejich vnímání rodinného života shoduje s míněním sociologů, psychologů a dalších odborníků.

8.1 Cíl orientační výzkumné sondy

Cílem je získat informace vypovídající o nahlížení dnešních dětí na svoji rodinu a zmapovat jejich názory na manželství, rozvod a výchovu ve stávající rodině.

8.2 Předpoklady

Lze předpokládat, že:

1. 75 % respondentů žije v domácnosti s rodiči a alespoň s jedním sourozencem, ke kterému má kladný citový vztah. Čas strávený s rodiči je sporadický. 70 % dětí tráví aktivně alespoň s jedním z rodičů denně maximálně 1 hodinu.
2. 70 % rodin uplatňuje tradiční rozdělení rolí. O technických záležitostech (např. oprava auta) rozhoduje otec a na domácích pracích se nejvíce podílí matka. Ta také ve většině rodin rozhoduje o tom, kam se pojede na dovolenou.
3. Pro 75 % respondentů je rodina bezpečným domovem a zdrojem kladných citových vztahů. Matce většina dětí připisuje především kladné atributy např. hezká, milá, obětavá, pracovitá a hodná, proto je také osobou, které se 80 % dětí nejčastěji svěřuje. Otce vnímají jako rozumného, rozhodného, prací zaneprázdněného. 30 % žáků mu připisuje ale také negativní charakteristiky.
4. Ve více než polovině rodin existují daná pravidla, která však mají charakter příkazů a zákazů, nikoliv práv. Děti se nejčastěji obávají fyzických trestů, kterými je rodiče trestají – nejčastěji za špatný prospěch ve škole a neuspokojivé chování. Odměňovány jsou děti obvykle za dobrý prospěch, přičemž pro více než polovinu dětí odměnu představují peníze.

5. V rodině se oslabují zvyky a tradice. 10 % dětí neslaví své narozeniny a více než polovina je neslaví s prarodiči. 40 % respondentů nezažívá tradiční Vánoce. Nejčastěji uvedeným vánočním rituálem budou dárky.
6. 60 % dotazovaných se domnívá, že manželství je dobré uzavřít především kvůli dětem. Stejná část předpokládá, že příčinou rozpadu manželství je nejčastěji nevěra. Rozvodem podle 95 % respondentů děti trpí, zažívají strach, úzkost, stres, psychickou bolest, bezmocnost a celou škálu negativních pocitů. Rozvod 45 % dotazovaných ve svém budoucím životě vylučuje, manželství vnímá jako celoživotní závazek.
7. 70 % respondentů má ve svém okolí rodinu, která je pro ně vzorem, proto žáci nemají obavy z uzavření manželství a jen méně než 20 % dotazovaných neplánuje, že se ožení/vdá. Zároveň předpokládám, že jedinců odmítajících sňatek bude více ve skupině chlapců. Stávající rodina je pro respondenty vzorem většinou v přístupu rodičů k dětem. Změnit by chtěli především finanční podmínky rodiny a vztah rodičů (nerozvést se, nehádat se, mít se více rádi).
8. Téměř polovina respondentů udává jako nejvhodnější věk pro vstup do manželství u ženy 20 – 25let. Druhá polovina dotazovaných se přiklání k věku v rozmezí 25 – 30 let. Domnívám se, že mladší věkovou kategorii budou volit převážně dívky. U věku muže budou voleny nejčastěji kategorie 25 – 30 let a věk nad 30 let. U dívek opět počítám s preferencí kategorie nižšího věku.
9. 60 % respondentů předpokládá, že bude mít v budoucnu 2 děti. 30 % z nich počítá pouze s jedním potomkem. Zároveň se většina žáků přiklání k variantě, že by žena měla porodit své první dítě do 30 let.

8.3 Metoda – dotazník

K ověření výše uvedených předpokladů jsem zvolila metodu dotazníkového šetření. Sestavila jsem dotazník o 36 otázkách, který je koncipován do dvou celků. První část mapuje situaci rodin, ve kterých děti momentálně vyrůstají. Druhá část dotazníku se týká plánů dětí do budoucnosti ohledně budování vlastní rodiny. Zjišťované údaje v závěru srovnávám s obecnými trendy a prognózami ve vývoji české rodiny, na které odborníci poukazují.

DOTAZNÍK „RODINA MÝMA OČIMA“

- **Pohlaví:**.....
- **Věk:**.....
- **Škola a třída:**.....

1. ČÁST:

Zaškrtni vyhovující:

1. **Žiji:** Na vesnici/ve městě
2. **Bydlím:** V bytě/rodinném domě/jinde.....(kde?)
3. **Naše rodina má.....členů** (napiš číslici)
4. **V jedné domácnosti žiji:**
 - a) s oběma rodiči
 - b) s oběma rodiči (a sourozenci)
 - c) pouze s matkou
 - d) pouze s otcem
 - e) s oběma rodiči, sourozenci a prarodiči
 - f) s oběma rodiči a prarodiči
 - g) s matkou a prarodiči
 - h) jiná varianta.....
5. **Nemám/mám sourozence**(napiš číslici)
6. **Se sourozenci mám:**
 - a) velmi dobrý vztah, mám je rád
 - b) normální vztah
 - c) problematický vztah, hádáme se
 - d) žádný vztah, nemám je rád
7. **Na domácích pracích v rodině se nejvíce podílí:**
 - a) matka
 - b) otec
 - c) oba rodiče stejně
 - d) hlavně já a sourozenci
 - e) celá rodina – máme rozdělené úkoly

Nedokončené věty (dopíš, co tě bezprostředně napadá)

8. Rodina pro mě znamená.....
9. Moje maminka je.....
10. Můj tatínek je.....
11. Když mám problém, svěřím se.....
12. Nejčastěji mě rodiče trestají, protože.....
13. Nejhorším trestem je pro mě.....
14. Nejvíce mě rodiče chválí za.....
15. Odměnou je/jsou pro mě.....
16. O víkendu nejčastěji.....
17. Když se nám porouchá auto, tak.....
18. O tom, kam pojedeme na dovolenou, rozhoduje.....

Zaškrtni vyhovující:

19. Kolik hodin v průměru denně strávíš **aktivně** alespoň s jedním z rodičů?

(hra, práce, učení, povídání si....)

- a) max. 1 hodinu b) 1 – 2 hodiny c) 2 – 4 hodiny d) více než 4 hodiny

20. Máte doma rodinná pravidla? ANO/NE

Doplň:

21. Pokud rodinná pravidla ve vaší rodině fungují, napiš, která to jsou:.....

22. Kdo se obvykle účastní rodinné oslavy tvých narozenin?.....

23. Jaké aktivity dělají tví rodiče společně?.....

24. Napiš 1 - 5 argumentů, proč si myslíš, že je uzavření manželství důležité.

- PRO: + 1.).....
- 2.).....
- 3.).....
- 4.).....
- 5.).....

25. Co myslíš, že je nejčastější příčinou rozvodů?.....

26. Co podle tebe prožívají děti, jejichž rodiče se rozvádějí?.....

27. Napiš v bodech, jak tvoje rodina tráví Vánoce. Jaké zvyky dodržujete?.....

2. ČÁST

Zaškrtni vyhovující:

28. Znáš ve svém okolí nějakou rodinu, která je pro tebe vzorem? ANO/NE

29. Plánuješ, že se jednou vdáš/oženíš? ANO/NE

Doplň:

30. V čem by měla být tvá budoucí rodina stejná?

31. V čem by se naopak měla tvoje budoucí rodina lišit?

Zaškrtni vyhovující:

32. Až budu dospělý/á chtěl/a bych žít:

a) sám/sama	c) s manželem/s manželkou
b) s rodiči	d) s druhem/s družkou (partnerství bez uzavření manželství)

33. Nejvhodnější věk pro vstup do manželství podle mě je:

U žen:	a) do 20 let	U mužů:	a) do 20 let
	b) 20 – 25 let		b) 20 - 25 let
	c) 25 – 30 let		c) 25 - 30 let
	d) nad 30 let		d) nad 30 let
	e) neměla by se vdát nikdy		e) neměl by se nikdy ženit

34. Plánuji, že budu mít:

- a) 1 dítě b) 2 děti c) 3 a více dětí d) nechci mít žádné děti

35. Žena by podle mého názoru měla porodit své první dítě:

- a) do 20 let b) do 25 let c) do 30 let d) na věku nezáleží

36. Uvažuješ o tom, že by ses někdy mohl/a v budoucnu rozvést?

- a) Ne, rozvod je nepřipustný. Manželství má být na celý život
- b) Ne, nemůžu se rozvést, když se nikdy neožením/nevdám
- c) Možná, ale nechtěl/a bych rozvod zažít
- d) Ano, jsou situace, kdy je rozvod nevyhnutelný
- e) Ano, rozvod je v dnešní době zcela běžný a normální

8. 4 Popis výběrového vzorku respondentů a průběh průzkumu

Orientační sondu jsem realizovala se žáky 6. a 7. tříd na dvou základních školách (Základní škola Msgre. B. Staška v Domažlicích, 11. ZŠ v Plzni). Celkový počet respondentů je 127 žáků, z toho 62 žáků domažlické ZŠ a 65 žáků plzeňské ZŠ). Mezi respondenty jsou zastoupena obě pohlaví – dívek 53, chlapců 74.

Pohled dětí na současnou rodinu a jejich postoje k rodinné problematice jsem zjišťovala pomocí metody dotazníku. Dotazník je nestandardizovaný, používá uzavřené i otevřené otázky a je rozdělen na dva základní celky. 1. část zjišťuje charakter rodiny, ve které dítě vyrůstá, 2. část se zaměřuje na jeho plány v oblasti rodinného života. Výsledky průzkumu jsou znázorněny v grafech a shrnuty v závěru praktické části.

Na 11. ZŠ v Plzni byly dotazníky dětem rozdány třídní učitelkou v rámci rodinné výchovy v průběhu vyučování, proto byla zaručena 100% návratnost. V domažlické škole rozdal zástupce ředitele 97 dotazníků do dvou šestých a dvou sedmých tříd. Žáci byli vyzváni, aby dotazníky vyplnili doma a přinesli je následující den na sekretariát školy. Návratnost byla pouze 63,9 %.

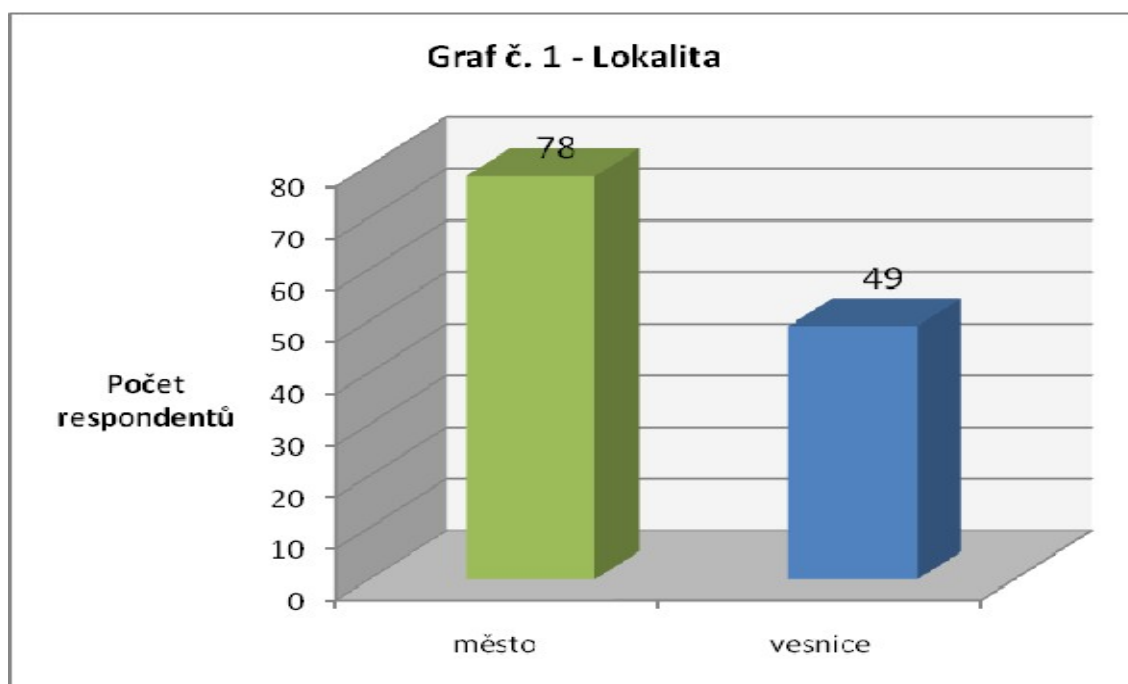
Žáci vyplňovali dotazníky s patřičnou vážností. Nešetkala jsem se s nemístnou odpovědí, která by pokládané otázky zlehčovala či záměrně negovala. Na ukázkou přikládám dva vyplněné dotazníky (viz. příloha č. 6)

8. 5 Získaná data a jejich interpretace

Vzorek respondentů 127 žáků zahrnoval obě pohlaví. Dívek bylo 53 (42 %), chlapců bylo 74 (58 %).

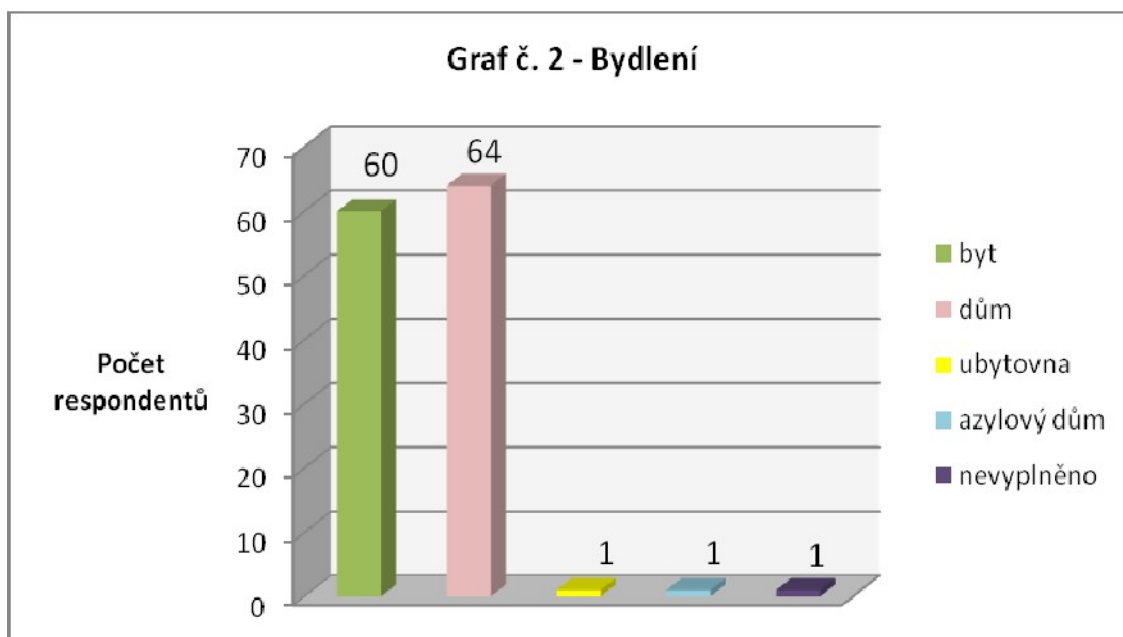
1. otázka: Žiji na vesnici/ve městě

78 z dotázaných (61,5 %) žije ve městě. Menší část 49 respondentů (38,5 %) žije na vesnici. Na vesnici žijí podle zjištění žáci z domažlické i z plzeňské školy.

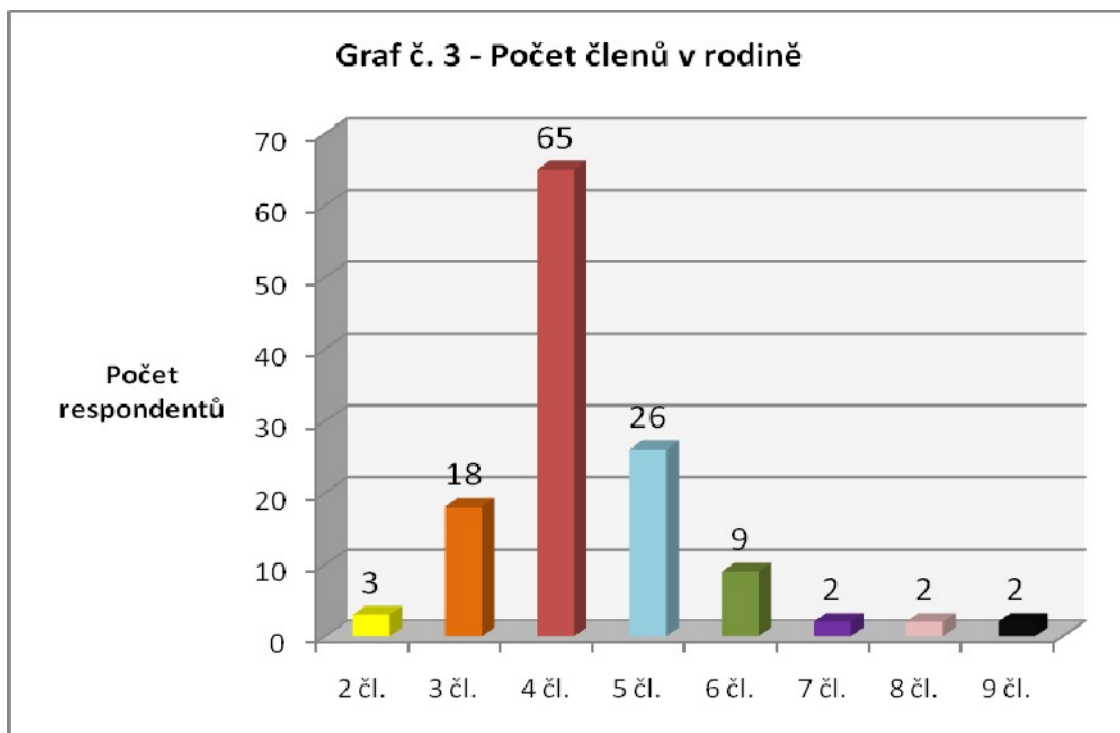
2. otázka: Bydlím v bytě/v rodinném domě/jinde

Nejvíce respondentů bydlí v rodinném domě 64 (50,4 %) z čehož vyplývá, že také někteří žáci žijící ve městě bydlí v rodinném domě. Byt obývá 60 respondentů (47,2 %). 2 žáci udali jinou variantu bydlení, a sice azylový dům a ubytovnu. Jeden z dotazovaných otázku nevyplnil.

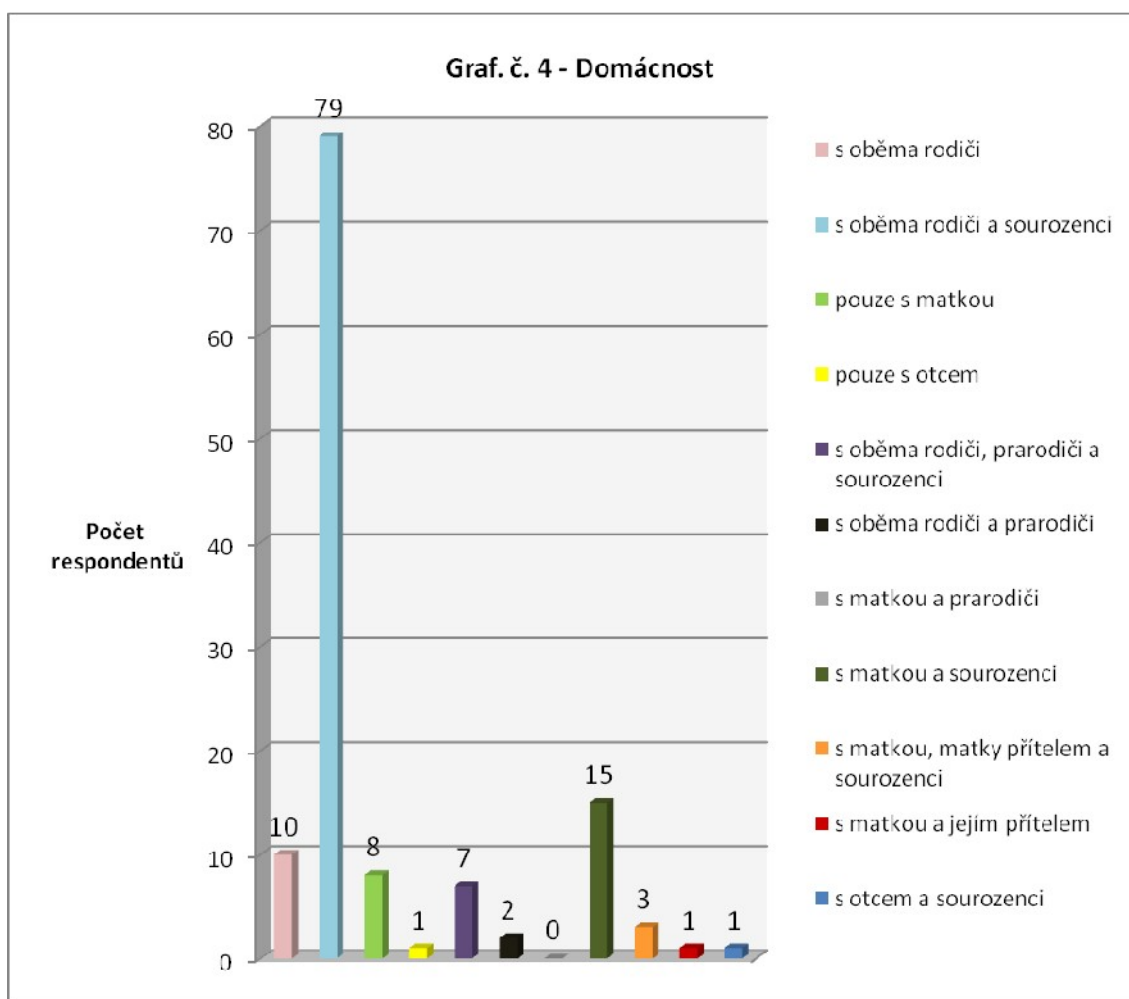
3. otázka: Naše rodina má „x“ členů

Podle výsledků dotazníků jsou u nás zastoupeny nejvíce čtyřčlenné rodiny tvořené zpravidla rodiči a dvěma dětmi. 4 členy v rodině udalo 65 respondentů (51,20 %). Početné jsou také pětičlenné rodiny – 26 (20,5 %) a rodiny pouze se třemi členy – 18 (14,2 %).

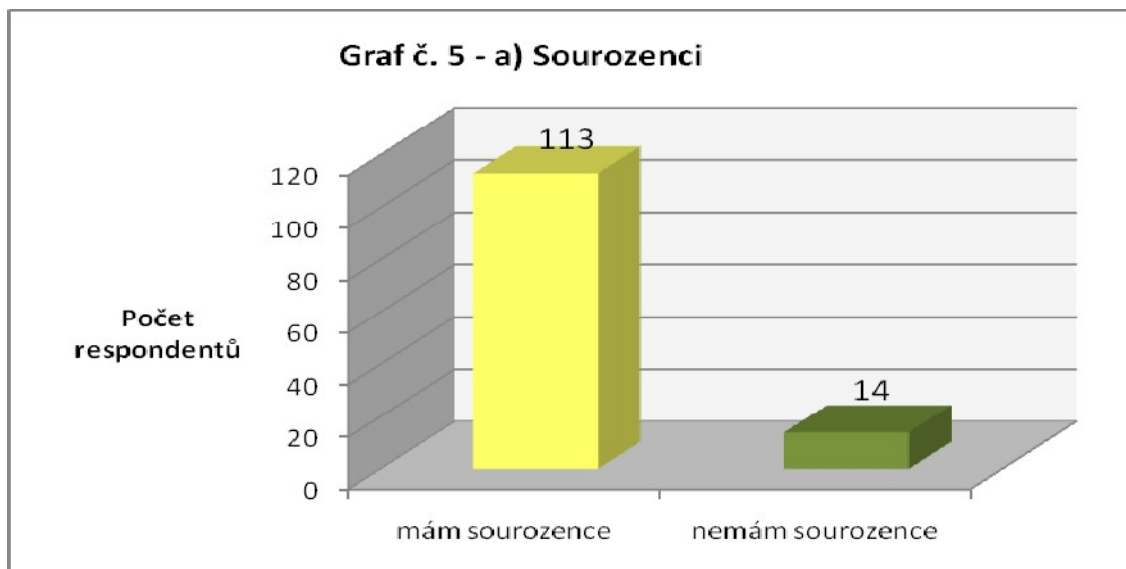
4. otázka: V jedné domácnosti žiji:

79 dotazovaných (62,2 %) žije v jedné domácnosti pouze s rodiči a svými sourozenci. 21 žáků zvolilo jinou variantu, než poskytovaly navrhované možnosti. 15 z nich (11,8 %) žije pouze s matkou a sourozenci. 3 žáci (2,3 %) žijí s matkou, matky přítelem a sourozenci. Po jednom respondentovi se uplatnila možnost bydlení s matkou a jejím přítelem a varianta s otcem a sourozenci.

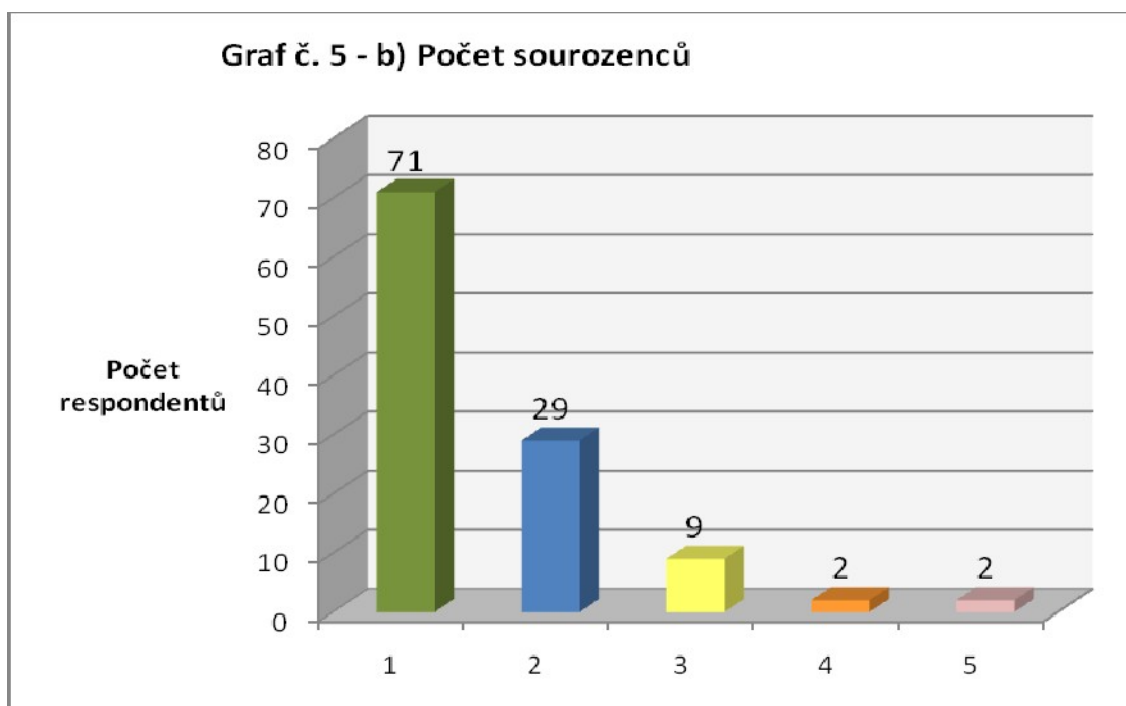
5. otázka - a) : Mám/nemám sourozence

Sourozence má 113 dotazovaných (89 %), pouze 14 (11 %) sourozence nemá.

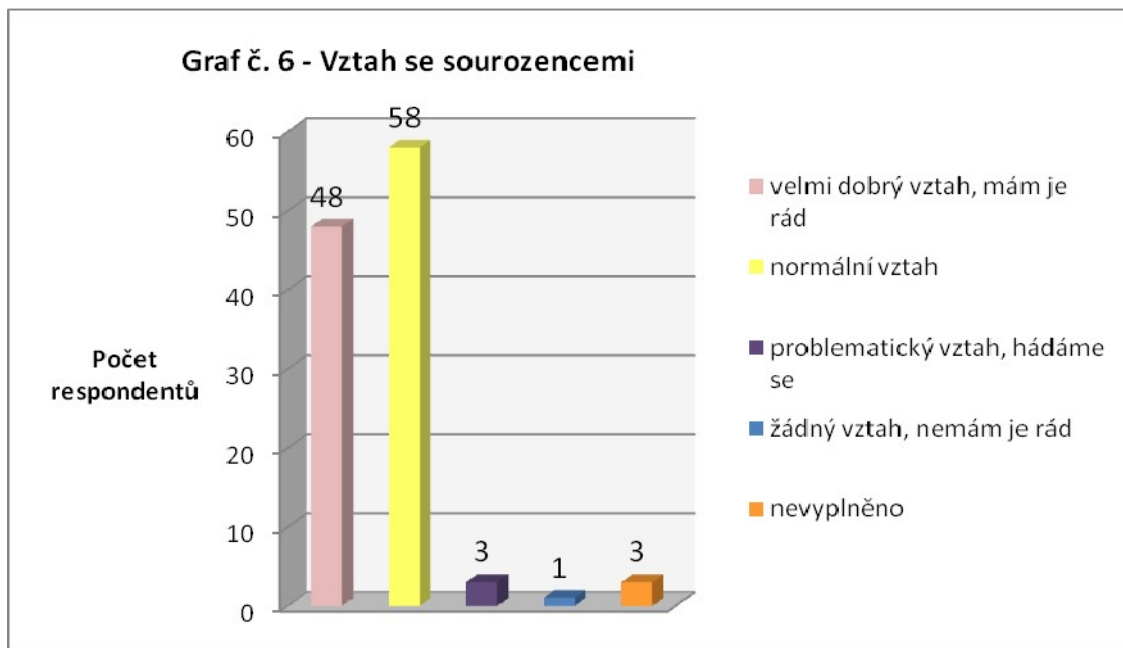
5. otázka- b) : Počet sourozenců

71 dotazovaných má pouze jednoho sourozence (63 %), Dva sourozence má 29 žáků (25,6 %). Z rodiny čtyř dětí pochází 9 respondentů (8 %). Možnosti čtyř a pěti sourozenců byly zastoupeny po dvou žácích.

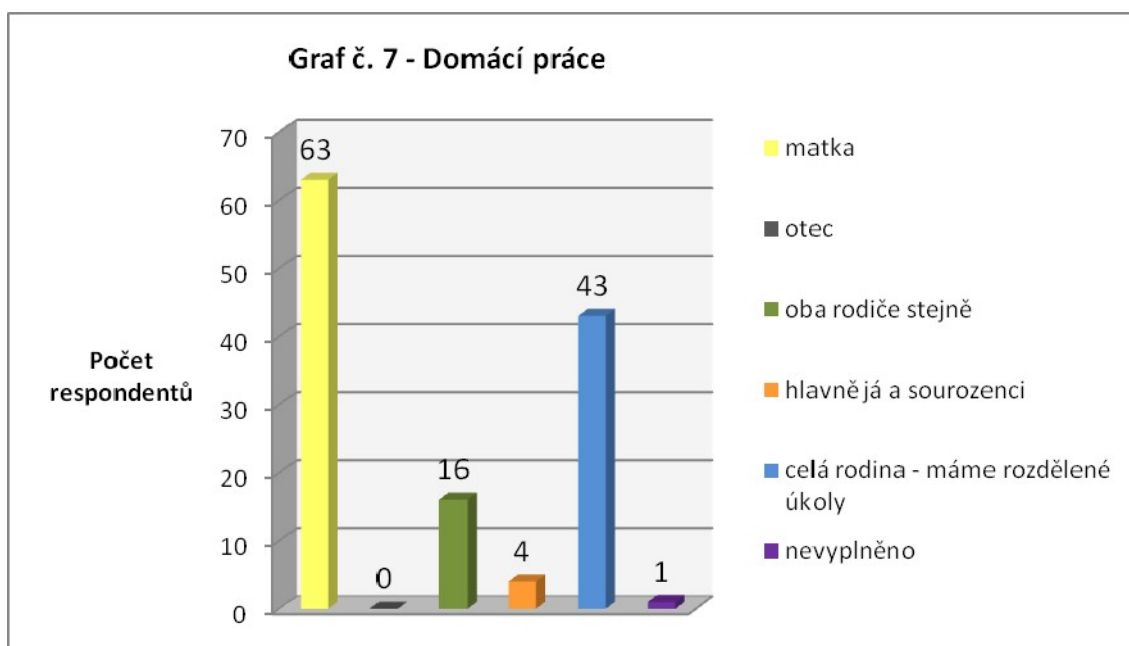
6. otázka: Vztah se sourozenci

Nejvíce žáků uvedlo, že má se sourozenci „normální vztah“ – 58 (51,4 %). „Velmi dobrý vztah“ zaškrtnulo jen 48 žáků (45,5 %). Možnost „problematický vztah s hádkami“ vybrali jen 3 dotazovaní (2,6 %) a variantu „žádný vztah, nemám je rád“ uvedl pouze jeden respondent. 3 žáci mající sourozence tuto otázku nevyplnili.

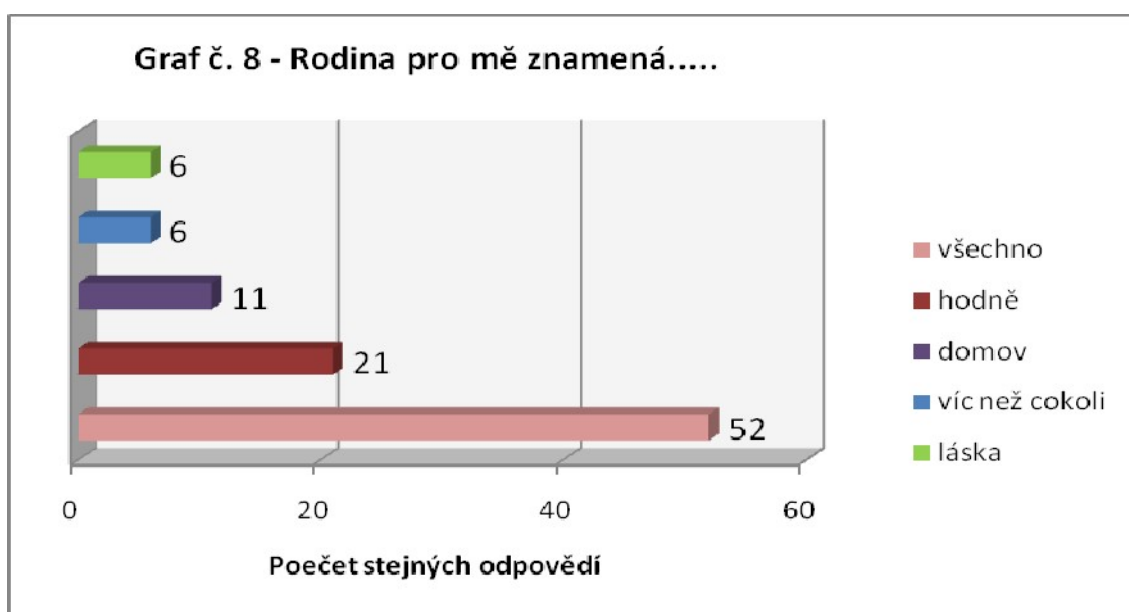
7. otázka: Na domácích pracích v rodině se nejvíce podílí:

Otázka mapující rozdělení rolí v rodině ukázala, že stále přetrvává model, kdy se o domácí práce stará nejvíce žena – matka dětí. Tuto skutečnost potvrdilo 63 dotazovaných (49,6 %) z celkového vzorku. 43 (33,9 %) získaných odpovědí potvrzuje, že jsou úkoly v domácnosti rozděleny mezi celou rodinu. Rovnocenný podíl obou rodičů na domácích pracích uvedlo 16 žáků (12,6 %).

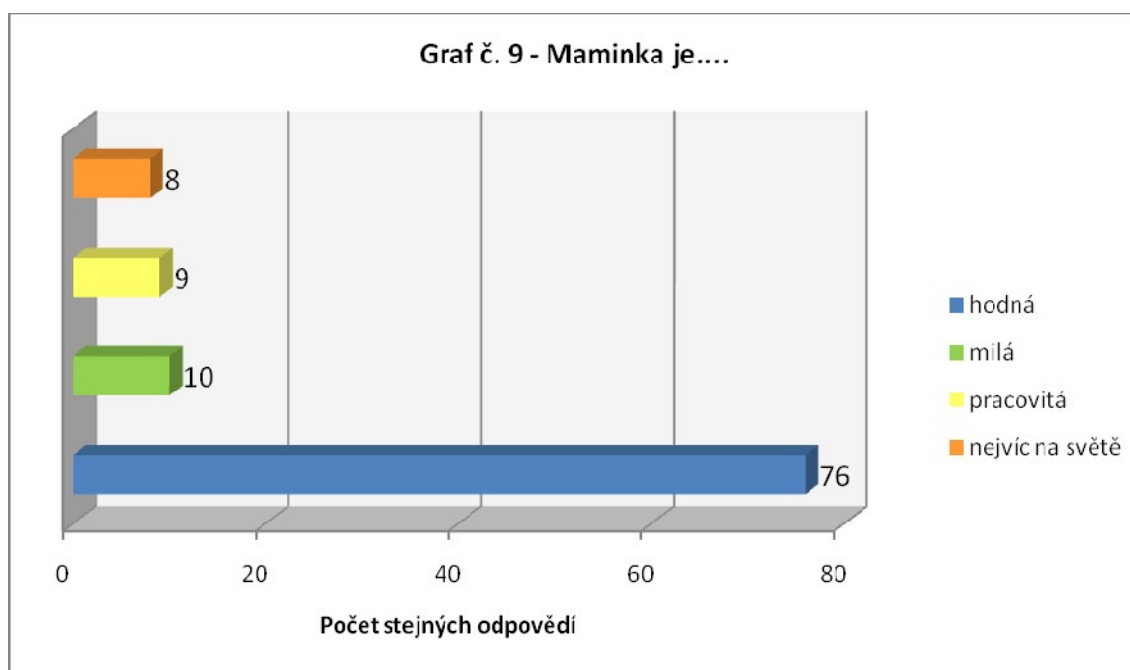
8. Otázka: Rodina pro mě znamená.....

Z celkového počtu 126 variant dokončení této otevřené věty byla nejvíce frekventovaná výpověď „všechno“ – 52krát (41,3 %). Další četnou výpovědí bylo „hodně“ – 21krát (16,6 %) a „domov“ – 11krát (8,7 %). Dále se objevovalo: více než cokoli (6), láska (6), život (5), zázemí (5), podpora (4), bezpečí (3), štěstí (2), být spolu (2), skoro vše (1), vše důležité (1), pomáhat si (1), péče (1), jistota (1), vzdělávání (1), pohoda (1), důvěra (1), povinnost i zábava (1).

9. otázka: Maminka je....

Celkem bylo získáno 152 výpovědí. Z toho nejčastější z nich bylo dokončení věty přídavným jménem „hodná“ – 76krát (50 %). Další velmi často opakovanou variantou byla charakteristika „milá“ – 10krát (6,6 %), „pracovitá“ – 9krát (5,9 %) a výpověď, že maminka je nejvíc na světě – 8krát (5,2 %). Dále se vyskytlo: chytrá (5), obětavá (4), výborná a úžasná (4), hezká (3), starostlivá (3), mám ji rád (3), spravedlivá (2), laskavá (2), někdy hodná (2), dobrá (2), přísná (2), naštvaná (2), snadno se rozčílí (1), nechápavá (1), chápavá (1), milující rodič (1), v pohodě (1), upřímná (1), příjemná (1), rozumná (1), aktivní (1), pilná (1), sympatická (1), srandistka (1), moje pravá ruka (1), drží nade mnou ochrannou ruku (1), pomáhá mi s učením (1).

10. otázka: Tatínek je.....

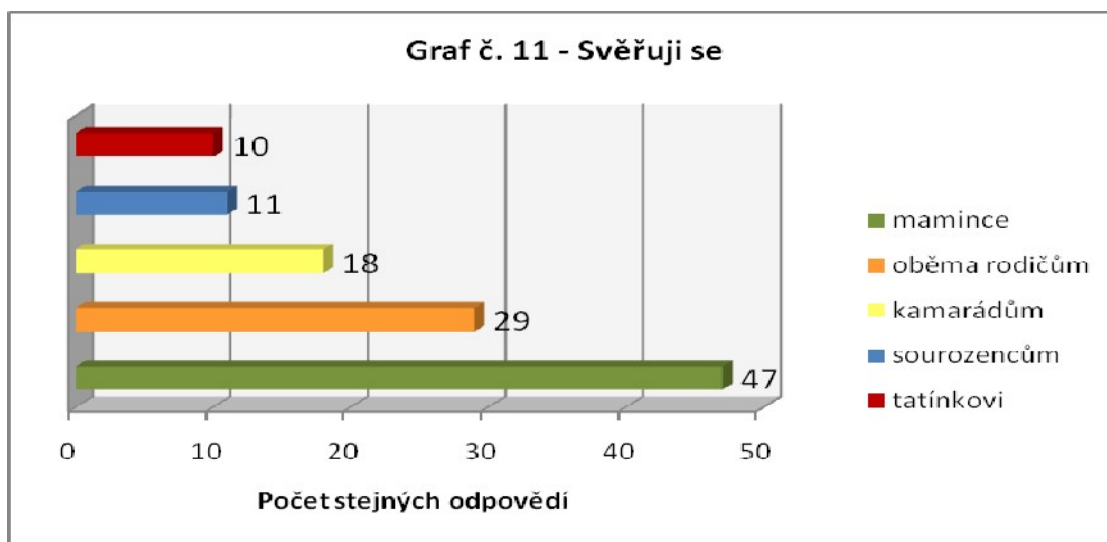
Celkem bylo získáno 127 výpovědí. Nejvíce frekventovanou variantou bylo, že tatínek je „hodný“ – 50krát (39,4 %), „pracovitý“ – 15krát (11,8 %), „milý“ – 7krát (5,5 %) a „přísný“ – 7krát (5,5 %). Dále se objevily výpovědi: dobrý (5), chytrý (4), šikovný (4), někdy hodný (3), obětavý (3), laskavý (3), nervní (3), naštvaný (3), mám ho rád/a (2), sportovec (2), neznám ho (2), krásný (1), nejlepší

na světě (1), nejlepší v rodině (1), chápavý (1), pečlivý (1), spolehlivý (1), umí mě povzbudit (1), moje levá ruka (1), rozhoduje (1), líný (1).

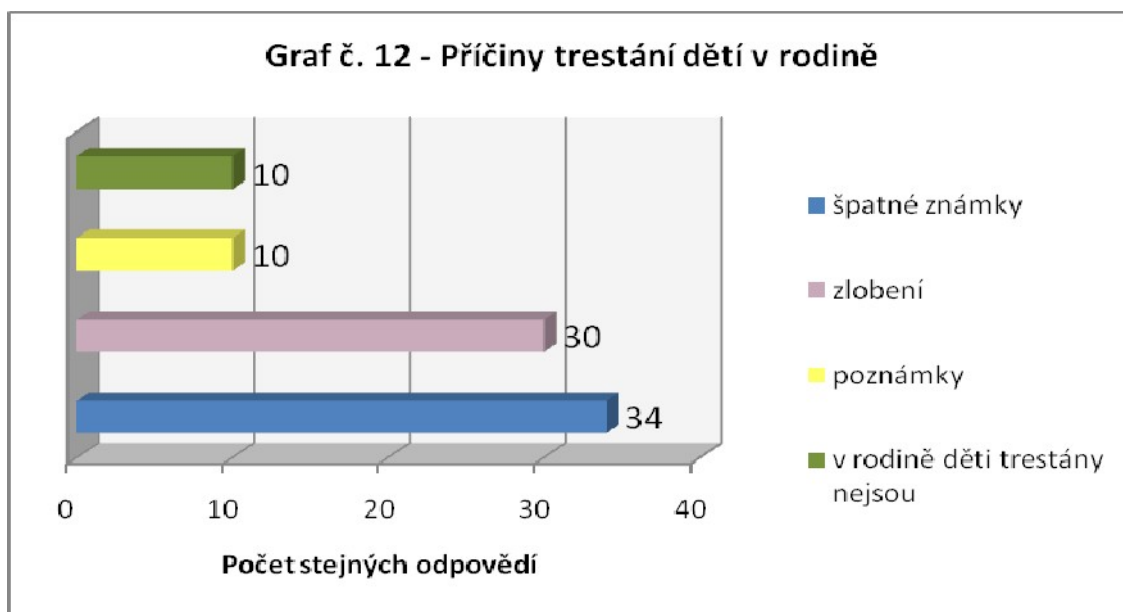
11. otázka: Když mám problém, svěřím se.....

Na tuto otázku bylo celkem 134 různých výpovědí. 47krát (35 %) se objevila varianta, že se dítě svěří v problémových situacích matce. 29 (21,6 %) výpovědí bylo ve prospěch obou rodičů. Varianta, že se žák svěří nejčastěji kamarádům, se vyskytla 18krát (13,4 %), svěření se sourozencům bylo v 11 výpovědích a pouze 10 možností udalo jako důvěrnou osobu tatínka. Dále se vyskytly odpovědi: nesvěřuji se (8), jak kdy – záleží na situaci/problému (4), dědovi (2), babičce (1), tetě (1), paní učitelce (1), sám sobě (1), deníku (1).

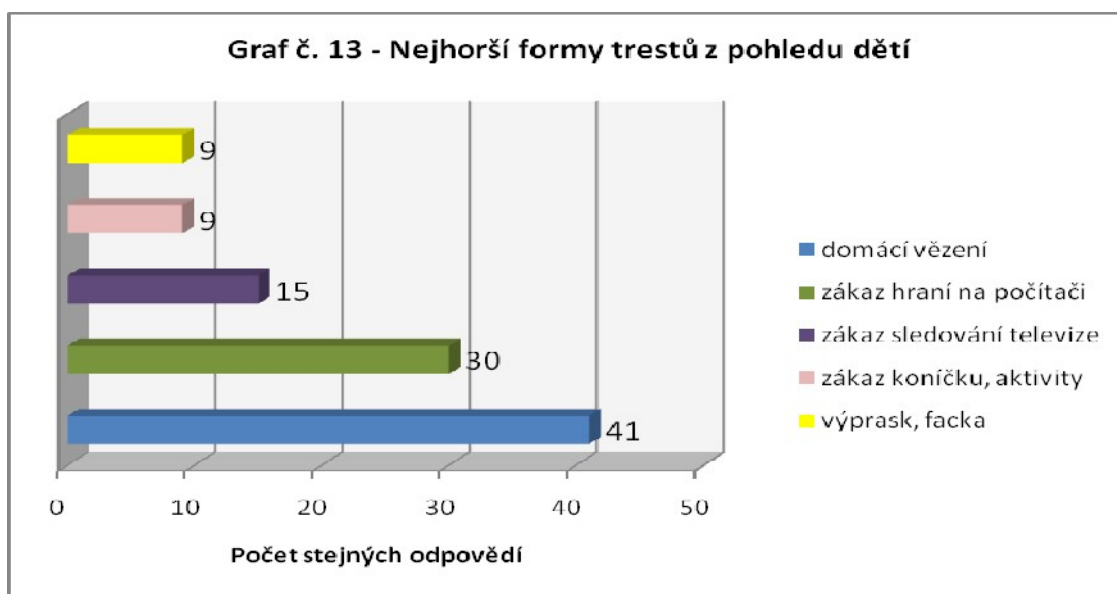
12. otázka: Nejčastěji mě rodiče trestají.....

Ze 119 výpovědí se nejčastěji opakovala varianta trestání za špatné známky ve škole, která se objevila 34krát (28,6 %). 30 z dotazovaných (25,2 %) udalo jako důvod trestání své zlobení, 10 (8,4 %) poznámky a dalších 10 uvedlo, že je rodiče vůbec netrestají. Vyskytly se také varianty: jsem drzý/á (8), něco provedu (7), lžu (4), nesplním slib (4), hrubě se chovám k sourozencům (3), neposlouchám (3), neudělám domácí úkoly (2), neuklidím si dětský pokoj (2), neuklidím (1), dělám problémy (1).

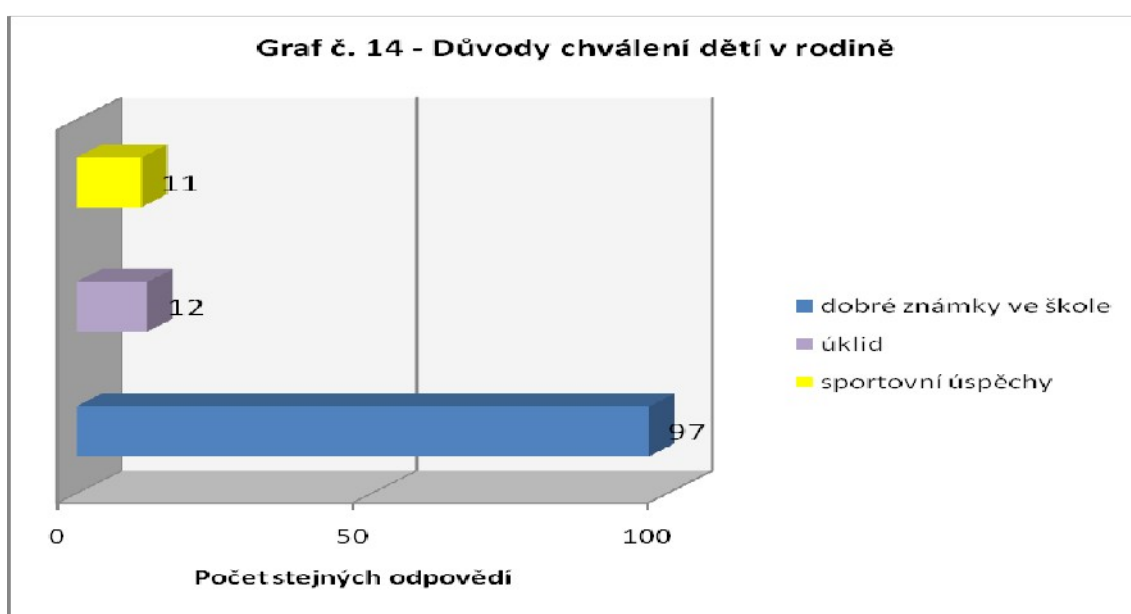
13. otázka: Nejhorším trestem pro mě je.....

Celkový počet je 127 odpovědí. 41 (32,3 %) respondentů vypovědělo, že nejhorší trest pro ně představuje domácí vězení. Velmi zastoupeným a obávaným trestem je také zákaz hraní na počítači, který udalo 30 žáků (23,6 %), 15 (11,8 %) udalo zákaz televize, 9 (7 %) zákaz koníčka a stejný počet se obává fyzických trestů. Objevily se také varianty: úklid (7), křik rodičů (3), učení (3), zabavení mobilního telefonu (2), mlčenlivost rodičů (2), zabavení videoher (1), odebrání kapesného (1), trestání, přestože jsem nic neudělal/a (1), když někdo z rodiny onemocní (1), týrání ze strany otce (1), měsíc bez cigaret (1).

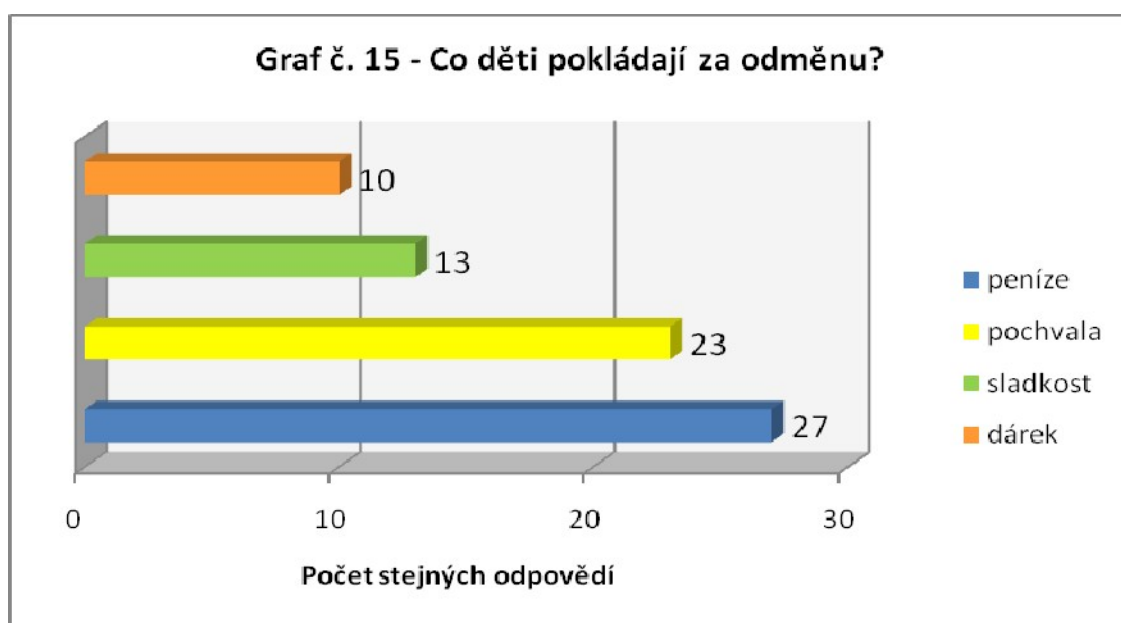
14. otázka: Nejvíce mě rodiče chválí za.....

Respondenti udali 142 možností, za které jsou ze strany rodičů chváleny nejčastěji. Mezi nejvíce frekventovanou odpovědí jsou dobré známky ve škole – 97krát (68,3 %). Často jsou děti chváleny i za úklid 12 (8,4 %) a za sportovní úspěchy 11 (7,7 %). Méně často se objevovaly pochvaly za: dobře vykonanou práci (9), poslušnost a dobré chování (9), měsíc bez poznámky (1), snahu (1), když se mi něco povede (1), za drobnosti (1).

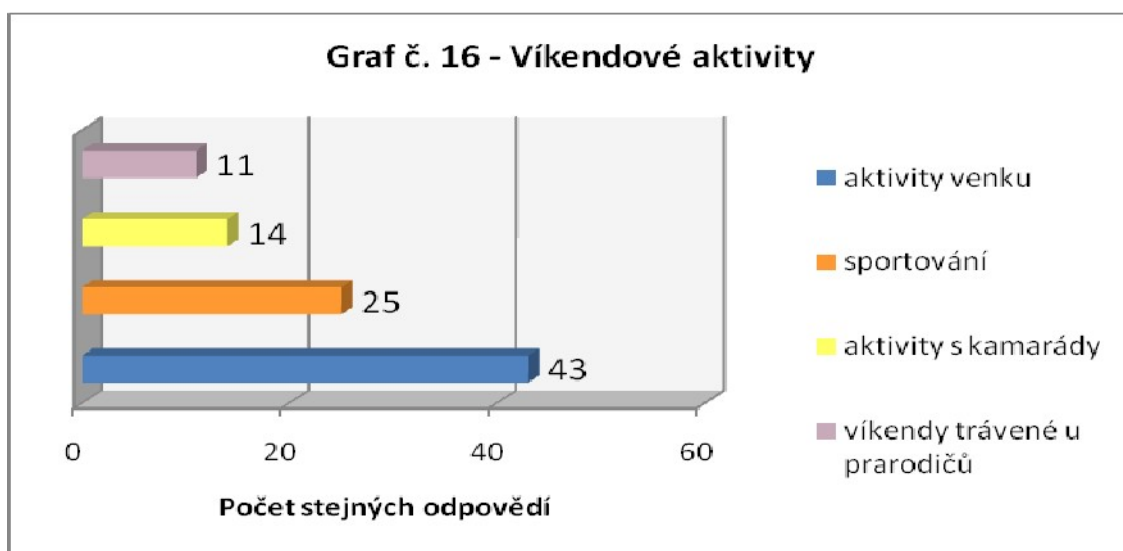
15. otázka: Odměnou je/jsou pro mě.....

Ze 119 výpovědí se 27krát (22,7 %) objevilo, že žáci za odměnu považují peníze. 23krát (19,3 %) udali pochvalu, 13krát (10,9 %) sladkost a 10krát (8,4 %) dárek. Za odměnu pokládají také: hraní na počítači (9), věci – hlavně oblečení (7), moci jít ven (5), pohlazení, pusu (5), výlet nebo dovolenou s rodinou (4), kino (3), den bez práce (2), moci mít mobil (1), nemuset se učit (1), když rodiče nekřičí (1), když jsou na ně rodiče hodní (1), když jsou na ně rodiče pyšní (1), nákupy (1), pocit, že něco dokážou (1), spánek (1), dobrá známka (1), překvapení (1). Jeden z respondentů napsal, že pro něho není odměnou nic.

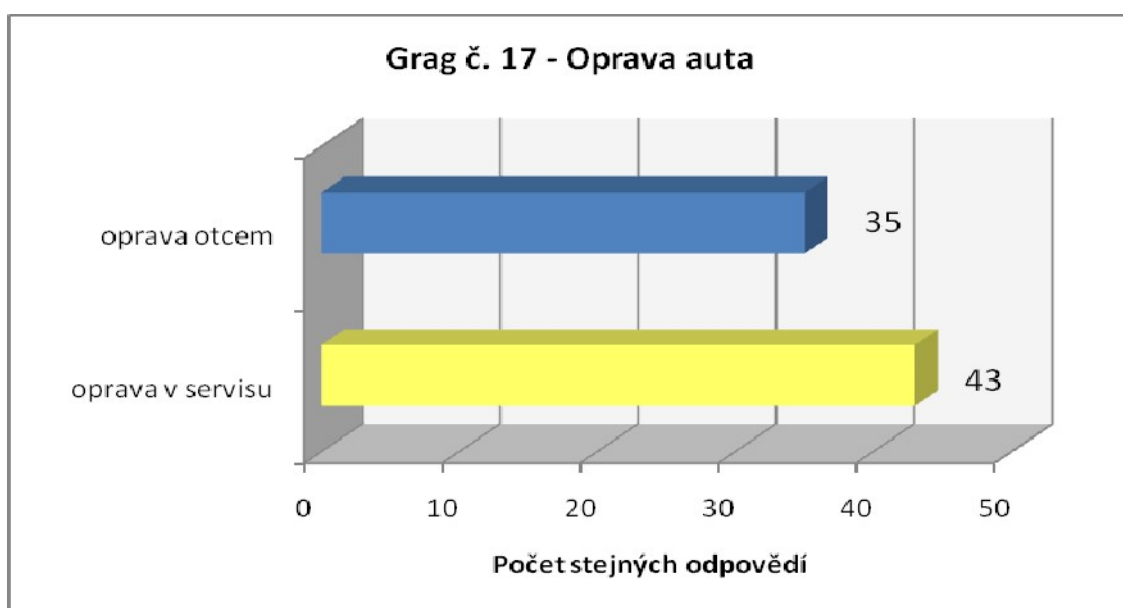
16. otázka: O víkendu nejčastěji.....

Ze 163 možných variant jich 43 (26,4 %) vypovídalo o tom, že děti využívají víkendové volno k tomu, aby trávily čas na čerstvém vzduchu, a chodí ven. 25 (15,3 %) respondentů udalo, že o víkendu sportuje. 14krát se objevila možnost trávení času s kamarády a 11krát víkendy trávené u prarodičů. Vyskytly se také tyto možnosti: hraji na počítači (10), jezdíme na výlety (10), jezdíme na chatu (9), jsem doma (8), učím se (6), koukám na TV (4), pracujeme (4), lenoším (3), jsem s rodinou (3), nakupuji (3), jezdím k tátovi (2), povídám si s rodiči (2), jsem s maminkou (1), dlouho spím (1), chodím do kina (1), hraji hry (1), jezdíme s rodiči na návštěvy (1), maluji (1).

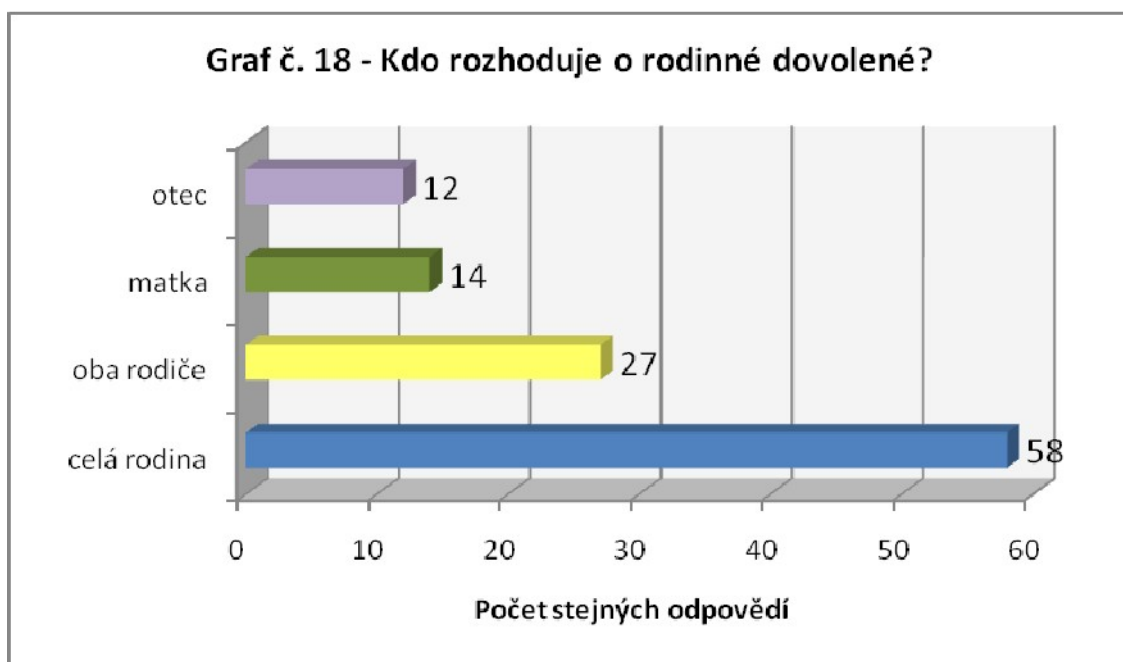
17. otázka: Když se nám porouchá auto, tak.....

Na otázku, co se stane, když se porouchá rodinné auto, bylo shromážděno 115 různých variant odpovědí. 43krát (37,4 %) se objevila možnost, že se auto odveze do servisu, čtená byla také odpověď, že se auto pokusí opravit tatínek – 35krát (30,4 %). Dále se objevily možnosti v tomto zastoupení: chodíme pěšky (6), jedu autobusem (6), pomůžu ho tátovi opravit (6), ještě se nám auto neporouchalo (4), jedeme druhým autem (3), neděláme nic, protože auto nemáme (3), opraví ho bratr (2), půjčíme si jiné od známých (1), vozí nás děda (1), děda ho opraví (1), spím u babi (1), prodáme ho (1), táta se naštve (1), táta křičí a my ho uklidňujeme (1).

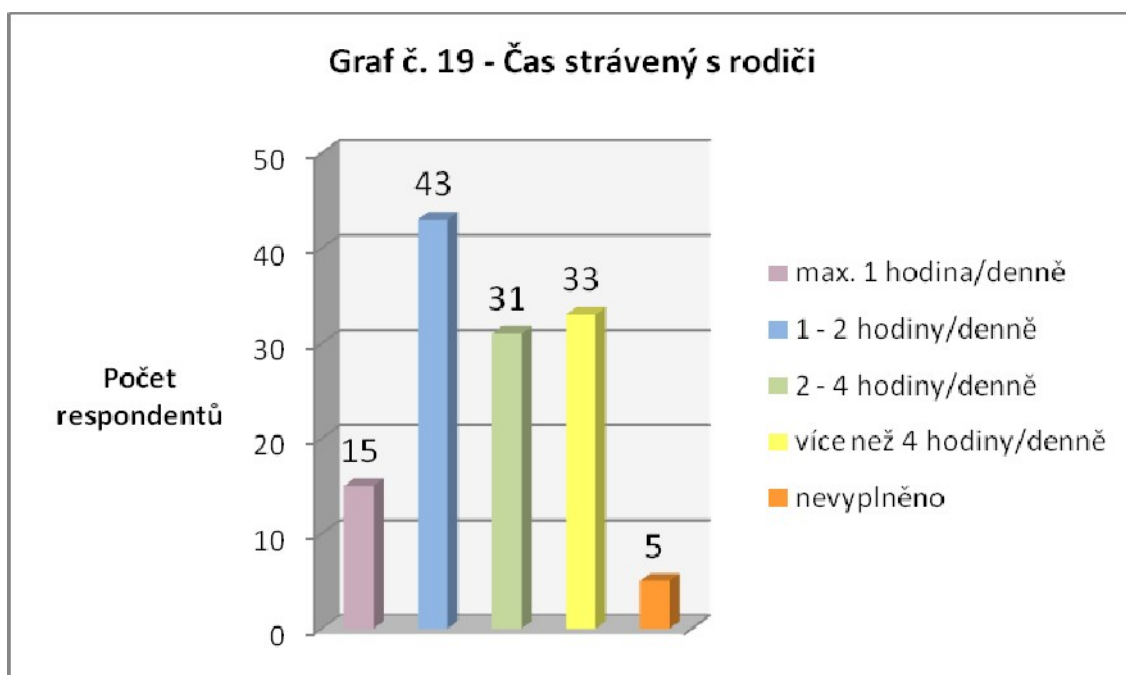
18. otázka: O tom, kam pojedeme na dovolenou, rozhoduje.....

Výpovědi bylo shromážděno 121. Z toho celkem 58krát žáci udali, že o místu dovolené rozhoduje celá rodina (47,9 %). 27krát se objevilo, že hlavní slovo mají v tomto případě oba rodiče (22,3 %). Ve 14 rodinách rozhoduje pouze matka (15,6 %) a ve 12 naopak hlavně otec (9,9 %). Objevily se i další varianty: matka a její přítel (2), děda a babi (2), máma a peníze (1), maminka a já (1), děda (1), táta a strejda (1), nikdo (1), nikam nejezdíme (1).

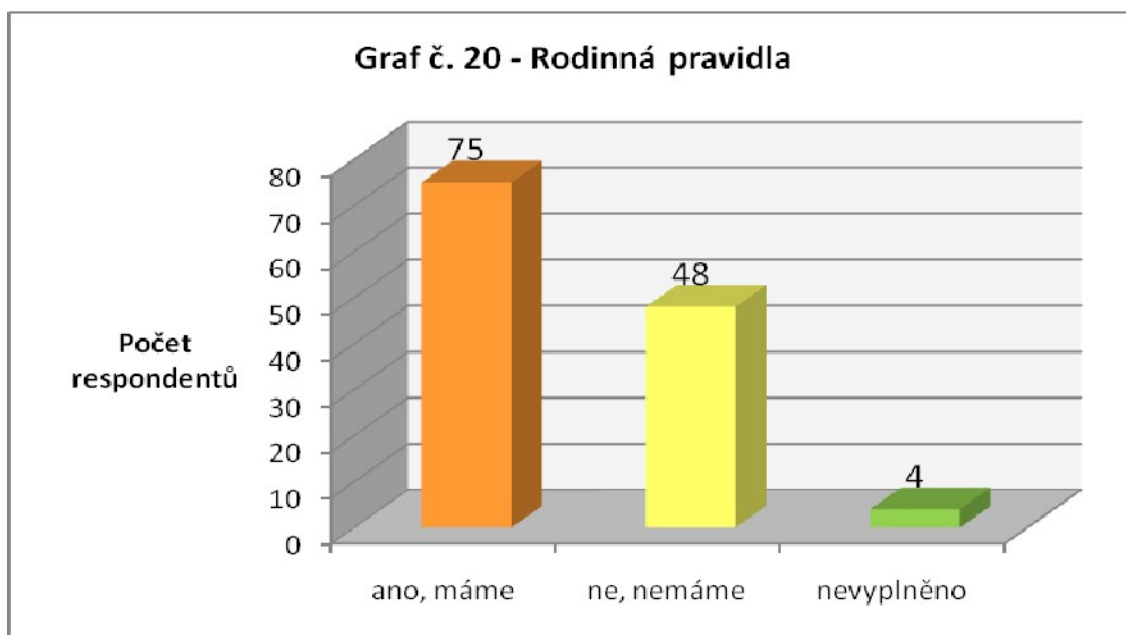
19. otázka: Čas strávený s rodiči během jednoho dne

43 respondentů (33,9 %) tráví s rodiči 1 – 2 hodinu denně. 31 jich tráví s rodiči denně 2 – 4 hodiny (24,4 %). A více než 4 hodiny denně stráví aktivně s rodiči 33 respondentů (26 %). Varianta „maximálně 1 hodinu“ se objevila pouze v 15 dotaznících (11,8 %) a 5 žáků tuto otázku nevyplnilo (3,9 %).

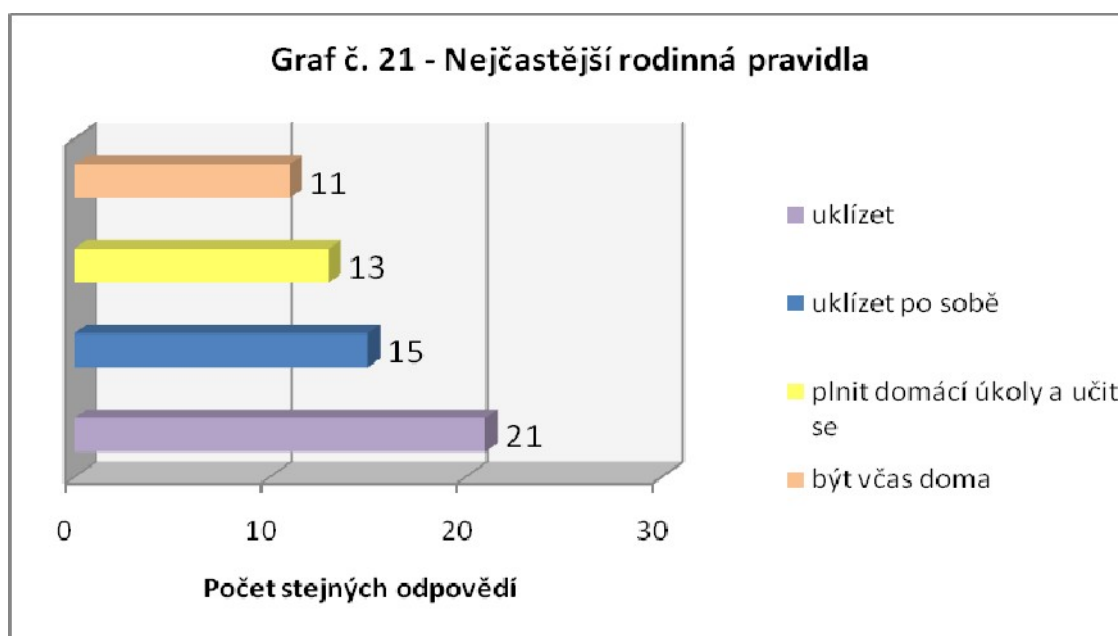
20. otázka: Máte doma rodinná pravidla?

V 75 rodinách (59 %) ze zkoumaného vzorku existují podle dětí jistá rodinná pravidla. Pouze 48 z dotazovaných (37,8 %) uvedlo, že se jejich rodina žádnými pravidly neřídí a 4 žáci (3,2 %) se k této otázce nevyjádřili.

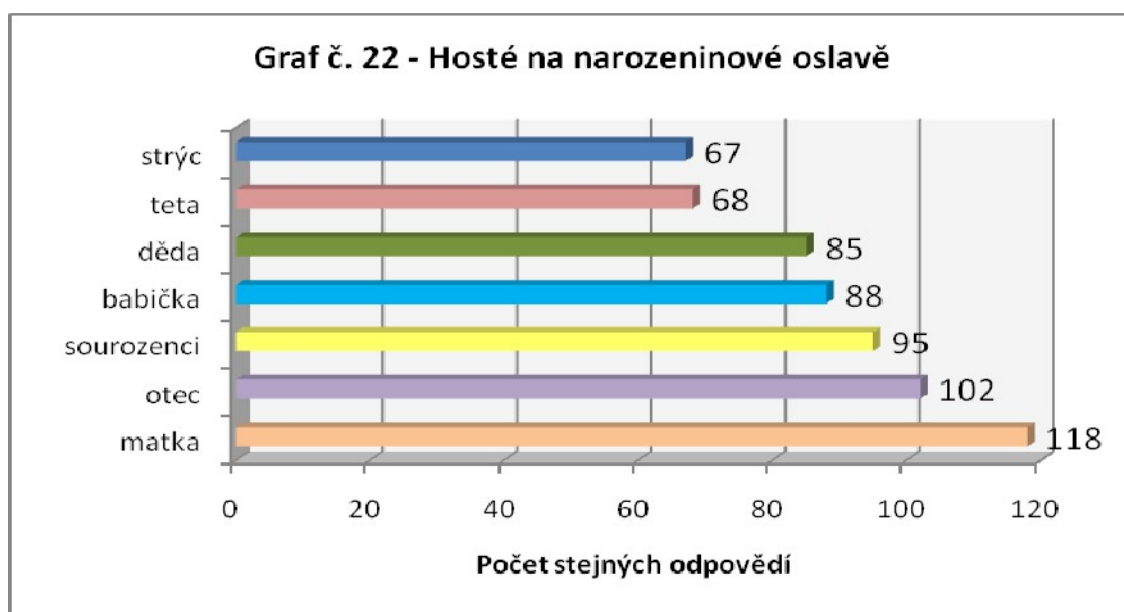
21. otázka: Pokud rodinná pravidla ve vaší rodině fungují, napiš, která.

Bylo shromážděno 133 různých pravidel, které rodiny dodržují. Mezi nejčastější pravidla patří uklízet – 21krát (15,8 %), uklízet po sobě 15krát (11,3 %), plnit domácí úkoly a učit se 13krát (9,8 %) a být včas doma 11krát (8,3 %). V menší míře se v odpovědích vyskytla také tato pravidla: vynést koš (9), venčit psa (7), mít dobré známky ve škole (6), být na počítači jen po stanovenou dobu (6), nenadávat sprostě a nekřičet na ostatní (5), umýt nádobí (4), ustlat postel (3), uvařit (3), plnění svých povinností (3), zeptat se rodičů vždy, když chci jít ven (2), mytí rukou před jídlem (2), chodit pravidelně ven (1), starat se o sourozence (1), za špatné známky nechodit na PC (1), nemlátit se (1), teple se oblékat (1), čistit si zuby před spaním (1), splachovat WC (1), zouvat si boty (1), nezapínat rychlovarnou konvici (1), zhasínat (1), zavírat okna (1), vypnout plyn (1), zamykat (1), neplýtvat vodou (1), nevodit domů cizí lidi (1), oběd je vždy ve 12.00 hodin (1), držet při sobě (1), důvěřovat si (1), po obědě si vždy společně popovídat (1), pomáhat jeden druhému (1), společné jídlo u jednoho stolu (1), když má někdo z rodiny svátek, jdeme se najíst do restaurace (1), problémy řešíme společně (1).

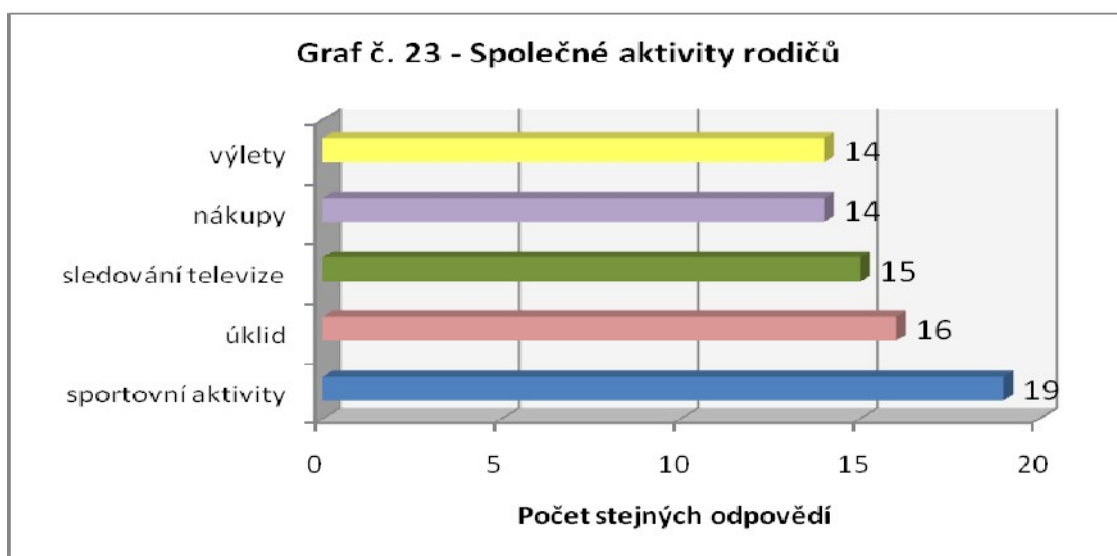
22. otázka: Kdo se obvykle účastní rodinné oslavy tvých narozenin?

Vyjádřilo se 127 respondentů. 2 z nich podle výpovědi narozeniny neslaví. Nejčastěji jmenovaným účastníkem narozeninové oslavy dětí byla matka – 118krát, hned za ní se umístil otec – 102krát, sourozenci – 95krát, často byly jmenovány i prarodiče (babička – 88krát, dědeček – 58krát) a sourozenci rodičů (teta – 68krát, strýc – 67krát). Oslavy se také zpravidla účastní: sestřenice a bratrance (62), kamarádi (35), matky přátel (5), sousedé (1), známí (1).

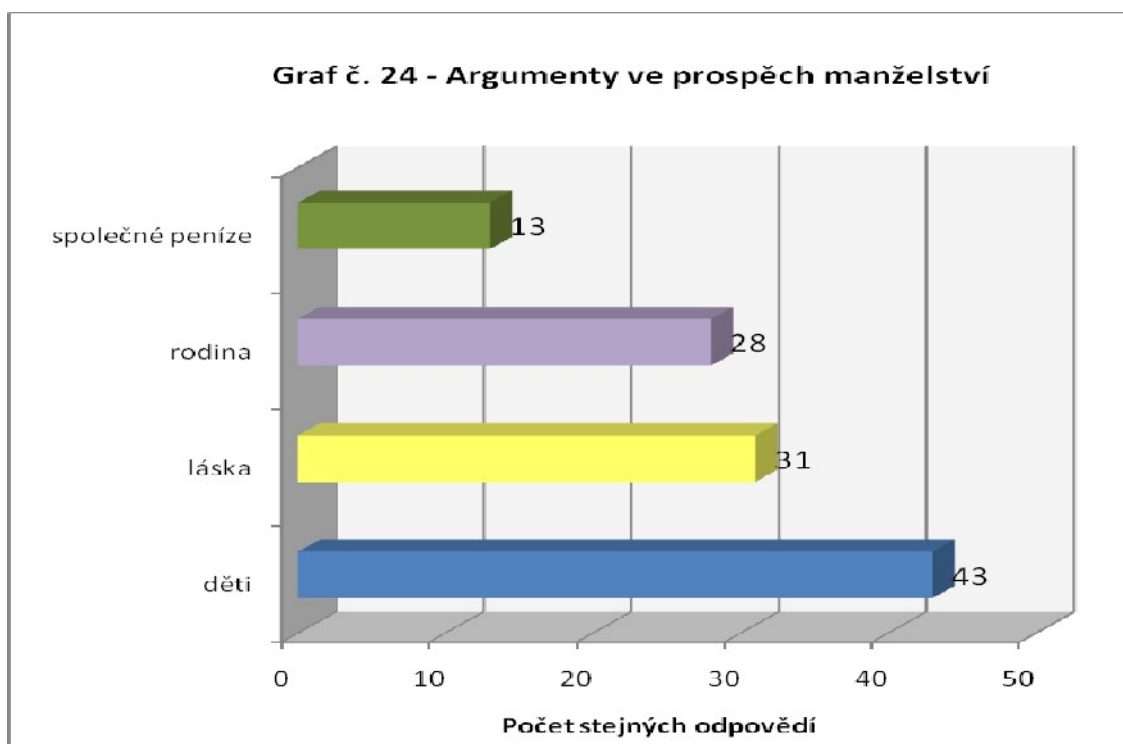
23. otázka: Jaké aktivity dělají tvé rodiče společně?

Tuto otázku nezodpovědělo 11 respondentů, 4 odpověděli „nevím“ a 24 dotazovaných se vyjádřilo, že jejich rodiče žádné činnosti společně neprovozují. 88 žáků udalo 149 různých možností společných aktivit svých rodičů, z nichž 19krát byly jmenovány sportovní aktivity (12,75 %), 16krát úklid (10,7 %), 15krát sledování televize (10 %), 14krát nákupy (9,4 %) a 14krát výlety (9,4 %). Dále se vyskytovaly aktivity: procházky (12), práce na zahradě (11), vaření (11), spánek (8), domácí práce (6), hraní společenských her (5), venčení psa (3), práce na stavbě (2), povídají si (2), koupání se (2), jízda autem (1), péče o děti (1), skoro všechno (1).

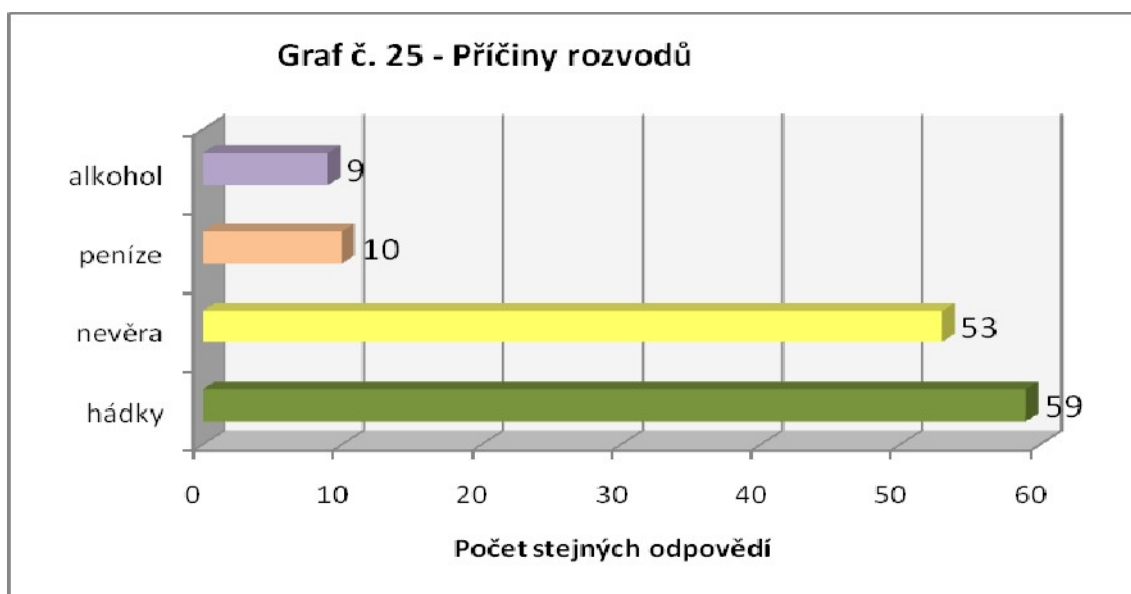
24. otázka: Napiš 1 – 5 argumentů, proč si myslíš, že je manželství důležité.

K otázce se nevyjádřilo 32 respondentů, 11 odpovědělo „nevím“ a 6 žáků se vyjádřilo, že uzavírat manželství podstatné není. 177 argumentů ve prospěch důležitosti manželství shromáždilo 78 dotazovaných. Nejčastějším důvodem, aby partneři vstoupili do manželství, jsou z pohledu žáků děti. Tento argument se objevil u 43 dotazovaných (24,3 %). Frekventovaná odpověď byla také láska – 31krát (17,5 %), rodina – 28krát (15,8 %) a společné peníze – 13krát (7,3 %). Další, avšak méně zastoupené, argumenty představovalo: společné příjmení (10), společný majetek (9), šťastný život (7), nebýt sám (5), důvěra (4), výchova dětí (3), společné bydlení (3), sex (3), být spolu celý život (3), podpora (2), zpečetění vztahu (2), dědictví (1), společné aktivity (1), stará se jeden o druhého (1), přátelství (1), porozumění (1), spolehlivost (1), poskytování informací o zdravotním stavu partnera (1), prstýnky (1), svatební cesta (1), je méně snadné rozejít se (1), aby našťvali tchýni (1)

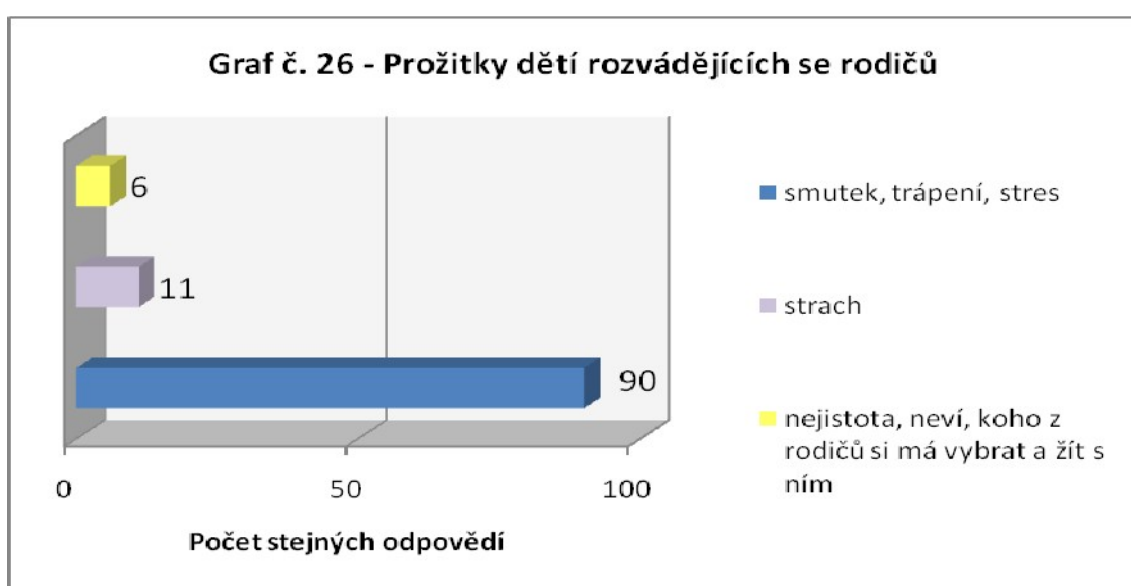
25. otázka: Co myslíš, že je nejčastější příčinou rozvodů?

8 z dotazovaných na otázku neodpovědělo, 2 odpověděli „nevím“. 160 možností příčin rozvodu udalo 117 respondentů. Nejčastěji se objevovala varianta hádky – 59krát (36,9 %), nevěra – 53krát (33,1 %), peníze – 10krát (6,2 %) alkohol – 9krát (5,6 %). Jako další příčiny rozvodů žáci udávali: partneři si přestanou rozumět (6), neshody v názorech (5), bití – fyzické napadení (4), partneři se přestanou se mít rádi (3), oba partneři moc pracují (2), děti (2), utrácení (1), partneři se už nepřitahují (1), nemají společné zájmy (1), lhaní (1), nezodpovědnost (1), nedůvěra (1), tchýně (1).

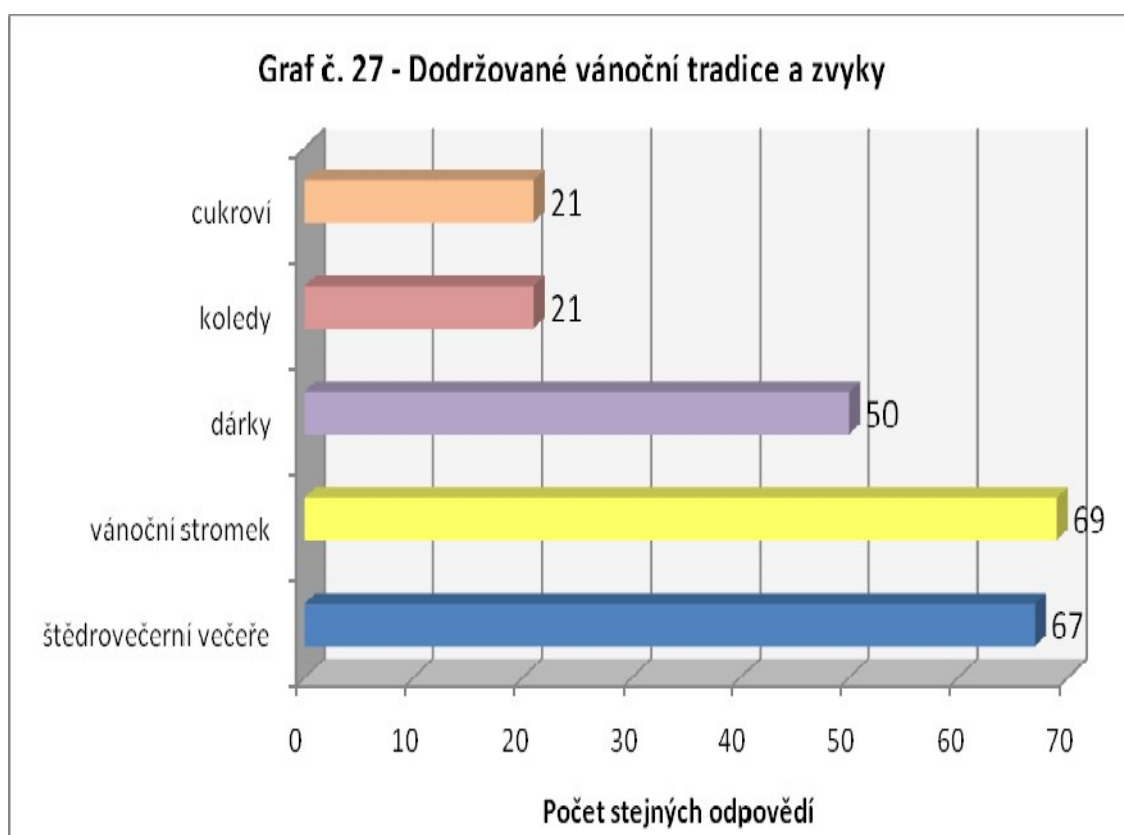
26. otázka: Co podle tebe prožívají děti, jejichž rodiče se rozvádějí?

Na otázku nereagovalo 12 dotazovaných, 3 odpověděli „nevím“. Vyjádřilo se celkem 112 žáků, kteří společně zapsali 124 variant. Nejčastěji byly zmiňovány negativní pocity; smutek, trápení a stres – 90krát (72,6 %), strach – 11krát (8,9 %) a nejistota, koho z rodičů si vybrat a s kým dál žít – 6krát (4,8 %). Dále se objevilo: naštvání (4), radost a úleva (4), pocit viny, že za to mohou oni (1), nic (1), nedůvěra (1), nejistota (1). 5 možností se týká především důsledků, přesto je pro kompletní vyhodnocení otázky uvádím: zhoršení prospěchu ve škole (2), drogy (2), alkohol (1).

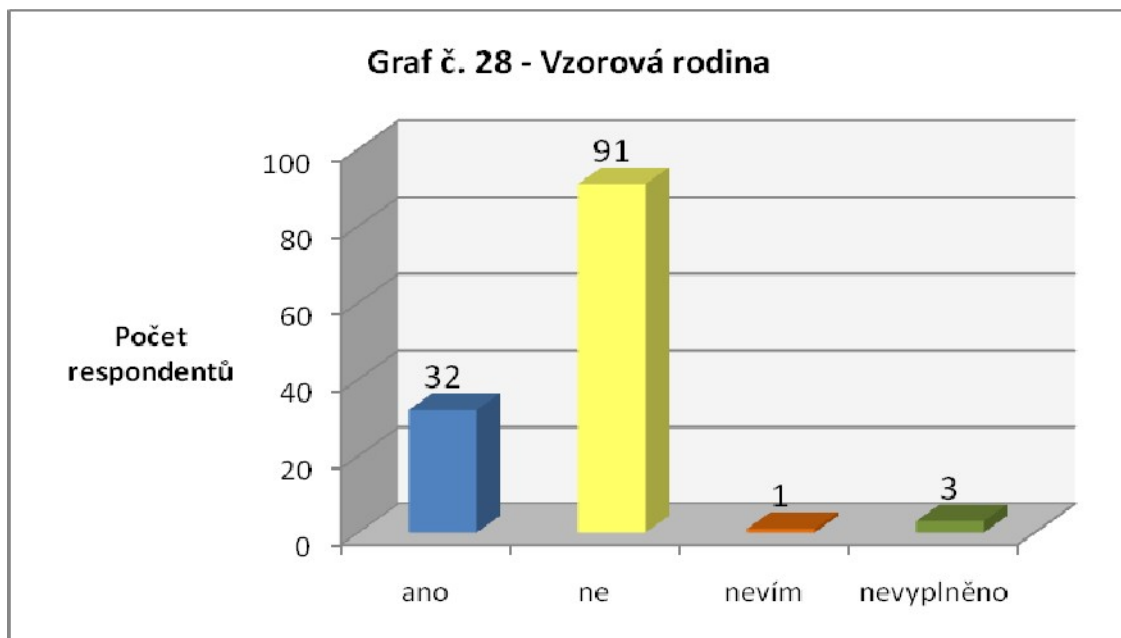
27. otázka: Jak tvoje rodina tráví Vánoce? Jaké zvyky dodržujete?

Na otázku nereagovali 4 respondenti, 1 udal, že jeho rodina Vánoce neslaví a 7 vypovědělo, že nedodržují žádné vánoční zvyky. 115 žáků se nejčastěji přihlásilo ke štědrovečerní večeři – 67krát, ke zdobení vánočního stromku – 59krát, k rozdávání dárků – 50krát, ke koledám – 21krát a k cukroví – 21krát. Objevily se i další vánoční zvyky a tradice, které mají národní nebo čistě jen rodinný charakter: pouštění lodiček (12), rozkrajování jablka (11), celá rodina je pohromadě (11), adventní věnec (8), půlnoční mše (8), lití olova (6), půst (5), vánoční výzdoba (4), díváme se na pohádky (4), chodíme na návštěvy (4), zvoneček (3), chováme se slavnostně (3), házení botou (2), šupina pod talířem (2), jmelí (2), putování za betlémským světlem (2), jezdíme na hory (2), procházka (2), chodíme k prarodičům (2), pomodlíme se (2), povídáme si (1), k obědu je čočka (1), neuklízíme (1), úklid (1), krmení lesní zvěře (1), stavíme betlém (1), jezdíme do Německa (1).

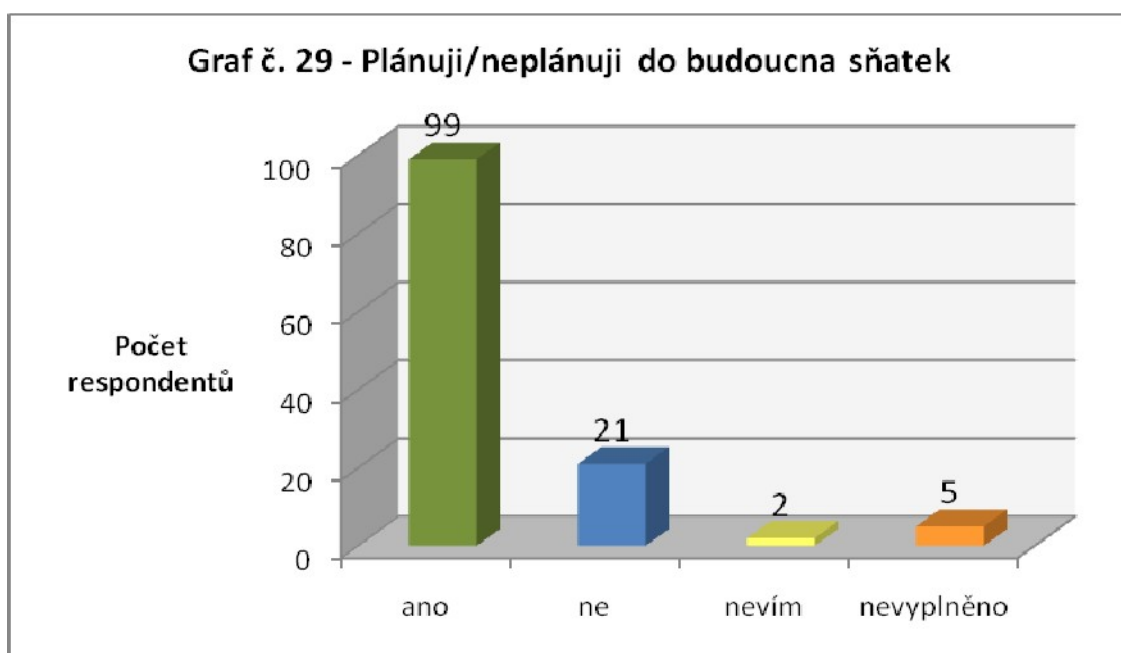
28. otázka: Znáš ve svém okolí nějakou rodinu, která je pro tebe vzorem?

Na tuto otázku neodpověděli 3 respondenti a 1 žák napsal „nevím“. Odpověď „ne“ zvolilo 91 z dotazovaných (71,6 %). „Ano“ odpovědělo pouze 32 žáků (25,2 %).

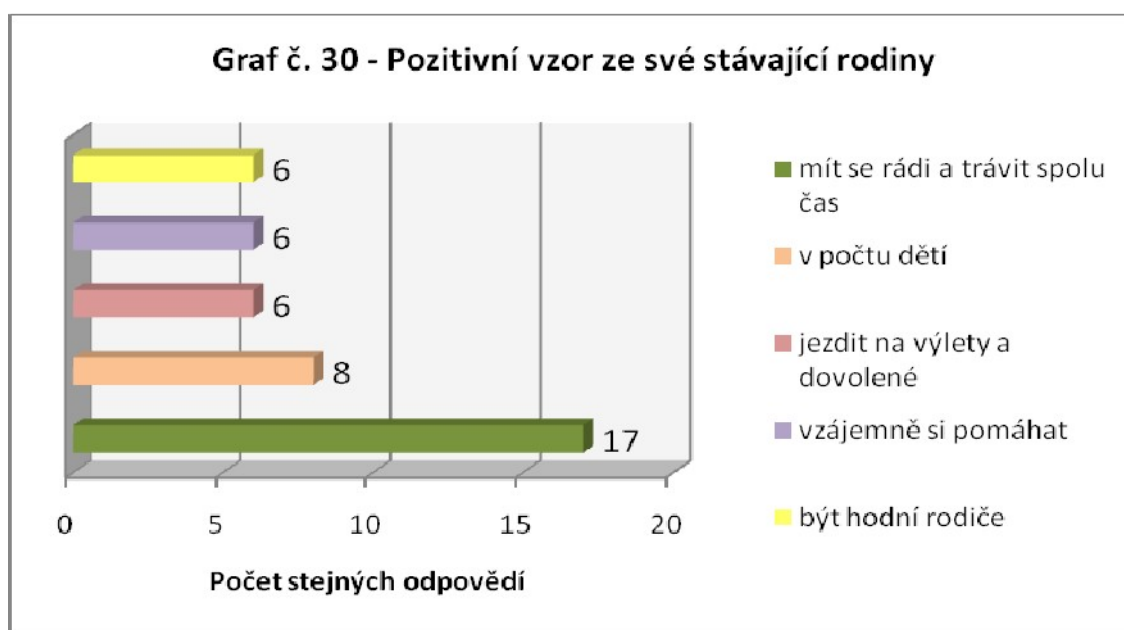
29. otázka: Plánuješ, že se jednou vdáš/oženíš?

Svatbu plánuje 99 respondentů (78 %). Negativně odpovědělo pouze 21 žáků (16,5 %). 2 dotazovaní odpověděli „nevím“ a 5 se jich k této otázce nevyjádřilo.

30. otázka: V čem by měla být tvá budoucí rodina stejná?

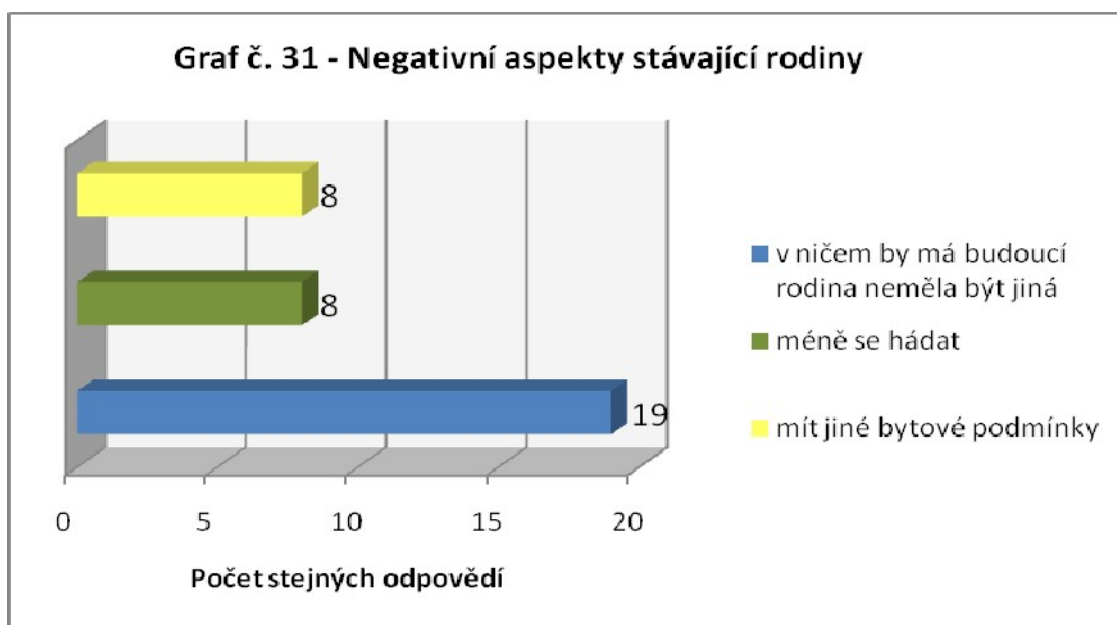
K otázce se nevyjádřilo 24 respondentů. 5 odpovědělo „nevím“, 1 „nebudu mít rodinu“ a 15 dotazovaných se vyjádřilo, že jejich budoucí rodina by neměla být stejná v ničem. 83 žáků uvedlo dohromady 103 variant. 17krát se objevilo – mít se rádi a trávit spolu čas (16,5 %). 8krát (7,8 %) v počtu dětí. 6krát (5,8 %) byly zastoupeny výlety a dovolené, vzájemné pomáhání si a možnost hodných rodičů. Také se objevovaly výpovědi: mít rodinná pravidla (5), dodržovat tradice (5), mít děti (4), ve všem (5), ve výchově (4), v nakupování (4), v aktivitě a přátelství (3), být bohatí (3), v úklidu (2), ve sportování (2), hrát si s dětmi (2), v dobrém fungování rodiny (2), v chování (2), mít kamarádský vztah se svými dětmi (1), v rozhodování (1), být normální (1), mít pěkný byt (1), veselost (1), důvěra (1), dávat dětem peníze (1), společná péče o děti (1), v porozumění (1), v učení (1), netrestat děti (1), v komunikaci (1), být spravedliví (1), mít stejné zájmy (1), nebydlet s prarodiči (1).

31. otázka: V čem by se naopak měla tvoje budoucí rodina lišit?

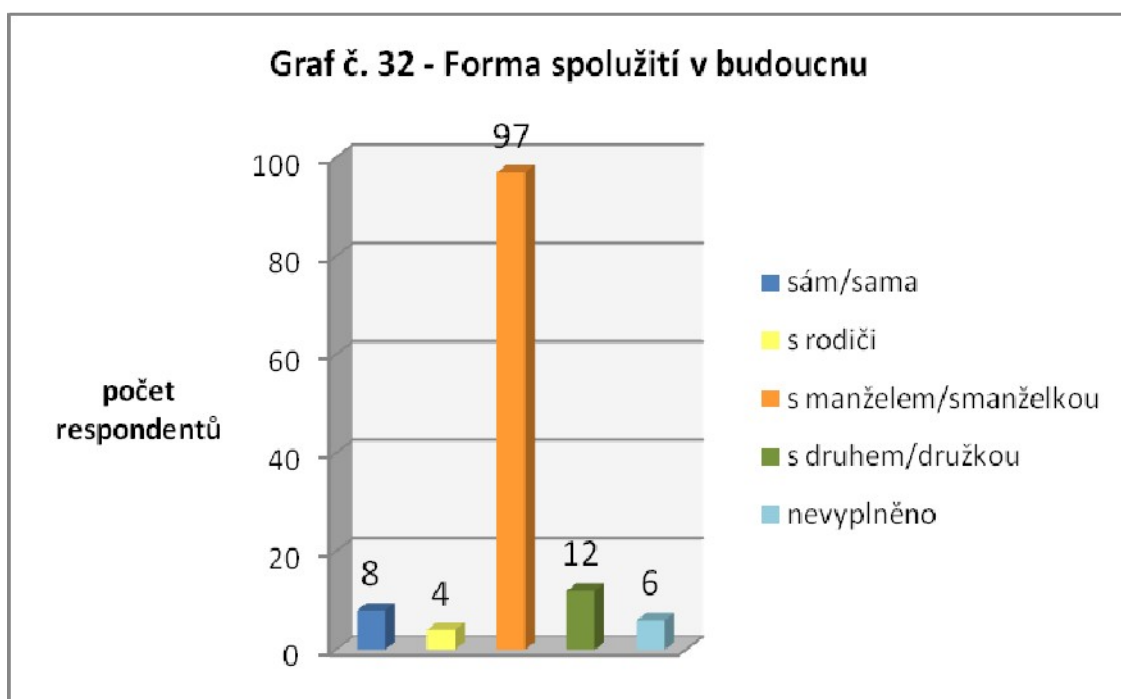
Odpovídání na tuto otázku se neúčastnilo celých 31 respondentů. 13 odpovědělo „nevím“, 4 udali, že by jejich budoucí rodina měla být jiná než ta stávající úplně ve všem. 79 respondentů se vyjádřilo v počtu 85 variant. 19krát (22,3 %) se uplatnila odpověď „neměla by být jiná v ničem“, 8krát (9,4 %) „nehádat se“ a 8krát (9,4 %) „rodina by měla mít jiné bytové podmínky“. Mezi dalšími odpověďmi bylo: v uklízení

(4), nerozvést se (4), v počtu dětí (4), jezdit více na výlety a dovolené (3), ve výchově dětí (3), být více spolu (3), více sportovat (3), mírnější tresty vůči dětem (2), méně starostlivá matka (2), ve svých členech (2), nehádat se (2), v hraní na PC (1), nebýt sprostí (1), mít domácí mazlíčky (1), mít jinou práci (1), aby rodiče nepracovali do noci (1), slovně se netýrat (1), v chování (1), chodit spát později – až po půl desáté (1), více si spolu povídat (1), nemít dluhy (1), víc si důvěřovat (1), nebýt tolik vybíraví (1), ve způsobech řešení problémů (1), nemlátit své děti (1).

32. otázka: Až budu dospělý/á, chtěla bych žít s:

Nejvíce respondentů ze zkoumaného vzorku 97 (76,4 %) uvedlo možnost „žít s manželem/s manželkou“. Možnost „život s druhem/družkou“ vybralo pouze 9,5 %. Varianta „žít sám/a“ byla zvolena pouze 8 respondenty (6,3 %). „Žít s rodiči“ – by si přáli jen čtyři dotazovaní (3,2 %) a 6 se jich nevyjádřilo.

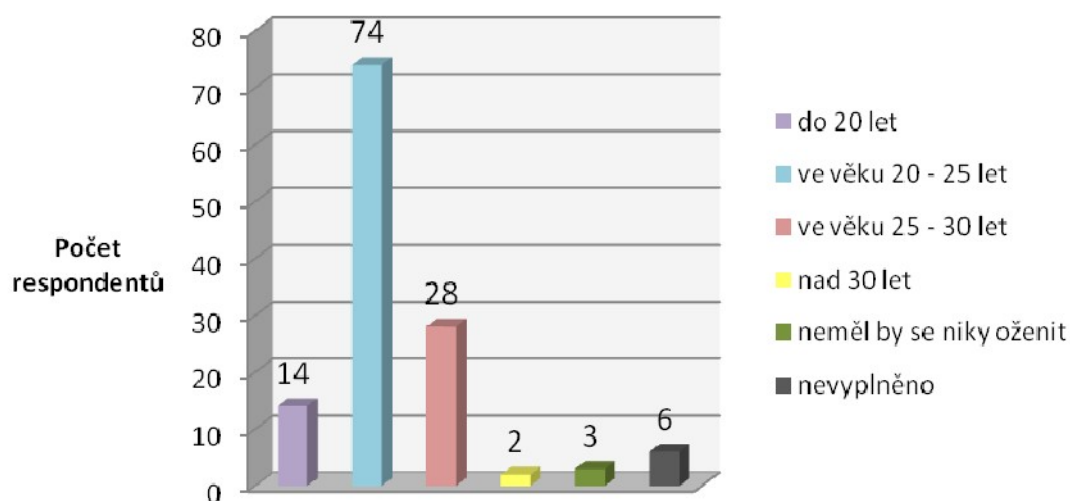

33. otázka: Nejvhodnější věk pro vstup do manželství podle mě je:

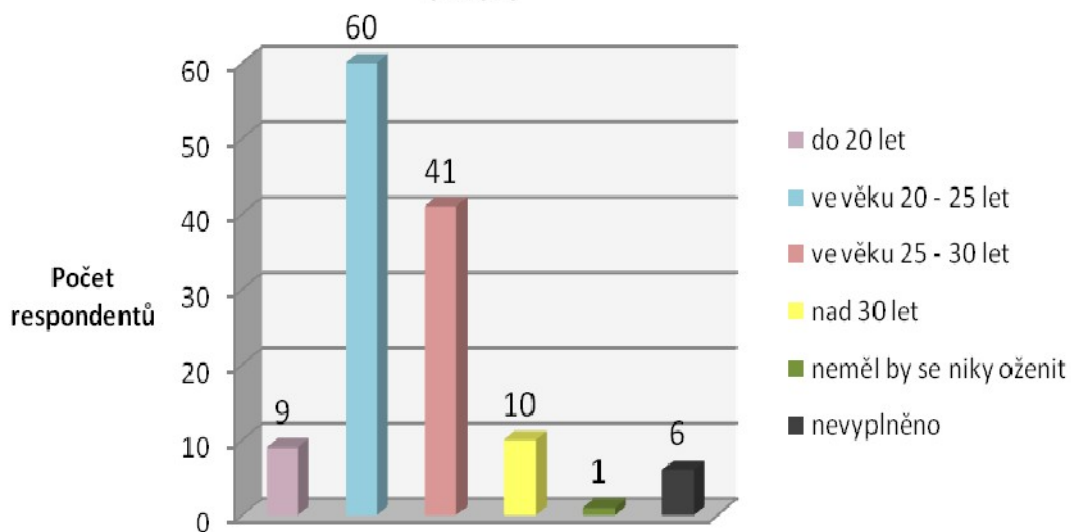
Jako vhodný věk ženy pro vstup do manželství 74 respondentů (58,3 %) vidí 20 – 25 let. Procentuelně poměrně vysoce zastoupená je také možnost 25 – 30 let, kterou uvedlo 28 dotazovaných (22 %) /viz. graf č. 33 a)/ U vhodného věku muže pro uzavření manželství je varianta 20 – 25 let zvolena 60 respondenty (47,2 %) a varianta 25 – 30 let 41 respondenty (32,3 %) /viz graf č. 33 b)/.

Analyzovala jsem navíc zvlášť výpovědi podle pohlaví, abych zjistila, zda jsou v představách o vhodném věku pro vstup do manželství mezi chlapci a děvčaty rozdíly. 31 (60,8 %) dívek vidí jako vhodný věk ženy pro vstup do manželství 20 – 25 let. U chlapců je stejná varianta zastoupená ve 43 odpovědích (61,5 %). Více než 20 % chlapců i dívek se přiklonilo k věku 25 – 30 let. Věk do 20 let udávaly dívky jen 3krát (5,9 %), kdežto u chlapecké populace tomu bylo 11krát (15,7 %). Za vhodný věk muže dívky nejčastěji pokládají rozmezí 25 – 30 let. K této možnosti se přiklonilo 23 dívek (46,9 %). Možnost 20 – 25 let zaškrtnulo pouze 19 dívek (38,8 %). Chlapci u muže naopak věk v rozmezí 20 – 25 let preferovali, byl zadán celkem 43krát (61,5 %), kdežto k věku 25 – 30 se přiklonilo pouze 15 chlapců (21,4 %).

Graf č. 33 - a) Vhodný věk pro vstup do manželství u žen

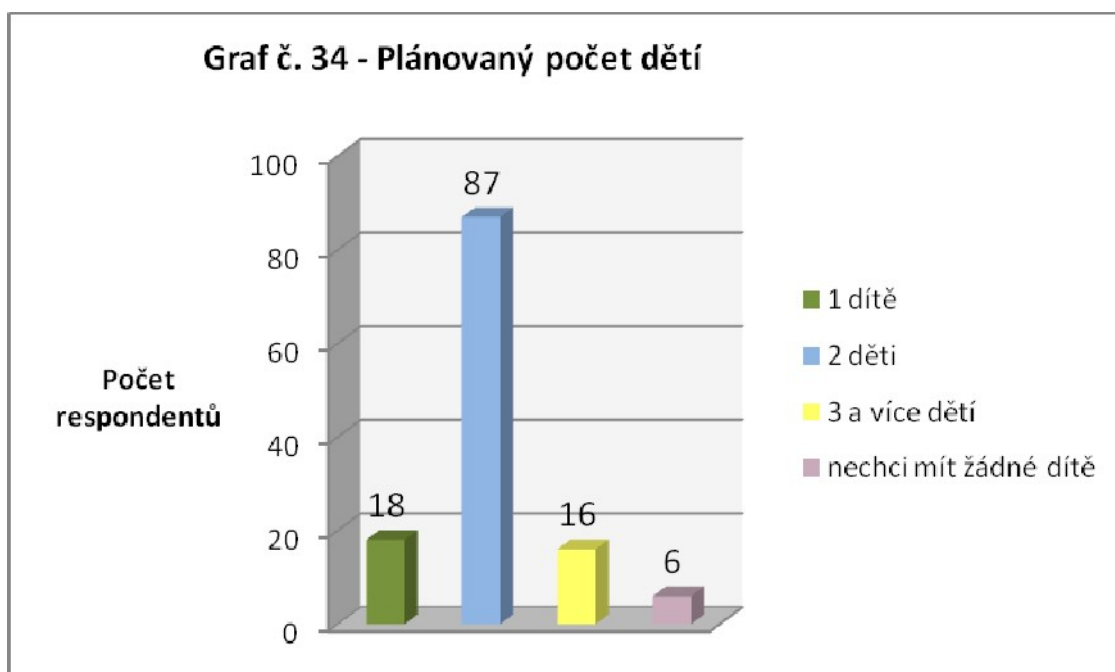

Graf č. 33 - b) Vhodný věk pro vstup do manželství u mužů

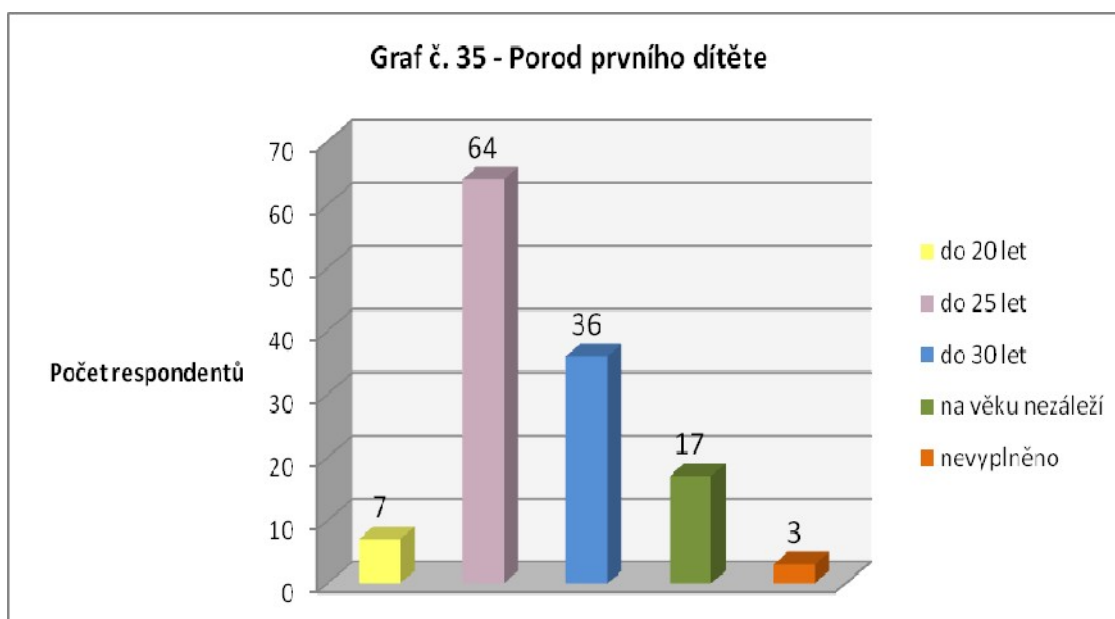
34. otázka: Plánuji, že budu mít „x“ dětí

Ze 127 respondentů 87 (68,5 %) odpovědělo, že by v budoucnu chtělo mít dvě děti. 1 dítě upřednostňuje 18 z dotazovaných (14,2 %) a 3 a více dětí by chtělo 16 žáků (12,6 %). 6 žáků (4,7 %) se vyjádřilo, že děti mít nechce.

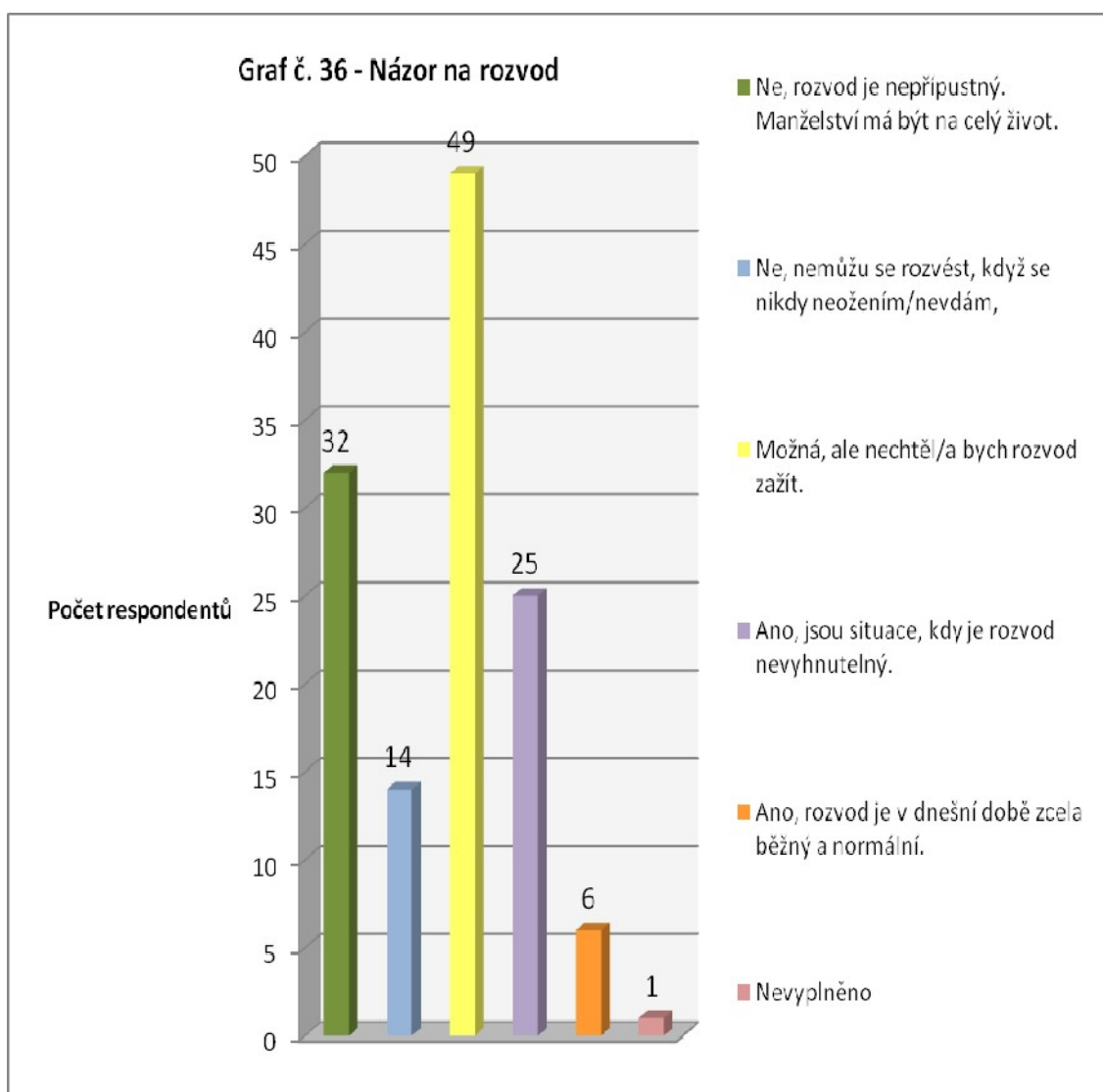
35. otázka: Žena by měla porodit své první dítě do věku:

Největší část respondentů 64 (50,4 %) se přiklonilo k názoru, že by žena měla porodit své první dítě do věku 25 let. 36 dotazovaných (28,3 %) se domnívá, že vhodná doba je do 30 let. 17 (13,4 %) odpovědělo, že na věku nezáleží. Nejméně žáků – 7 (5,5 %) se domnívá, že by žena měla mít první dítě do 20 let a 3 žáci (2,4 %) na tuto otázku neodpověděli.

36. otázka: Uvažuješ o tom, že by ses někdy mohl/a v budoucnu rozvést?

49 (38,6 %) z celkového počtu 127 respondentů se přiklání k názoru, že je možné, že ve svém budoucím životě rozvod zažijí. Zároveň však udávají, že by si rozvod prožít na vlastní kůži nepřáli. Velká část z dotazovaných 32 (25,20 %) razantně rozvod odmítá a považuje ho za nepřipustný, jelikož manželství má být závazkem na celý život. Zajímavé je, že z 32 takto smýšlejících žáků je 23 chlapců – to je 31 % z celkového počtu dotazovaných hochů. 25 (19,7 %) žáků přiznává, že jsou situace, kdy je rozvod nevyhnutelný, a proto uvažují, že by se v budoucnu rozvést mohli. 14 respondentů (11 %) se vyjádřilo tak, že se rozvést nemohou, jelikož se nikdy neožení/nevdají. Jen 6 (4,7 %) respondentů zvolilo variantu „Ano, rozvod je v dnešní době zcela běžný a normální.“ 1 žák se k otázce nevyjádřil.

8.6 Ověřování předpokladů

Předpoklad č. 1 se vztahuje k otázkám (3, 4, 5, 6, 19)

75 % respondentů žije v domácnosti s rodiči a alespoň s jedním sourozencem, ke kterému má kladný citový vztah. Čas strávený s rodiči je sporadický. 70 % dětí tráví aktivně alespoň s jedním z rodičů denně maximálně 1 hodinu.

Ve společné domácnosti s rodiči a alespoň s jedním sourozencem žije pouze 62,2 % dotazovaných, což je méně, než jsem předpokládala. Téměř většina respondentů se vyjádřila, že má se svými sourozenci velmi dobrý vztah (45,5 %) nebo normální vztah (51,4 %). Obě tyto varianty pokládám za formu kladného sourozeneckého vztahu, proto se předpokládaných 75 % navýšilo na 96,9 %.

Ovšem druhá část předpokladu byla zcela mylná. Pouze 11,8 % dotazovaných dětí tráví s rodiči denně maximálně 1 hodinu. 33,9 % tráví s rodiči průměrně 1 – 2 hodiny. Nemalým procentem žáků byly zastoupeny i možnosti 3 – 4 hodiny a 4 a více hodin denně, což vyvrací domněnku, že se rodiče svým dětem nevěnují a mají na ně stále méně času pro své pracovní vytížení.

Předpoklad č. 2 se vztahuje k otázkám (7, 17, 18)

70 % rodin uplatňuje tradiční rozdělení rolí. O technických záležitostech (např. oprava auta) rozhoduje otec a na domácích pracích se nejvíce podílí matka. Ta také ve většině rodin rozhoduje o tom, kam se pojedete na dovolenou.

Potvrdila se jistá tendence k tradičnímu rozdělení rolí v domácnosti, avšak ne tak vyhraněná, jak bylo předpokládáno. Matka se podílí nejčastěji na domácích pracích pouze ve 49,6 %. Velmi často v rodinách respondentů funguje rovnoměrné rozdělení prací mezi všechny členy. O dovolené také rozhoduje ve 47,9 % celá rodina. Matka má v této záležitosti hlavní slovo pouze v 15,6 %, což nijak výrazně nepřevyšuje procentuální část rodin, kde rozhoduje o místu dovolené otec. Tradiční představa, že technické záležitosti řeší v rodině muži, se naopak potvrdila 100%. Auto se v případě poruchy odváží do specializovaného servisu (37,4 %), nebo se do opravy pustí sám tatínek (30,4 %). Ani v jedné z odpovědí matka nefigurovala.

Předpoklad č. 3 se vztahuje k otázkám (8, 9, 10, 11)

Pro 75 % respondentů je rodina bezpečným domovem a zdrojem kladných citových vztahů. Matce většina dětí připisuje především kladné atributy např. hezká, milá, obětavá, pracovitá a hodná, proto je také osobou, které se 80 % dětí nejčastěji svěřuje. Otce vnímají jako rozumného, rozhodného, prací zaneprázdněného. 30 % žáků mu připisuje ale také negativní charakteristiky.

Pro všechny respondenty představuje rodina zdroj kladných citových vztahů. Přímou domov jmenovalo 11 ze 126 respondentů (8,7 %). Maminku skutečně většina dětí (95,2 %) vidí jako hodnou, milou, pracovitou apod. Svěřuje se jí 35 %, což je větší procentuální část než ta část dětí, která se svěřuje zpravidla pouze otci (7,4 %). Oběma rodičům se svěřuje 29 %. Otec je dětmi vnímán také jako hodný, milý a pracovitý. Nepotvrdil se předpoklad 30% zastoupení negativních charakteristik. Směrem k otci jich směřovalo pouze (13,5 %). Mezi nejčastěji jmenovanými bylo: je přísný, nervní, naštvaný, neznám ho, rozhoduje a je líný.

Předpoklad č. 4 se vztahuje k otázkám (12, 13, 14, 15, 20, 21)

Ve více než polovině rodin existují daná pravidla, která však mají charakter příkazů a zákazů, nikoliv práv. Děti se nejčastěji obávají fyzických trestů, kterými je rodiče trestají – nejčastěji za špatný prospěch ve škole a neuspokojivé chování. Odměňovány jsou děti obvykle za dobrý prospěch, přičemž pro více než polovinu dětí odměnu představují peníze.

Dotazníky potvrdily, že dokonce v 59 % rodin pravidla existují, avšak skutečně mají podobu příkazů, zákazů a instrukcí, které mají děti poslušně plnit. O dodržování daných pravidel ostatními členy (rodiči) se nemluví. Pouze u 6 % rodin se objevila pravidla, která přispívají bezproblémovému fungování rodiny, a která jsou závazná pro všechny členy (např. držet při sobě, pomáhat jeden druhému, problémy řešit společně, důvěřovat si, oběd v 12.00 hodin, společné jídlo u jednoho stolu, po obědě si vždy popovídat).

Nepotvrdila se obava dětí z fyzických trestů, které se objevily pouze u 7 %. Nejhorší trest pro děti představuje domácí vězení (32,3 %) a zákaz hry na PC (23,6 %). Trestány jsou podle předpokladu nejčastěji za špatné známky, poznámky

a zlobení (62,2 %), chváleny jsou zpravidla za dobrý prospěch ve škole (68 %). Nejčastěji jmenovanou formou odměny byly opravdu peníze (22,7 %), zároveň byla také hojně uváděna pochvala.

Předpoklad č. 5 se vztahuje k otázkám (22, 27)

V rodině se oslabují zvyky a tradice. 10 % dětí neslaví své narozeniny a více než polovina je neslaví s prarodiči. 40 % respondentů nezažívá tradiční Vánoce. Nejčastěji uvedeným vánočním rituálem budou dárky.

Tato hypotéza se mi obtížně vyhodnocovala díky nevhodnému zadání otevřených otázek. Pro další průzkum bych doporučovala otázky s vybranými možnostmi. Téměř většina dětí narozeniny slaví ve společnosti svých rodičů, prarodičů i dalších příbuzných (teta, strýc, sestřenice, bratřenci). 27,5 % dotazovaných uvedlo účast také svých kamarádů. Pouze 2 žáci uvedli, že své narozeniny neslaví (1,6 %).

Naštěstí se nepotvrdila předpokládaná procentuální část rodin, která neslaví tradiční Vánoce. Pouze 1 respondent udal, že jeho rodina Vánoce nedodržuje. (Pozn.: Nabízí se možnost, že se jednalo o dítě jiné národnosti nebo náboženství.) 7 dalších odpovědělo, že nedodržují žádné zvyky a tradice. Z toho vyplývá, že tradiční Vánoce neslaví z vybraného vzorku rodin pouze 6,5 %. Dárky byly jmenovány ve výčtu tradic a zvyků často – celkem 50krát (46 %), ale téměř o 20 respondentů více jmenovalo zdobení vánočního stromku a společnou tradiční štedrovečerní večeři.

Předpoklad č. 6 se vztahuje k otázkám (24, 25, 26, 36)

60 % dotazovaných se domnívá, že manželství je dobré uzavřít především kvůli dětem. Stejná část předpokládá, že příčinou rozpadu manželství je nejčastěji nevěra. Rozvodem podle 95 % respondentů děti trpí, zažívají strach, úzkost, stres, psychickou bolest, bezmocnost a celou škálu negativních pocitů. Rozvod 45 % dotazovaných ve svém budoucím životě vylučuje, manželství vnímá jako celoživotní závazek.

55,1 % ze 78 respondentů, kteří vypsali několik argumentů, proč je dobré uzavřít manželství, udalo „děti“. Předpokládané procentuální části se rovněž přiblížily výsledky otázky 25. „Nevěra“ byla považována za nejčastější důvod rozpadu

manželství u 45,3 % respondentů. Nejvíce však byly zastoupeny „hádky“, které jmenovalo 59 dotazovaných (50,4 %).

Předpoklad se naplnil i v otázce pocitů dětí, jejichž rodiče se rozvádějí. Žáci ze 124 variant pocitů 115krát jmenovali výše uvedené negativní pocity (90,55%). Pouze čtyři dotazovaní se domnívají, že se dětem vlivem rozvodu rodičů může ulevit, ba že dokonce mohou pocítit určitý druh radosti. Pět dotazovaných se soustředilo namísto pocitů na důsledky v chování dětí, které si prošly rozvodem svých rodičů.

Rozvod ve svém budoucím rodinném životě vylučuje 36,2 % respondentů. Z toho 25,2 % z důvodu, že skutečně vnímá manželství jako celoživotní závazek. 11 % rozvod vylučuje proto, že se nikdy nehodlá oženit/vdát.

Předpoklad č. 7 se vztahuje k otázkám (28, 29, 30, 31, 32)

70 % respondentů má ve svém okolí rodinu, která je pro ně vzorem, proto žáci nemají obavy z uzavření manželství a jen méně než 20 % dotazovaných neplánuje, že se ožení/vdá. Zároveň předpokládám, že jedinců odmítajících sňatek bude více ve skupině chlapců. Stávající rodina je pro respondenty vzorem většinou v přístupu rodičů k dětem. Změnit by chtěli především finanční podmínky rodiny a vztah rodičů (nerozvést se, nehádat se, mít se více rádi).

Výsledek otázky 28 mě překvapil. Předpokládala jsem, že ve svém okolí většina respondentů má nějakou rodinu, která pro ně představuje tzv. pomyslný ideál. Rodinu, kterou by chtěli ve svém budoucím životě založit, které by se chtěli podobat. Bohužel takový vzor udalo pouze 25,2 % respondentů.

Většina dotazovaných žáků skutečně svoji budoucnost vidí v soužití s manželem/manželkou v jedné domácnosti. Pouze 16,5 % nehodlá do manželství vstoupit. Nepotvrdilo se však, že chlapci mají k uzavření manželství větší odstup než dívky. 20,75 % z dotazovaných dívek uvedlo, že manželství ve své budoucnosti neplánuje, kdežto u chlapců tomu bylo pouze v 13,5 %.

Stávající rodina je pro největší část respondentů vzorem celkově v rodinných vztazích – „Mít se rádi a trávit spolu čas“ a také v počtu dětí. Ve změnách se mé předpoklady s výpověďmi respondentů shodovaly více, jelikož jejich budoucí rodina by

měla být nejčastěji jiná v bytových podmínkách a v tom, aby se rodiče méně hádali. Překvapující bylo, že 14,9 % z celkového vzorku dotazovaných vypovědělo, že by jejich rodina neměla být jiná v ničem.

Předpoklad č. 8 se vztahuje k otázce (33)

Téměř polovina respondentů udává jako nejvhodnější věk pro vstup do manželství u ženy 20 – 25 let. Druhá polovina dotazovaných se přiklání k věku v rozmezí 25 – 30 let. Domnívám se, že mladší věkovou kategorii budou volit převážně dívky. U věku muže budou voleny nejčastěji kategorie 25 – 30 let a věk nad 30 let. U dívek opět počítám s preferencí kategorie nižšího věku.

Předpoklad týkající se vhodného věku pro vstup do manželství se příliš s výpověďmi respondentů neshoduje. 20 – 25 let jako vhodný věk u ženy předpokládá více než polovina z dotazovaných (58,3 %). K věku 25 – 30 let se přiklání naopak méně žáků, než bylo předpokládáno (pouze 22,4 %). Neprokázala se ani úvaha, že budou dívky volit nižší věk. Zastoupení chlapců a dívek ve volbě věkové kategorie od 20 do 25 let bylo téměř shodné (cca 60 %).

U muže byl jako vhodný věk považován také 20 – 25 let (47,2 %). Předpokládaná kategorie 25 – 30 let byla žáky udávaná pouze v 32,3 % a věk nad 30 let uvedlo dokonce jen méně než 10 % respondentů (7,9 %). U věku muže se objevily rozdíly podle pohlaví. Dívky častěji upřednostňovaly věk 25 – 30 let (46,9 %), chlapci naopak častěji volili věk 20 – 25 let (61,5 %).

Předpoklad č. 9 se vztahuje k otázkám (34, 35)

60 % respondentů předpokládá, že bude mít v budoucnu 2 děti. 30 % z nich počítá pouze s jedním potomkem. Zároveň se většina žáků přiklání k variantě, že by žena měla porodit své první dítě do 30 let.

Dvě děti plánuje dokonce 68,5 % respondentů. Jednoho potomka by chtělo však pouze 14,2 %. Ve prospěch porodnosti mluví i procentuální zastoupení možnosti „více než 3 děti“, ke které se přiklonilo 16 z dotazovaných (12,6 %).

Předpokládaný věk, kdy by měla žena porodit své první dítě, se se získanými výsledky neslučuje. 50,4 % žáků se domnívá, že porod 1. dítěte by měla žena stihnout

do svých 25 let. Možnost věku do 30 let upřednostnilo pouze 28,3 %. Překvapila mě celkem četnost odpovědí, které se přikláněly k názoru, že na věku ženy nezáleží (13,4 %).

8.7 Shrnutí výsledků praktické části

Dotazník o rodině a chování rodičů, který vyplňují děti je velmi subjektivním obrazem skutečnosti. Je možné, že žáci do některých odpovědí promítli svá přání a podleli iluzi, že taková jejich rodina skutečně je. To je i možný důvod, proč se některé získané výsledky neshodují, nebo dokonce vylučují s obecnými prognózami ve vývoji rodiny. Můj dotazník byl však nazván „Rodina mýma očima“ a cílem výzkumného orientačního šetření bylo získat informace vypovídající o nahlížení dnešních dětí na rodinu a zmapování jejich názorů na manželství, rozvod a výchovu ve stávající rodině. Nezjišťovala jsem tudíž skutečnou situaci dnešních rodin, ale to, jak svoji rodinu vnímají děti, které v ní žijí, proto jsou pro mě získané informace velmi cenné a vypovídající. Jediný problém spatřuji ve formulaci a typu některých otázek, které dotazník obsahoval. Největší problém představovaly nedokončené věty a nestrukturované otázky, které vyžadovaly volnou odpověď. Pro respondenty jejich zadání a formulace zřejmě nebyla jednoznačná nebo dostatečně srozumitelná, tudíž odpovědi byly velmi variabilní, neodpovídaly na totéž, a proto se mi také velmi obtížně vyhodnocovaly.

Výsledky, které jsem díky dotazníkovému šetření získala, bych v této podkapitole ráda diskutovala s několika obecnými trendy a výsledky průzkumů, které jsou publikovány v literatuře – Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. (FIALOVÁ; HAMPLOVÁ; KUČERA; VYMĚTALOVÁ, 2000)

V kapitole „Současná rodina“ jsem zmínila prognózy, které definoval již v roce 1993 O. Matoušek. Jednalo se např. o odkládání uzavření sňatku do pozdějšího věku, růst neformálních soužití a redukce počtu dětí. Informace získané z mého orientačního šetření tyto trendy úplně nepotvrzují, ale shodují se s výsledky výzkumů (Rodina 94, Rodina 96), které provedl Sociologický ústav Akademie věd České republiky v letech 1994 a 1996. Tyto výzkumy zacílené na mladou generaci potvrdily, že pro většinu mladých lidí zůstává úspěšné manželství a harmonická rodina základem životního

uspokojení, středem jejich životní dráhy a nenahraditelným emocionálním zázemím. Rodina i děti se v české společnosti řadí až na vrchol hodnotového žebříčku. Ze závěrů šetření „Rodina 94“ i šetření „Rodina mýma očima“ plyne, že rodina pro člověka znamená jednu z nejdůležitějších věcí na světě.

Většina respondentů (78 %) v rámci orientačního šetření „Rodina mýma očima“ chce v budoucnu vstoupit do manželství a žít ve společné domácnosti se svým manželem/manželkou (76,4 %). K variantě spolužití s druhem/družkou se přiklonilo pouze 9,5 %. Počty faktických manželství se tudíž nezvyšují do takové míry, aby se mohlo hovořit o tom, že v budoucnu ve společnosti nahradí manželství legitimní.

Jako vhodný věk pro vstup do manželství pokládá největší procentuální část respondentů věk 20 – 25 let a počítá alespoň se dvěma dětmi. Dvoudětný model rodiny tak nadále přetrvává v České republice jako nejvýraznější typ rodinného a reprodukčního chování.

Co se týče rozvodovosti, výsledky dotazníku ukázaly, že 77,2 % dětí žije v domácnosti s oběma svými rodiči. Mají tudíž představu o fungování úplné rodiny a rozdělení rolí v rodině. Orientují se v problematice vztahu manželů a mají zkušenost v řešení domácích konfliktů. Bohužel téměř 1/4 respondentů (22,8 %) má rodiče rozvedené nebo takové, kteří spolu nežijí.

V kapitole „Dítě a rozvod“ jsou popisovány nejčastější příčiny rozvodů. Podle statistik jsou jimi zpravidla obecné důvody, které vypovídají o rozdílnosti povah a zájmů partnerů. Příčinu specifickou představuje hlavně nevěra. Zde se výsledky mnou provedené orientační sondy a národních statistik shodují. Dotazovaní zejména jmenovali konkrétní důvody, především hádky a také právě mimomanželský intimní vztah.

Dalším velmi diskutovaným tématem předložené práce byla výchova a podíl rodičů na péči o děti a domácnost. V příloze č. 4 je uveden graf, který znázorňuje čas, který otec a matka průměrně věnují svým potomkům a jakou dobu denně stráví domácími pracemi. Pracující žena pečuje o děti cca 3,3 hodin/denně, stejně pracovně vytížený muž je v péči o potomky zapojen podle statistik méně (1,9 hodin denně). Žena je také více zapojena v činnostech týkajících se domácnosti a jejího fungování.

Domácími pracemi stráví denně 2,9 hodin, muž se těmito činnostmi zabývá pouze 1,6 hodin. Výsledky dotazníků potvrdily, že žena – matka je stále nejvíce vytíženým členem rodiny.

Výpovědi respondentů také zpochybňují tezi, že jsou ohroženy tradice a rodinné rituály. Vyvrátily obavu, že Vánoce jsou spíš komerčním svátkem než dnem sblížení a pospolitosti celé rodiny. Dokonce mnoho dotazovaných jmenovalo řadu staročeských tradic a rituálů, které jejich rodina na Štědrý den dodržuje.

Výsledky orientační sondy vyplynuly pro situaci současné rodiny příznivě. Většina rodičů je podle nich schopna zajistit svým dětem bezpečný domov, poskytnout kvalitní vzory k nápodobě a uspokojit základní potřeby dítěte. Pro téměř většinu respondentů rodina představuje jednu z nejdůležitějších hodnot v jejich životě, proto si přejí založit v budoucnosti stejně fungující rodinu.

8.8 Navrhovaná doporučení

Pro další zkoumání by bylo jistě zajímavé připravit dotazníky nejen pro děti, ale i jejich rodiče. Předpokládám však, že tato varianta by přinesla také velmi subjektivní výsledky, a že obraz rodiny z pohledu dětí by se velmi lišil od vnímání téže situace očima rodičů.

K získání více objektivních výsledků, které by zmapovaly skutečnou situaci současné české rodiny, doporučuji využít spojení více zjišťovacích metod. Přínosné by mohlo být srovnání výpovědí a informací získaných rozhovorem, dotazníkem a vyhodnocením některých projektivních technik (volné psaní, kresba, produkt lidské činnosti apod.). Jako jednu z možných doplňujících variant pokládám zařazení výchovně-vzdělávacího semináře (viz kapitola 8.8.1).

8.8.1 Plánované aktivity pro výchovně-vzdělávací seminář

Uvědomuji si, že každá metoda má své výhody i nevýhody, proto je v zájmu objektivity a validity vhodné jednotlivé metody kombinovat a moci jejich výsledky vzájemně porovnat a ověřit.

Pro mé účely by jistě bylo vhodné spojení dotazníků s metodou rozhovoru. Jako další možnost vidím realizaci výchovně-vzdělávacího semináře. Seminář „Rodina mýma očima“ jsem rozplánovala cca na 90 minut. (Jednotlivé aktivity lze využít také samostatně v rámci třídnické hodiny či výuky rodinné výchovy. Po skončení je každou činnost nutné s žáky reflektovat.)

Využila jsem metody programu Čtením a psáním ke kritickému myšlení (RWCT), učebnice a metodické příručky k výuce občanské, rodinné a dramatické výchovy, znalosti z psychologie a pedagogiky a mimo jiné také vlastní nápady.

Bohužel jsem neměla příležitost a časové možnosti seminář s žáky realizovat. Cílem směřovaným do mé budoucí pedagogické praxe je proto jeho uskutečnění a zhodnocení efektivnosti daných metod.

<u>TÉMA:</u>	„Rodina mýma očima“
<u>ZAMĚŘENÍ:</u>	Rodinná výchova
<u>VĚKOVÁ SKUPINA:</u>	Žáci 2. stupně ZŠ (6. – 7. třída)

ROZSAH: 90 minut

CÍL: Žák chápe rodinu jako významnou životní hodnotu, její důležitost je schopen podložit argumenty.

Dílčí cíle:

- Žák je schopen uspořádat hodnoty podle důležitosti.
- Žák jmenuje argumenty, které dokazují důležitost rodiny.
- Žák diskutuje o tom, co rodině prospívá a co jí naopak škodí.
- Žák nakreslí postavy členů rodiny v podobě zvířat a svůj výkres se pokusí analyzovat.
- Žák dokáže nahlížet na problém v rodině z více úhlů, vidí variabilnost řešení.
- Žák popisuje správná výchovná řešení modelových situací.

Rozvíjené kompetence:

- Komunikativní
- K řešení problémů
- Personální a sociální

Využívané metody:

- Škálování
- Diskuse
- Dětská kresba „Zvířecí rodina“
- Dramatizace

Aktivita:

❖ 1.)

Název aktivity:

Hodnotová orientace

Cíl:

Žák seřadí hodnoty na škále 1 – 10 podle vlastní preference. Od té nejdůležitější (č. 1) po nejméně podstatnou (č. 10).

Pomůcky:

Škála hodnot (předloha viz. příloha č. 7)

Učitel:

Rozdá předtištěnou škálu hodnot.

Žák:

Dostane papír s deseti hodnotami a škálou 1 – 10. Jeho úkolem je vyznačit důležitost konkrétní hodnoty pro vlastní osobu na dané ose. (*Pozn.: Každá hodnota přísluší právě jednomu pořadovému číslu na škále.*)

- a) MOC, VLIV, ÚSPĚCH
- b) OBLÍBENOST MEZI KAMARÁDY A SPOLUŽÁKY
- c) DOBRÉ ZNÁMKY (KARIÉRA)
- d) MÍR – SVĚT BEZ VÁLEK
- e) ŠŤASTNÁ A SPOKOJENÁ RODINA
- f) PENÍZE
- g) ZDRAVÍ
- h) PŘÁTELSTVÍ – PRAVÝ PŘÍTEL
- i) LÁSKA
- j) VĚCI A ZNAČKOVÉ OBLEČENÍ

❖ 2.)**Název aktivity:**

Komunikativní kruh

Cíl:

Žák je schopen hovořit na téma rodina a shrnout její význam pro život člověka.

Pomůcky:

Nastříhaná písmena, která dohromady tvoří slovo R O D I N A.

Učitel:

Učitel rozhází písmena na koberci. Vyzve žáky, aby si sedli do kruhu a pokusili se z písmen před sebou složit slovo.

Žák:

Složí z písmen slovo "RODINA" a odpovídá na otázky:

„Co pro tebe znamená šťastná rodina?“

„Překvapila tě něčí odpověď, názor? Chceš na někoho reagovat?“

Po té konfrontuje své odpovědi se svojí hodnotovou orientací dle vytvořené škály a opět odpovídá na učitelem kladené otázky:

„Co máte na prvním a posledním místě ve vašem žebříčku hodnot a proč?“

„Na jaké pozici máte rodinu?“ „Posunuli byste po skončení proběhlé diskuse nějakou hodnotu na jinou příčku?“ „Pokud ano, co vás k tomu vedlo?“

❖ 3.)

Název aktivity:

Rodinný balón (přepřacováno z publikace *Výchova ke zdravému životnímu stylu*)

Cíl:

Žák argumentuje, co rodinu činí šťastnou a co naopak nešťastnou.

Pomůcky:

Obrys létajícího balónu na archu balicího papíru (viz. příloha č. 8).

Učitel:

Zadá instrukci: „Představte si, že vaše rodina je tento létající balón. Zkuste přemýšlet o tom, co rodinu činí šťastnou? Co ji povznáší a dělá jí radost? Tyto aspekty budeme zapisovat do prostoru balónu. Do pytlů, které jsou zavěšeny na koši balónu, budeme naopak vpisovat věci, které rodinu táhnou k zemi, takové situace a projevy, které ničí harmonickou rodinnou atmosféru a působí členům rodiny bolest, smutek a zklamání.“

Žák:

Projevuje svůj názor, argumentuje a účastní se diskuse. Zapisuje fakta, na kterých se ve skupině shodla většina.

❖ 4.)

Název aktivity:

Začarovaná rodina

Cíl:

Žák nakreslí obrázek postav členů své rodiny v podobě zvířat. Je schopný vysvětlit, proč vybralo pro danou postavu právě onoho živočicha.

Pomůcky:

Čisté papíry A4 a pastelky.

Učitel:

Zadá instrukci: „Představte si, že do vaší rodiny přišel kouzelník a začaroval vás ve zvířátka. Zkusíš svoji začarovanou rodinu nakreslit?“ Cca po deseti minutách učitel ukončí výtvarnou činnost žáků a vyzve děti, aby svoji rodinu v několika větách

ostatním představily a pokusily se říct, proč pro dané členy zvolily právě to a ne jiné zvíře. Zda v tom vidí nějakou souvislost?

Žák:

Kreslí svoji rodinu zakletou ve zvířata. Svoji rodinu na obrázku představuje ostatním.

❖ 5.)

Název aktivity:

Nešťastné obrázky

Cíl:

Žák je schopen popsat situaci na obrázku. Dokáže nahlížet na problém z více úhlů a diskutovat se spolužáky o jeho možných řešeních.

Pomůcky:

Obrázky nastíněných problémových situací (viz. příloha č. 9)

Učitel:

Postupně žákům ukazuje obrázky, na nichž je znázorněná určitá problémová situace:

- Dívka přijde pozdě domů, už je tma, porušila slib.
- Chlapec přináší domů ze školy pětku.
- 2 kamarádi rozbili sousedům okno.
- Hoch přinese domů poznámku: „Posmívá se postižené spolužačce!“
(je na vozíku)
- Dívka se vrátí domů ze školy v potrhaných umazaných šatech a bez aktovky.

Vyzve děti, aby situaci na obrázku nejprve popsaly. „*Co je na obrázku? Co se asi stalo?*“ Po té se jich zeptá, jak by rodiče podle nich takový problém řešili? (Prozatím nebere ohled na to, jaká reakce je správná a adekvátní. Neopravuje děti v jejich návrzích na řešení.)

Žák:

Popisuje situaci na obrázku a jmenuje způsob, jakým by asi takový problém řešili rodiče. Svůj názor zdůvodňuje.

❖ 6.)

Název aktivity:

Jak je to správně?

Cíl:

Žák zdramatizuje ve skupině s dalšími spolužáky některou ze situací z obrázku. Je schopen problém a jeho řešení reflektovat a přinášet do diskuse argumenty, proč se domnívá, že je toto řešení výchovně správné.

Pomůcky:

(žádné)

Učitel:

Rozdělí žáky do skupin (podle počtu modelových situací, nejméně však po 3 žácích).

Žák:

Každá skupina si vylosuje jeden obrázek s nastíněným problémem. Žáci si v rámci své skupiny rozdělí role a po krátké domluvě na vhodném řešení situace problém rozehrájí.

Po dramatizaci odpovídají skupiny na otázky učitele:

„Domníváte se, že by se vaši rodiče k problému stavěli stejně? A proč?“

„Jaká reakce ze strany dospělých by naopak v takové situaci nebyla vhodná?“

❖ 7.)

Název aktivity:

Tajemství

Cíl:

Žák formuluje přání, co by chtěl na své nynější rodině změnit.

Pomůcky:

Malé lístečky papíru, schránka na vzkazy

Učitel:

Zadává aktivitu: *„Představte si, že máte možnost změnit jednu věc, která se vám na vaší rodině nelíbí. Napiš ji na lísteček a vhod' do kouzelné schránky.“* (anonymně)

Žák:

Hovoří o tématech, která se objevila na lístečcích. Pokouší se ostatním poradit, co by se dalo dělat, aby se jejich přání splnilo a aby se situace v rodině v tomto ohledu zlepšila.

Pokud se všechny výše uvedené aktivity využijí v rámci jednoho bloku, je nutné provést závěrečnou reflexi, ve které se sumarizují bezprostřední zážitky, pocity, získané poznatky a jejich využití pro reálný život.

Navrhované otázky pro závěrečnou reflexi:

- „Vyjádři jedním slovem (pohybem), jak se teď cítíš.“
- „Jaká aktivita tě zaujala a proč?“
- „Bylo ti něco z realizovaných činností nepříjemné? Co a proč?“
- „Co ses dozvěděl/a nového? Změnily se některé z tvých postojů a názorů?“
- „Jaký měl podle tebe význam tento seminář?“

9 Závěr

V průběhu bakalářského úkolu jsem se zabývala rodinnou problematikou. Cílem bylo získat informace, které vypovídají o tom, jak současnou rodinu, její fungování a výchovu ve své rodině vnímají děti.

Studovala jsem odbornou literaturu, kde jsem se zaměřila především na trendy v situaci současných rodin s přihlédnutím k historickým souvislostem. Zabývala jsem se charakteristikou fungující rodiny, výchovou a jejím vlivem na vytváření osobnosti dítěte. Utvrdila jsem se v názoru, že funkční rodina je pro dítě nezastupitelnou sociální skupinou, která uspokojuje potřeby dítěte, a tím umožňuje jeho optimální vývoj. Zjistila jsem, že situace v rodině ovlivňuje postoje, názory, chování, ale i charakterové vlastnosti a hodnotovou preferenci jedince. Rodiče představují základní vzory a modely k nápodobě a fungování stávající rodiny determinuje obecnou představu o principech rodinného života. Původní rodina, její podoba a vztahy se vždy určitým způsobem promítají do rodiny, kterou jedinec založí v dospělosti.

Připravila jsem a realizovala výzkumné orientační šetření. Analyzovala jsem získaná data, díky nimž jsem dospěla k závěrům, že fungující rodina je a stále bude jednou z hlavních priorit v životě člověka. Přestože je statisticky doložena zvyšující se rozvodovost, klesající porodnost a tendence k neformálním soužitím, mladá generace má své ideály a nevzdává se tradičních hodnot, mezi které uzavření manželství a společná výchova dětí bezesporu patří. Výsledky prokázaly, že většina respondentů skutečně plánuje vstoupit do manželství, žít po boku manžela/manželky v jedné domácnosti a založit s tímto celoživotním partnerem bezpečný domov pro své děti.

Situace rodiny v žádném případě není natolik kritická, aby se mohlo hovořit o jejím úpadku. Je však nutné, aby rodiče a také škola generaci dětí a dospívajících v uzavírání manželství podporovala, zdůrazňovala jeho smysl a hodnotu, kterou pro naši společnost představuje.

Jednou z významných funkcí rodiny a školy je funkce výchovně-vzdělávací. Je nutné, aby rodiče dětí spolupracovali s pedagogickými pracovníky, jelikož výchova je efektivní pouze tehdy, splňuje -li určité didaktické zásady, mezi které mimo jiné patří jednotnost výchovného působení.

Učitelé a vychovatelé by se proto měli o rodinu, rodinné zázemí a rodinné podmínky svých žáků zajímat. Samozřejmě si uvědomují, že jejich zájem musí být velice taktní, aby nenarušoval soukromí rodin. Možnosti proto skýtá výchova k manželství a rodičovství, která má prostředky žáky v dané problematice pozitivně ovlivňovat, a která by měla být systematicky začleněna do obsahu učiva nejen základního vzdělávání.

10 Seznam použitých informačních zdrojů

10.1 Odborné zdroje a literatura

1. DINKMAYER, D.; MCKAY G. *Efektivní výchova krok za krokem*. Praha : Portál, 1996. s. 143. ISBN 978-80-7367-445-8.
2. DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1986. s. 81.
3. ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Příbram : ISV, 1996. s. 302. ISBN 80-85866-15-3.
4. FIALOVÁ, L.; HAMPLOVÁ, D.; KUČERA, M.; VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000. s.163. ISBN 80-85850-87-7.
5. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha : Lidové noviny, 2006. s. 229. ISBN 80-7106-396-7.
6. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada Publishing, 2007. s. 280. ISBN 978-80-247-1168-3.
7. HINTNAUS, L. *Člověk a rodina ; Smysl a funkce rodiny*. České Budějovice : JU ZF České Budějovice, 1998. s. 79. ISBN 80-7040-315-2.
8. JANIŠ, K.; SVATOŠ, T. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. s. 101. ISBN 80-7041-842-7.
9. JANOŠKOVÁ, D.; ONDRÁČKOVÁ, M.; ČÁBALOVÁ, D. *Občanská výchova 9 Rodinná výchova 9 příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň : Nakladatelství Fraus, 2007. s. 334. ISBN 978-80-7238-529-4.
10. KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina Problémy-konstanty-proměny-naděje*. Praha : PRINT Production s.r.o., 1996. s. 71.
11. KRAUS, J. *Nový akademický slovník cizích slov A – Ž*. Praha : Academia, 2007. s. 879. ISBN 978-80-200-1351-4.
12. LANGMEIER, J.; MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1968. s. 383.
13. MARÁDOVÁ, E. *Výchova ke zdravému životnímu stylu (metodické náměty pro učitele rodinné výchovy)*. Plzeň : Pedagogické centrum Plzeň, 1997. s. 32. ISBN 80-7020-008-1.
14. MARÁDOVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha : Portál, 1998. s. 117. ISBN 80-7178-229-7.

15. MAŘÍKOVÁ, H.; VOHLÍDALOVÁ, M. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání generových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha : Sociologický ústav, 2007. s. 103. ISBN 978-80-7330-135-4.
16. MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Praha: MAXDORF, nakladatelství odborné literatury, 2000. s. 285. ISBN 80-85912-29-5.
17. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha : Portál, 2007. s. 108. ISBN 978-80-7367-272-0.
18. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. s. 124. ISBN 80-901424-7-8.
19. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno : Nakladatelství Blok, 1990. s. 184. ISBN 80-7029-018-8.
20. PELCÁK, S. *Rituály, hra a zdravý vývoj dítěte*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7041-760-9.
21. PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007. s. 175. ISBN 978-80-246-1265-2.
22. PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha : Grada Publishing, 2001. s. 83. ISBN 80-247-9063-7.
23. PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009. s. 395. ISBN 978-80-7367-647-6.
24. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno : PAIDO, 1998. s. 268. ISBN 80-85931-48-6.
25. ŘÍČAN, P. *Psychologie; Příručka pro studenty*. Praha : Portál, 2008. s. 296. ISBN 978-80-7367-406-9.
26. SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha : Nakladatelství PRÁH, 1994. s. 354. ISBN 80-901325-0-2.
27. SILLAMY, N. *Psychologický slovník*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 246. ISBN 80-244-0249-1.
28. ŠULOVÁ, L. *Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?* Praha : Grada, 1995. s. 112. ISBN 80-7169-218-2.
29. TOMKOVÁ, A. *Program čtením a psaním ke kritickému myšlení v primární škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 1997. s. 97. ISBN 978-80-7290-315-3.
30. VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha : Karolinum, 2005. s. 356. ISBN 80-246-0841-3.

31. VÝROST, J; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Havlíčkův Brod : Grada, 2008. s. 404. ISBN 978-80-247-1428-8.

10.2 Internetové zdroje

32. Demografie. [online databáze]: Demografické informace, analýzy a komentáře; Porodnost, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na Internetu: <http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele>
33. Český statistický úřad. [online databáze]: Rozvodovost, aktualizace 15. 1. 2010 [cit. 2010-03-28]. Dostupné na Internetu: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.
34. Omalovánky. [Internet]: Omalovánky k vytisknutí, [cit. 2010-04-14]. Dostupné na Internetu: <www.kubesova.cz/omalovanky_k_vytisknuti>
35. Portál pro sociální oblast Prahy. [Internet]: Rodina, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na Internetu: <<http://socialnipece.praha.eu/jnp/cz/rodina/index.html>>.
36. Ústav pro informace ve vzdělávání. [online databáze]: Statistické údaje o školství v ČR, aktualizace 14. 1. 2010 [cit. 2010-03-27]. Dostupné na Internetu: <http://app.edu.cz/portal/page?_pageid=33,273922&_dad=portal&_schema=PO RTAL&cid=177&instance_id=146308>.
37. Ústav pro informace ve zdravotnictví. [online databáze]: Statistický ukazatel, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na internetu <<http://www.uzis.cz/cz/dps/index.html>>.

11 Seznam příloh

Příloha č. 1: Míra plodnosti vzhledem k věku ženy */graf/* (viz. text – str. 21)

Příloha č. 2: Natalita v letech 1990 – 2003 */tabulka/* (viz. text – str. 21)

Příloha č. 3: Maslowův model přirozených lidských potřeb */obrázek/*
(viz. text – str. 28)

Příloha č. 4: Čas, který rodiče tráví prací, péčí o děti a domácími pracemi */graf/*
(viz. text – str. 41)

Příloha č. 5: Co kdo s dětmi dělá? Jaké činnosti s dětmi dělají matky a jaké otcové?
/graf/ (viz. text – str. 42)

Příloha č. 6: Ukázka vyplněných dotazníků (viz. text – str. 56)

Příloha č. 7: Hodnotová orientace */pracovní list/* (viz. text – str. 93)

Příloha č. 8: Rodinný balón */obrázek/* (viz. text – str. 95)

Příloha č. 9: Obrázky situací k rozboru a dramatizaci */obrázek/* (viz. text – str. 96)

11.1 Přílohy

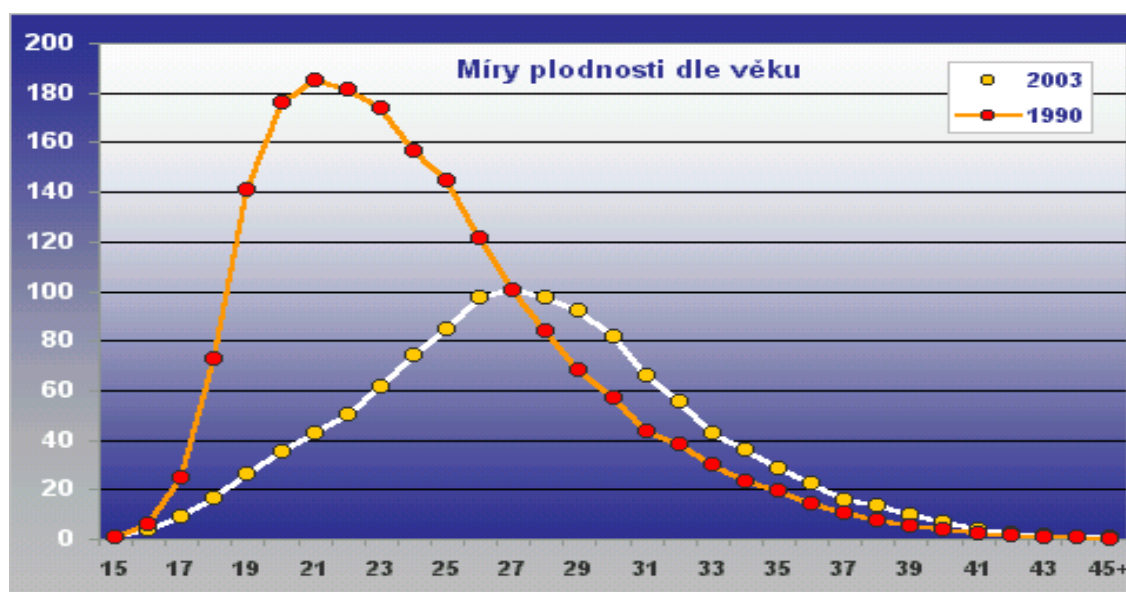
Příloha č. 1: Míra plodnosti vzhledem k věku ženy⁷⁰

Obecná míra plodnosti (f)

Poměr živě narozených dětí na 1 000 žen v reprodukčním věku.

Míra plodnosti dle věku (fx)

Poměr počtu živě narozených dětí ženám ve věku x (*resp. v dané pěti či desetileté věkové skupině*) ke střednímu stavu žen ve věku x (*věkové skupině*). Studuje se změna plodnosti v závislosti na věku matek.

Graf ukazuje znatelný posun realizované plodnosti do vyšších věkových skupin a celkové snížení úrovně plodnosti.

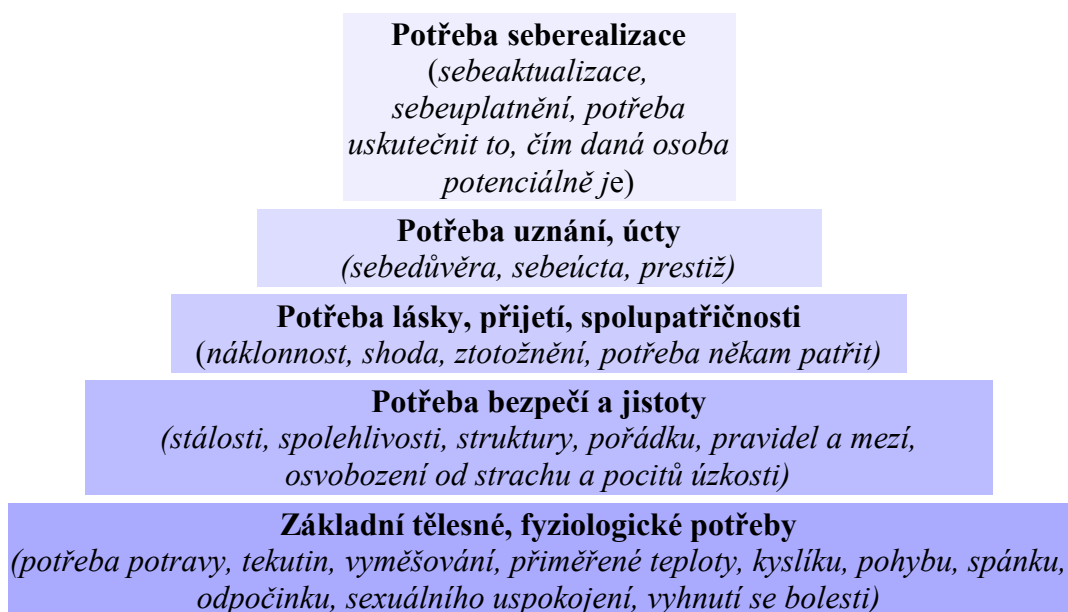
Počet živě narozených klesnul od roku 1990 – 1996 o více než jednu čtvrtinu (z 130,5 tis. v roce 1990 na 90,5 tis. v roce 1996).

⁷⁰ Demografie. [online databáze]: Demografické informace, analýzy a komentáře; Porodnost, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na Internetu: <http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele=>

Příloha č. 2: Natalita v letech 1990 – 2003⁷¹

	90	96	99	00	01	02	03
Narození celkem	131094	90763	89774	91169	90978	93047	93957
Narození živě	130564	90446	89471	90910	90715	92786	93685
Hrubá míra porodnosti	12,6	8,8	8,7	8,8	8,9	9,1	9,2
Úhrnná plodnost	1,89	1,18	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18

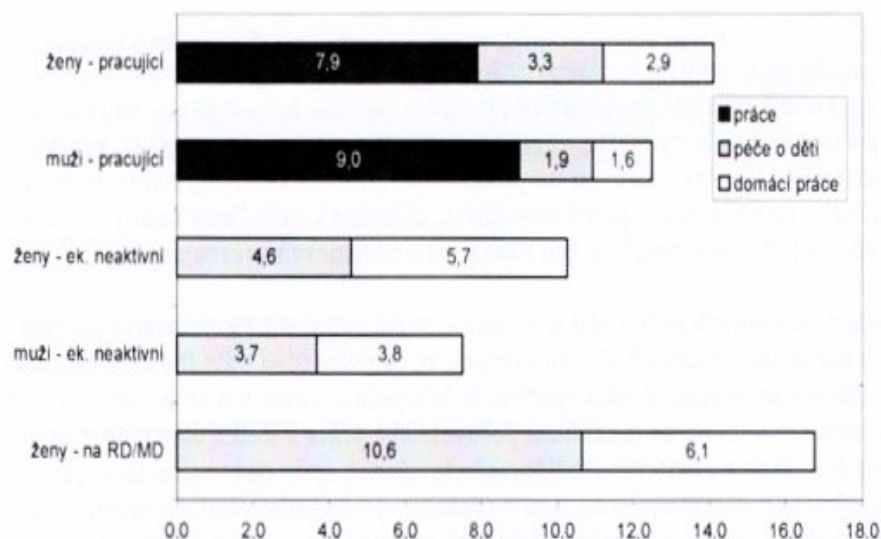
Příloha č. 3: Maslowův model přirozených lidských potřeb⁷²

⁷¹ Demografie. [online databáze]: Demografické informace, analýzy a komentáře; Porodnost, [cit. 2010-04-01]. Dostupné na Internetu: <http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele=>>

⁷² Upraveno: Otevřená encyklopedie - Wikipedie. [Online databáze]: Maslowova pyramida, [cit. 2010-04-28]. Dostupné na Internetu: <[>](http://cs.wikipedia.org/wiki/Maslowova_pyramida)>

Graf 2. Čas, který rodiče tráví prací, péčí o děti a domácími pracemi – úplné rodiny
(údaje v h/den)

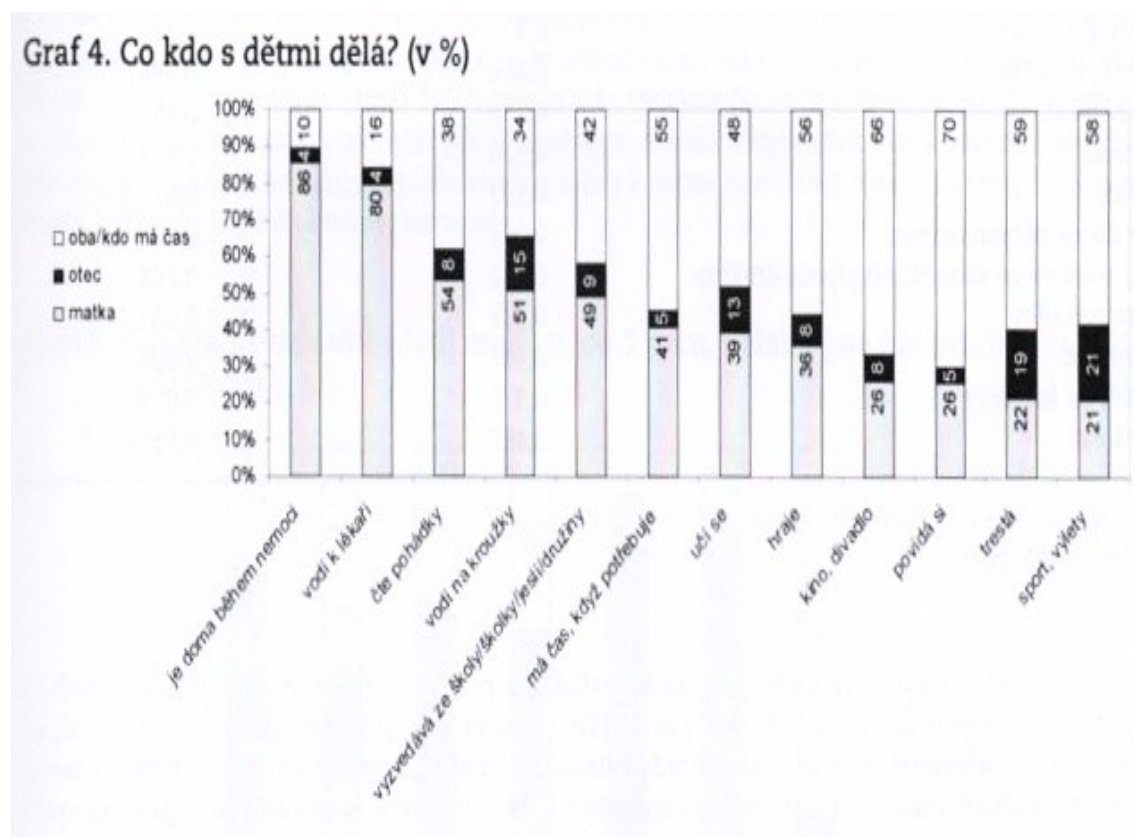

Poznámka: Z důvodu nízkého počtu mužů žijících v úplné rodině, kteří jsou na rodičovské „dovolené“ (N=8), byla tato kategorie z grafu vypuštěna.

Zdroj: Rodiče 2005.

⁷³ MAŘÍKOVÁ, H. ; VOHLÍDALOVÁ, M. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání generových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha : Sociologický ústav, 2007. s. 36. ISBN 978-80-7330-135-4

Příloha č. 5: Co kdo s dětmi dělá? Jaké činnosti s dětmi dělají matky a jaké otcové?⁷⁴

⁷⁴ MAŘÍKOVÁ, H. ; VOHLÍDALOVÁ, M. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání generových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Praha : Sociologický ústav, 2007. s. 39. ISBN 978-80-7330-135-4

Příloha č. 6: Ukázka vyplněných dotazníků⁷⁵

Dotazník: „RODINA MÝMA OČIMA“

Doplň: Pohlaví: žena Věk: 14 Škola a třída: 11. ZŠ Kácovská 11. třída

Zaškrtni vyhovující:

1. Žiji: Na vesnici / ve městě
2. Bydlím: V bytě/ rodinném domě/ jinde.....(kde?)
3. Naše rodina má..... členů (napiš číslici)
4. V jedné domácnosti žiji:

a) s oběma rodiči	e) s oběma rodiči, sourozenci a prarodiči
b) s oběma rodiči (a sourozenci)	d) s oběma rodiči a prarodiči
c) pouze s matkou	e) s matkou a prarodiči
d) pouze s otcem	f) jiná varianta.....
5. Nemám/mám sourozence (napiš číslici)
6. Se sourozenci mám:

a) velmi dobrý vztah, mám je rád	c) problematický vztah, hádáme se
b) normální vztah	d) žádný vztah, nemám je rád
7. Na domácích pracích v rodině se nejvíce podílí:

a) matka	b) otec	c) oba rodiče stejně
d) hlavně já a sourozenci	e) celá rodina – máme rozdělené úkoly	

Nedokončené věty (dopiš, co tě bezprostředně napadá)

8. Rodina pro mě znamená rodinu, která
9. Moje maminka je dobrá, milá, krásná
10. Můj tatínek je dobrý, milý
11. Když mám problém svěřím se matce, otci
12. Nejčastěji mě rodiče trestají, protože nechci dělat domácí práce
13. Nejhorším trestem je pro mě buď
14. Nejvíce mě rodiče chválí za dobré známky, že se učím
15. Odměnou je/jsou pro mě nové oblečení, peníze
16. O víkendu nejčastěji spím, chodím ven
17. Když se nám porouchá auto tak.....
18. O tom, kam pojedeme na dovolenou rozhoduje maminka

Zaškrtni vyhovující:

19. Kolik hodin v průměru denně strávíš aktivně alespoň s jedním z rodičů?
(hra, práce, učení, povídání si....)
a) max. 1 hodinu b) 1 – 2 hodiny c) 2 – 4 hodiny d) více než 4 hodiny
20. Máte doma rodinná pravidla? ANO / NE

Doplň:

21. Pokud rodinná pravidla ve vaší rodině fungují, napiš, která to jsou:
společné pravidlo, pravidlo, které jsem si vybral
22. Kdo se obvykle účastní rodinné oslavy tvých narozenin? rodina, přátelé

⁷⁵1. dotazník (s. 95 – 96) vyplnila žákyně plzeňské základní školy, 7. třída.

2. dotazník (s. 97 – 98) vyplnil žák domažlické základní školy, 6. třída.

23. Jaké aktivity dělají tví rodiče společně? *například: chůze, sport, občas se setkávají*

24. Napiš 1-5 argumentů, proč si myslíš, že je uzavření manželství důležité.

- PRO: + 1.) *společnost*
2.) *rodina*
3.) *láska*
4.) *úcta*
5.) *mluvit*

25. Co myslíš, že je nejčastější příčinou rozvodů? *nevěra, každý domnívá se*

26. Co podle tebe prožívají děti, jejichž rodiče se rozvádějí? *stres*

27. Napiš v bodech, jak tvoje rodina tráví Vánoce. Jaké zvyky dodržujete?

*rodina se schází, dělá se dorty, u nás zvykem je
vánoční oběd, děti dostávají peníze a
dárky a starší fyzické dary a peníze dědíčky*

Zaškrtni vyhovující:

28. Znáš ve svém okolí nějakou rodinu, která je pro tebe vzorem? ANO/NE

29. Plánuješ, že se jednou vdáš/oženíš? ANO/NE

Doplň:

30. V čem by měla být tvá budoucí rodina stejná?

o financích, domácnosti, pravidlech

32. V čem by se naopak měla tvoje budoucí rodina lišit?

stres, klidnější

Zaškrtni vyhovující:

33. Až budu dospělý/á chtěl/a bych žít:

- a) sama c) s manželem/s manželkou
b) s rodiči c) s druhem/s družkou (partnerství bez uzavření manželství)

34. Nejvhodnější věk pro vstup do manželství podle mě je:

- U žen: a) do 20 let U mužů: a) do 20 let
b) 20 - 25 let b) 20 - 25 let
c) 25 - 30 let c) 25 - 30 let
d) nad 30 let d) nad 30 let
e) neměla by se vdát nikdy e) neměl by se nikdy ženit

35. Plánuji, že budu mít:

- a) 1 dítě b) 2 děti c) 3 a více dětí d) nechci mít žádné děti

36. Žena by podle mého názoru měla porodit své první dítě:

- a) do 20 let b) do 25 let c) do 30 let d) na věku nezáleží

37. Uvažuješ o tom, že by ses někdy mohl/a v budoucnu rozvést?

- a) Ne, rozvod je nepřipustný. Manželství má být na celý život
b) Ne, nemůžu se rozvést, když se nikdy neožením/ nevdučím
c) Možná, ale nechtl/a bych rozvod zažít
d) Ano, jsou situace, kdy je rozvod nevyhnutelný
e) Ano, rozvod je v dnešní době zcela běžný a normální

Dotazník: „RODINA MÝMA OČIMA“

Doplň: Pohlaví: žena Věk: 11 Škola a třída: 2.Š. Mateř. Škola 282 6.1

Zaškrtni vyhovující:

1. Žiji: Na vesnici / ve městě
2. Bydlím: V bytě / rodinném domě jinde.....(kde?)
3. Naše rodina má..... členů (napiš číslici)
4. V jedné domácnosti žiji:
a) s oběma rodiči
☒ b) s oběma rodiči (a sourozenci)
c) pouze s matkou
d) pouze s otcem
e) s oběma rodiči, sourozenci a prarodiči
f) s oběma rodiči a prarodiči
g) s matkou a prarodiči
h) jiná varianta.....
5. Nemám/mám sourozence..... (napiš číslici)
6. Se sourozenci mám:
☒ a) velmi dobrý vztah, mám je rád
b) normální vztah
c) problematický vztah, hádáme se
d) žádný vztah, nemám je rád
7. Na domácích pracích v rodině se nejvíce podílí:
a) matka
b) otec
☒ c) oba rodiče stejně
d) hlavně já a sourozenci
e) celá rodina – máme rozdělené úkoly

Nedokončené věty (dopiš, co tě bezprostředně napadá)

8. Rodina pro mě znamená.....
9. Moje maminka je... hezká, milá, veselá
10. Můj tatínek je... hezký, silový
11. Když mám problém svěřím se... rodičům
12. Nejčastěji mě rodiče trestají, protože... dělám je na nervy
13. Nejhorším trestem je pro mě... já bych to takhle
14. Nejvíce mě rodiče chválí za... dobrou práci, vynášení
15. Odměnou je/jsou pro mě... ochota, umění, ročník, pořádek, dělení
16. O víkendu nejčastěji... jezdíme na výlety, k babičce
17. Když se nám porouchá auto... je to špatně
18. O tom, kam pojedeme na dovolenou rozhoduje... maminka a tatínek

Zaškrtni vyhovující:

19. Kolik hodin v průměru denně strávíš aktivně alespoň s jedním z rodičů?
(hra, práce, učení, povídání si....)
a) max. 1 hodinu ☒ b) 1 – 2 hodiny c) 2 – 4 hodiny d) více než 4 hodiny
20. Máte doma rodinná pravidla? ANO ☒ NE

Doplň:

21. Pokud rodinná pravidla ve vaší rodině fungují, napiš, která to jsou:

.....

22. Kdo se obvykle účastní rodinné oslavy tvých narozenin? rodiče, bratr, prarodiče, teta, strýc, sestřička, babička

23. Jaké aktivity děláji tví rodiče společně? *čtení, divadlo, hra, kulináře*

24. Napiš 1-5 argumentů, proč si myslíš, že je uzavření manželství důležité.

PRO: + 1.) *společný byt/stan*
2.) *modiny*
3.) *společné peníze*
4.)
5.)

25. Co myslíš, že je nejčastější příčinou rozvodů? *málo peněz, nevěra*

26. Co podle tebe prožívají děti, jejichž rodiče se rozvádějí? *smutek*

27. Napiš v bodech, jak tvoje rodina tráví Vánoce. Jaké zvyky dodržujete?

vaření, kupa, pečení, cukroví
st. stromek, návštěvy
adventní věnec, dobry

Zaškrtni vyhovující:

28. Znáš ve svém okolí nějakou rodinu, která je pro tebe vzorem? ANO ☒ NE

29. Plánuješ, že se jednou vdáš/oženíš? ☒ ANO ☐ NE

Doplň:

30. V čem by měla být tvá budoucí rodina stejná?

žádala by na svatbu, starali bychom se o děti stejně,
byli bychom šťastní na své děti

32. V čem by se naopak měla tvoje budoucí rodina lišit?

ne... mělo, moje rodina je naprosto ideální

Zaškrtni vyhovující:

33. Až budu dospělý/á chtěl/a bych žít:

- a) sama ☒ c) s manželem/s manželkou
b) s rodiči ☐ c) s druhem/s družkou (partnerství bez uzavření manželství)

34. Nejvhodnější věk pro vstup do manželství podle mě je:

- U žen: a) do 20 let U mužů: a) do 20 let
☒ b) 20 - 25 let ☒ b) 20 - 25 let
c) 25 - 30 let c) 25 - 30 let
d) nad 30 let d) nad 30 let
e) neměla by se vdát nikdy e) neměl by se nikdy ženit

35. Plánuji, že budu mít:

- a) 1 dítě ☒ b) 2 děti c) 3 a více dětí d) nechci mít žádné děti

36. Žena by podle mého názoru měla porodit své první dítě:

- a) do 20 let ☒ b) do 25 let c) do 30 let d) na věku nezáleží

37. Uvažuješ o tom, že by ses někdy mohl/a v budoucnu rozvést?

- a) Ne, rozvod je nepřipustný. Manželství má být na celý život
b) Ne, nemůžu se rozvést, když se nikdy neožením/ nevdam
☒ c) Možná, ale nechci/a bych rozvod zažít
d) Ano, jsou situace, kdy je rozvod nevyhnutelný
e) Ano, rozvod je v dnešní době zcela běžný a normální

Příloha č. 7: Hodnotová orientace

ÚKOL:

„Vyznač dané hodnoty příslušnou barvou (nebo značením a – j) podle toho, jak jsou pro tebe v životě a jednání s druhými lidmi důležité. (Pozn.: Číslo 1 náleží hodnotě pro tebe nejdůležitější, číslo 10 naopak té nejméně podstatné. Každá hodnota přísluší právě jednomu pořadovému číslu na škále.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

a) **MOC, VLIV, ÚSPĚCH.**

b) **OBLÍBENOST MEZI KAMARÁDY A SPOLUŽÁKY.**

c) **DOBŘE ZNÁMKY (KARIÉRA).**

d) **MÍR – SVĚT BEZ VÁLEK.**

e) **ŠŤASTNÁ A SPOKOJENÁ RODINA.**

f) **PENÍZE.**

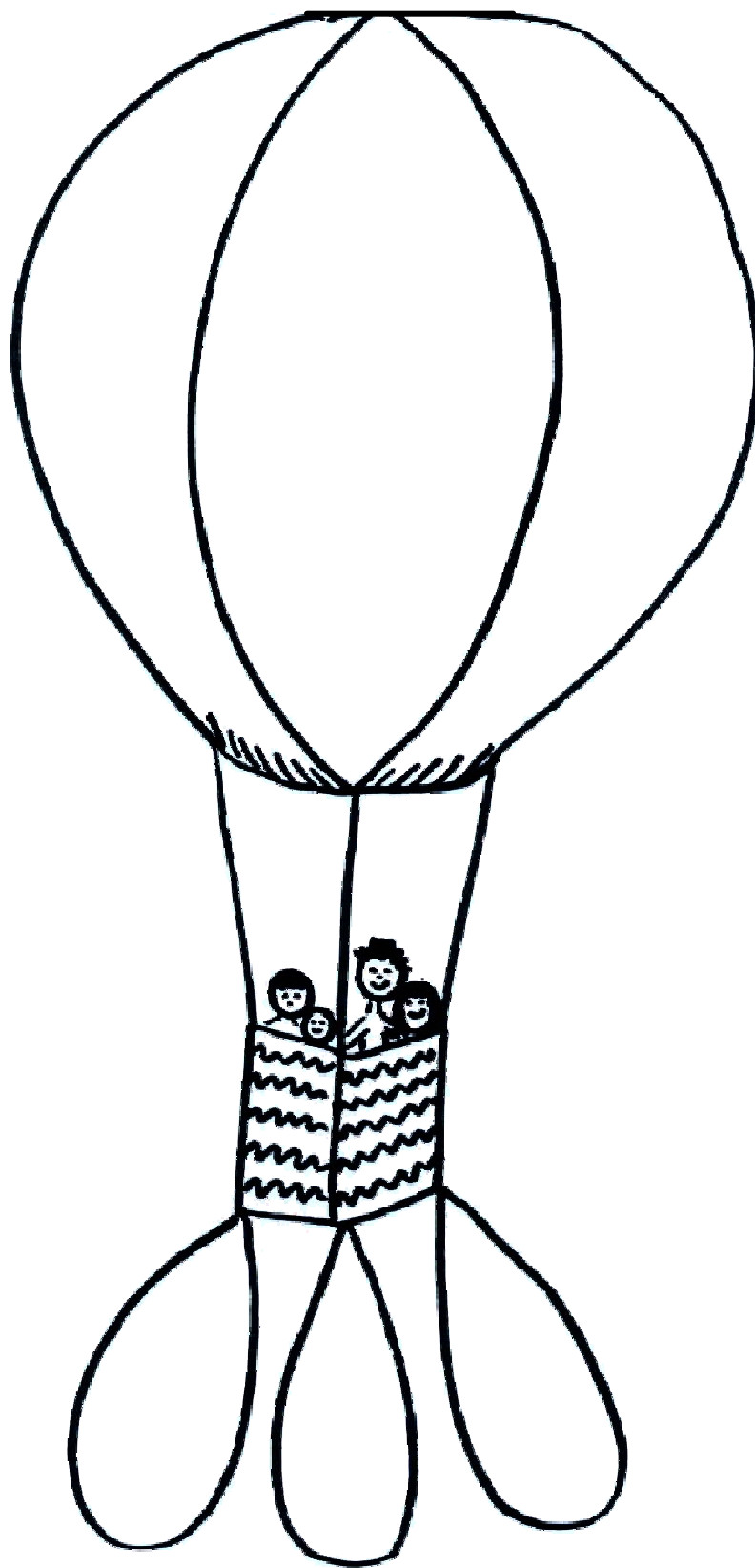
g) **ZDRAVÍ.**

h) **PŘÁTELSTVÍ - PRAVÝ PŘÍTEL.**

i) **LÁSKA.**

j) **VĚCI A ZNAČKOVÉ OBLEČENÍ**

Příloha č. 8: Rodinný balón

Příloha č. 9: Obrázky situací k rozboru a dramatizaci⁷⁶

⁷⁶ Obrázky přepracovány podle: Omalovánky. [Internet]: Omalovánky k vytisknutí, [cit. 2010-04-14]. Dostupné na Internetu: <www.kubesova.cz/omalovanky_k_vytisknuti>

DOMÁCI VĚZENÍ

ZÁKAZ FOTBALU

VÝPRASK

?

